magazin istoric

ANUL XVI Nr. 4 (181) APRILIE 1982

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVI

Nr. 4 (181)

aprilie 1982

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

SUMAR

Epoca lui Ştefan cel Mare:
Leon Şimanschi, Ştefan S. Gorovei, Antonie Plămădeală **2**

Titulescu văzut de contemporani:
Valentin Lipatti **14**

Nicolae Iorga aşa cum l-am cunoscut (II):
G.T. Kirileanu **17**

Agonia Republicii de la Weimar:
Georges Castellan **21**

Congresul-conferinţă al cercurilor socialiste şi al sindicatelor — 1906 **26**

Harta Daciei la 1595:
Constantin Simionescu **28**

Românii şi renaşterea statului naţional bulgar:
Constantin N. Velichi **30**

O scrisoare a profesorului R.V. Jones către Magazin istoric **33**

Londra — cronicarii despre seismul din 1580:
Alan Haynes **36**

München 1938. „Adevăruri" lipsite de adevăr:
Ioan Talpeş, Marian Ştefan **37**

Setea de istorie **42**

Figaro şi Lumea Nouă:
Ana Maria Şerbănescu **48**

Din nou despre Ebla:
Françoise Monier **52**

Moda de-a lungul veacurilor:
Florentina Dolghin **55**

• Cărţi sosite la redacţie... 33 • Concursul Magazin istoric 15 + 1... 46 • Poşta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

①④ Domnia lui Ştefan cel Mare (1457-1504) a constituit o epocă de mare înflorire a ţării româneşti a Moldovei. **Coperta 1:** Ştefan cel Mare — tablou votiv de la ctitoria sa Pătrăuţi; în medalion, cahlă de teracotă, cu stema Moldovei şi diferite reprezentări de epocă. **Coperta 4:** clădită în vremea Movileştilor, Sucevita, constituie o elocventă ilustrare a influenţei pe care epoca lui Ştefan cel Mare a avut-o sub raport cultural asupra unei îndelungi perioade din istoria românească (**Epoca lui Ştefan cel Mare, p. 2**)

② Cum se îmbrăcau oamenii în Ţările de Jos (sec. XV)? Iată o mărturie semnificativă, o pictură de Jan Van Eyck, intitulată „Portretul soţilor Arnolfini" (**Moda de-a lungul veacurilor, p. 55**)

③ Cu ocazia împlinirii, la începutul acestui an, a 25 ani de la apariţie, revista daneză de cultură istorică **Skalk** publică această ingenioasă istorie în imagini a Danemarcei, de la începuturi pînă în zilele noastre.

Cinstim pe Ştefan cel Mare, cu şi pe ceilalţi înaintaşi care au ţinut sus steagul luptei pentru neatîrnare, pentru independenţă, deoarece tocmai datorită acestor legendari eroi, care au făcut totul ca poporul nostru să trăiască liber, am putut, în epoca modernă, să dezvoltăm lupta de eliberare naţională şi socială pe o treaptă superioară, să o împletim cu lupta de clasă împotriva asupririi burghezo-moşiereşti, să înfăptuim revoluţia socialistă, să asigurăm victoria socialismului pe pămîntul României.

NICOLAE CEAUŞESCU

EPOCA LUI ŞTEFAN CEL MARE

Dr. LEON ŞIMANSCHI,
Institutul de istorie şi arheologie
„A. D. Xenopol", Iaşi

Cu aproape 100 ani în urmă, în efortul său de sintetizare şi restructurare a istoriografiei româneşti, A.D. Xenopol supunea domnia lui Ştefan cel Mare[1] unei noi modalităţi de reflectare istorică, în cadrul căreia prezentarea evenimentelor în evoluţia lor rezulta nemijlocit dintr-un ansamblu de fapte ştiinţific analizate, ce încercau să explice extensiunea necontenită — în epocile următoare — a operei voievodului moldovean. Analizînd influenţa decisivă a domniei lui Ştefan asupra unei perioade ce se întindea pînă în 1546, deci la aproape jumătate de secol după moartea voievodului (2 iulie 1504), savantul român definea răstimpul dintre 1457-1546 ca Epoca lui Ştefan cel Mare, **identificînd-o cu „timpul luptelor celor mari ale Moldovei pentru păstrarea neatîrnării" şi observînd continuitatea fluxului istoric imprimat de marele voievod de-a lungul următoarelor domnii: Bogdan III (1504-1517), Ştefăniţă Vodă (1517-1527)[2] şi Petru Rareş (1527-1538 şi 1541-1546)[2]. Concluzînd că „reputaţia pe care acesta [Ştefan cel Mare] o lăsase ţării sale se răsfrîngea încă asupra urmaşilor", A.D. Xenopol sublinia, pentru prima dată, cîteva elemente specifice ale epocii ştefaniene. În centrul acesteia se situa, firesc, personalitatea lui Ştefan cel Mare, deoarece, în concepţia marelui istoric, producerea faptelor istorice se explica, în general, printr-o egală contribuţie a „individualităţilor" şi a „împrejurărilor în care se mişcă dezvoltarea". Conştient de complexitatea analizei ce o făcea asupra caracterului excepţional al acestei domnii şi a epocii pe care a determinat-o, Xenopol nu se mărginea la studierea domniei lui Ştefan doar în cadrele ei naţionale, ci disocia, totodată, „valoarea relativă" a voievodului, de cea „absolută" şi, ca atare, universală, a personalităţii lui Ştefan cel Mare. De aceea, compararea lui Ştefan cu Temistocle, Cezar sau Carol cel Mare i se părea firească, aşa cum şi predecesorul lui Xenopol în afirmarea istoriei naţionale, Mihail Kogălniceanu, i se păruse natural să asemuiască cultul românilor pentru Ştefan, cu cel al arabilor pentru Mahomed, ori al francezilor pentru Napoleon. Mai mult, Xenopol era de părere că „e mai uşor de a ajunge la glorie şi la mărire în sînul unui popor mare decît a răsări ca atare din mijlocul unui popor mic".**

Premise favorabile

Desigur, pentru rigoarea spiritului analitic al istoriografiei româneşti din perioada ulterioară, aprecierile lui Xenopol au fost considerate izvorînd doar din entuziasmul romantic provocat de redescoperirea valorilor excepţionale ale personalităţii lui Ştefan cel Mare. Iată însă că, după un secol de cercetări istorice intense, după o serie de monografii consacrate marelui voievod, ca şi după numeroase studii efectuate asupra diverselor aspecte ale îndelungatei sale domnii, istoriograful contemporan se află în faţa aceloraşi tulburătoare întrebări: sînt oare compatibile dimensiunile epocii şi personalităţii lui Ştefan cel Mare cu etalonul universalităţii? Există oare un temei obiectiv şi demonstrabil al tratării acestei epoci ca valoare perma-

[1] Despre Ştefan cel Mare revista noastră a publicat numeroase articole de-a lungul anilor: vezi *Magazin istoric*, nr. 1, 3/1967, 2/1968, 2/1971, 1/1974, 1/1975, 7/1976, 7/1979.

[2] *Magazin istoric*, nr. 2/1974; 3/1978.

nentă a creației umane? Și, în sfîrșit, în ce măsură este ea un rezultat al geniului demiurgic al voievodului și în ce măsură este această epocă o creație a poporului?

Observațiile sugestive făcute de A.D. Xenopol constituie puncte de plecare, însă ele nu oferă suficiente posibilități de interpretare. Pentru aceasta se cere o reevaluare a principalelor momente ale domniei.

În primul rînd, se cuvine a fi semnalată o creștere numerică a populației, sporul demografic fiind reflectat de mărirea efectivelor totale ale armatei: de la 30 000 oameni, cît număra în ultimii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun, oastea moldovenească — „oastea cea mare" — a crescut la 40 000 în 1475, 60 000 în primii ani ai sec. XVI și aproape 80 000 în 1538. Înmulțirea rapidă a numărului de locuitori a determinat, în mod necesar, profunde mutații în toate domeniile de activitate umană.

Aflat într-o organică dependență cu fenomenul demografic, procesul economic al aceleiași perioade a cunoscut, la rîndul său, o intensă dezvoltare; atît în ceea ce privește producția agricolă (puternic stimulată de introducerea unor utilaje și procedee superioare), cît și în activitatea meșteșugărească. Semnificative pentru amploarea pe care au luat-o meșteșugurile în Moldova lui Ștefan cel Mare sînt, de pildă, măsurile protecționiste luate de regele ungar Matei Corvin: în 1466 el oprea exportul — din Transilvania spre Moldova — al pieilor nelucrate, iar în 1489 interzicea negustorilor moldoveni să vîndă haine la Bistrița, protejînd astfel producția și desfacerea mărfurilor meseriașilor și negustorilor sași din orașele transilvane. Dar nu numai prelucrarea pieilor și confecționarea îmbrăcămintei au luat amploare. Grigore Ureche arată, în *Letopisețul țării Moldovei*, că cetatea Chilia a fost construită într-o singură vară, lucrarea fiind executată cu 800 zidari, în afară de cei ce alcătuiau mîna de lucru necalificată. Trebuie menționat apoi amplul efort constructiv din toate orașele și chiar din unele localități rurale. Au fost ridicate sau refăcute cetăți (Roman, Crăciuna, Orhei etc.), curți și palate domnești (Suceava, Hîrlău, Vaslui, Piatra etc.), peste douăzeci de mănăstiri și lăcașuri bisericești. Dezvoltarea impetuoasă a meșteșugurilor este evidențiată și prin apariția întîielor bresle — forme superioare de organizare a meșteșugarilor — la Suceava (1472), Baia (1510).

Nu mai puțin adecvat marilor înfăptuiri se dovedea a fi și angrenajul social al vremii, în măsura în care raporturile medievale de inegalitate și exploatare îngăduiau progresul general. Complet feudalizată încă de la începutul sec. XV, societatea moldovenească parcursese — după domnia bogată în realizări a lui Alexandru cel Bun[1] — o perioadă de acută criză politică (1432-1457), provocată de incompatibilitatea marelui domeniu feudal și a aristocratismului (spre care tindea boierimea) cu realitatea socio-economică internă, bazată pe autonomia productivă a satului devălmaș și pe mica stăpînire feudală. Echilibrul rezultat din această confruntare (realizat treptat de Ștefan cel Mare, dar evident deja la 1473) a permis domniei să se transforme dintr-o forță centrală a clasei dominante în *reprezentanta intereselor obștești*, promovînd o nouă politică față de proprietate, prin încurajarea micii boierimi. Relativa atenuare a contradicțiilor de clasă și posibilitatea unei conlucrări sporite a tuturor factorilor sociali a oferit astfel una din condițiile absolut necesare acestei epoci de prosperitate.

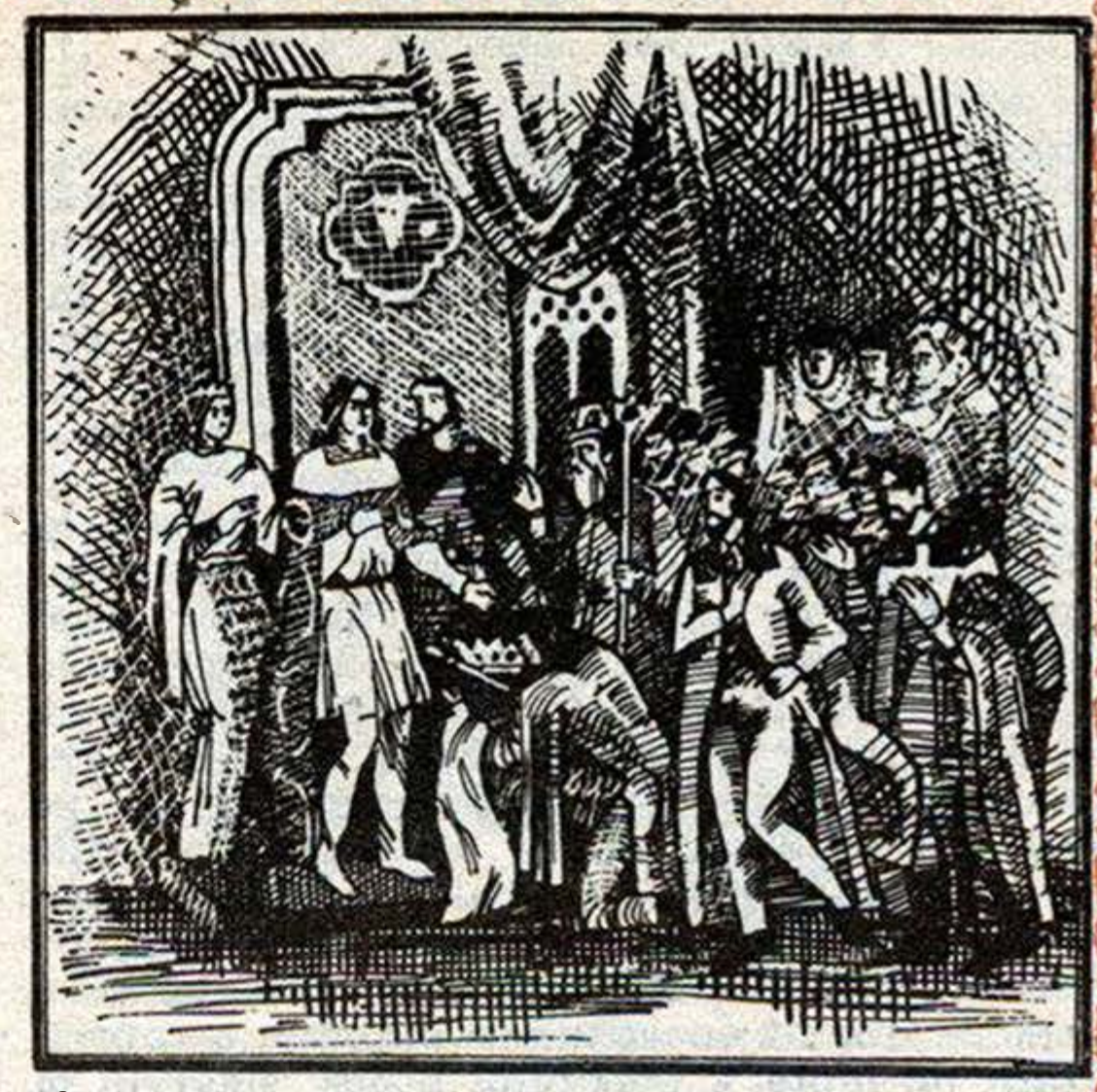

Încoronarea lui Ștefan cel Mare (desen după o tapiserie aflată la Palatul Culturii din Iași)

În sfîrșit, nu poate fi omis din această inventariere a împrejurărilor favorabile contextul internațional, întrucît, oferind domniei moldovene posibilități de restructurare a sistemului de alianțe, i-a impus, totodată, printr-o maximă solicitare externă, activizarea și concentrarea tuturor energiilor țării. Între 1457 și 1538, Moldova a fost supusă la șase agresiuni necruțătoare: 1467 — încercarea lui Matei Corvin de a supune Moldova; 1475 — campania oștilor turcești ale beilerbeiului Rumeliei, Soliman pașa; 1476 — invazia trupelor otomane conduse de împăratul Mohamed II; 1484 — cucerirea Chiliei și a Cetății Albe; 1497 — invazia oștilor poloneze conduse de Ioan Albert; 1538 — ofensiva oștilor otomane conduse de Soliman Magnificul, care au putut fi depășite numai prin eforturi maxime și printr-o politică externă din ce în ce mai amplă, menită să promoveze Cetatea de scaun a Sucevei[2] printre centrele marcante ale diplomației est-europene. Apărarea independenței de stat a constituit marele imperativ al epocii ștefaniene.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1982; 1/1979.

Vitejii lui Ştefan vodă

Pe lîngă aceste premise (populaţie numeroasă şi o stare economică înfloritoare, contradicţii sociale relativ puţin ascuţite şi efort general pentru păstrarea independenţei), existenţa unor factori de seamă ai vieţii interne şi externe de stat au favorizat în largă măsură caracterul excepţional al epocii lui Ştefan. În primul rînd, se cuvine subliniat aportul armatei la consolidarea Moldovei. Dovedind însuşiri cu totul remarcabile şi bucurîndu-se de mare prestigiu, ilustrat, între altele, de aprecierile multor istoriografi contemporani, de la polonul Jan Dlugosz la italianul Paolo Giovio, oastea moldovenească a reprezentat, indiscutabil, un fenomen relevant nu atît pe plan militar, cît mai ales pe cel politico-social. Spre deosebire de oştile tipic feudale sau de cele alcătuite din mercenari, cum aveau celelalte state ale vremii, armata pe care Ştefan cel Mare a reuşit să o creeze treptat constituia o expresie a capacităţii de luptă a poporului însuşi, singurul în măsură să asigure o permanentă refacere a forţelor şi dobîndirea marilor victorii. Această oaste nu a rezultat — cum s-a acreditat, pe alocuri, ideea — din simpla mobilizare a populaţiei rurale şi orăşeneşti: printr-o astfel de recrutare (care însemna chemarea sub arme a 1/10 din populaţia rurală liberă şi a tîrgoveţilor), Ştefan ar fi avut — aşa cum a reuşit să aibă la începutul domniei — doar 12 000 oşteni. Reintroducînd instituţia „vitejiei", care dădea posibilitate celor ce dobîndeau statutul de viteji să scape de dependenţa feudală, domnul a conferit datoriei militare o funcţie nouă. În plus, aplicarea fermă a dreptului său superior de proprietate i-a permis domnului să înglobeze în sistemul ocoalelor (a domeniilor domniei) — prin confiscări de la boierii hicleni şi cumpărări — circa 200 sate, ceea ce a însemnat punerea sub controlul autorităţii centrale a aproape o zecime din populaţia ţării. Alături de sporul demografic absolut, această politică explică astfel creşterea gradată a efectivelor de bază ale armatei moldoveneşti, pînă la aproape 80 000 ostaşi, în vremea lui Petru Rareş.

Un alt element de excepţie al manifestărilor moldoveneşti l-a constituit programul politico-ideologic urmărit de domnie — program reflectat în cronici şi documente şi probat concludent prin fapte. Ştefan — şi, luîndu-i exemplul, urmaşii săi — a realizat o guvernare autoritară, de coloratură absolutistă, reuşind să înfăptuiască concentrarea în jurul tronului a tuturor forţelor interne şi, totodată, să promoveze interesele identice ale celor trei ţări româneşti, de apărare hotărîtă a independenţei lor politice. Aceste coordonate ale politicii ştefaniene depăşesc însă nu numai graniţele româneşti ale vremii, ci şi cadrul specific feudal al societăţii de atunci. Iată doar cîteva exemple în sprijinul acestei afirmaţii: în 1475, după strălucita victorie de la Vaslui, Ştefan cel Mare adresa principilor europeni o circulară prin care, anunţînd victoria repurtată împotriva turcilor, invita, totodată, la o colaborare generală în lupta antiotomană, vădind o conştiinţă cu adevărat europeană şi o politică diplomatică ce va fi reluată abia în epoca modernă. Peste cîţiva ani, în 1479 şi 1480, din porunca domnului, erau refăcute lespezile funerare ale predecesorilor săi, înhumaţi la Rădăuţi[1], pentru ca în primii ani ai sec. XVI să mute bisericuţa de lemn a lui Bogdan I de la Volovăţ, la Putna. Tot atunci, Ştefan poruncea să se definitiveze letopiseţul „de cînd s-a început Ţara Moldovei". Dar acestea nu erau doar acte de pietate faţă de biserică sau de strămoşii săi. Înfăptuindu-le, Ştefan făcea ca istoria ţării şi istoriografia să fie integrate activ în viaţa spirituală a societăţii moldoveneşti, iar valenţele lor ideologice să fie cultivate ca atare. Politica instituită de Ştefan cel Mare atinge apogeul sub urmaşul şi continuatorul său pe plan politic, Petru Rareş. Dispunînd de un control hotărîtor asupra Transilvaniei, ca şi de colaborarea domnului muntean Radu Paisie (1535-1545), Petru Rareş formula în 1542 un proiect de confederare a celor trei ţări române — depăşind, de asemenea, barierele întregii mentalităţi feudale a vremii şi găsindu-şi apoi validarea deplină în actul unirii întreprins la sfîrşitul veacului de voievodul Ţării Româneşti, Mihai Viteazul.

Imperativele epocii

Elementul care a exprimat cu maximum de profunzime şi acurateţe creativitatea epocii ştefaniene a fost, fără îndoială, producţia artistică. Acum şi-a desăvîrşit conţinutul stilul arhitectonic moldovenesc[2]; pictura murală — de mai veche tradiţie — a fost extinsă, fără rezerve, la exterioare şi a atins perfecţiunea tehnologică. Avînd, în Teodor Marişescu, un caligraf de talent, în măsură să continue opera lui Gavril Uric, şcoala miniaturistică moldovenească, împreună cu cea a broderiei, se înscriu, de asemenea, în tabloul artistic al vremii, din care n-a lipsit chiar un compozitor de talent, protopsaltul Eustaţie de la Putna. Arta denota, ca şi creaţia istoriografică, acelaşi angajament ferm în direcţia realizării imperativelor contemporane: majcritatea ctitoriilor religioase au fost ridicate în oraşe şi pe lîngă curţile domneşti, sau în locuri istorice de o deosebită semnificaţie pentru trecutul dinastiei şi al ţării: Reuseni, Războieni, Rîmnicu-Sărat sau Vad, pe Someş.

Toate aceste realizări majore n-ar fi atîns valoarea intrinsecă a permanenţei fără aportul, discernămîntul şi elaborarea genială a conducătorului. Într-adevăr, oricare ar fi domeniul de activitate, pecetea lui Ştefan se resimte pretutindeni. Personalităţii domnului îi aparţine impulsul şi, tot ei, maniera desăvîrşirii. Nici victoriile militare, nici organizarea de stat şi nici susţinuta campanie constructivă nu s-ar fi concretizat în felul în care le cunoaştem azi, dacă disponibilităţile celui de care depindeau ar fi fost mai reduse. Geniul

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1968; 2/1976.

lui Ştefan cel Mare este covîrşitor, complet ca dinamism, diversitate şi profunzime. Voievodul a pătruns în conştiinţa istorică românească şi aceasta i-a recunoscut — pentru totdeauna — calitatea neobişnuită, sanctificîndu-l.

Privită în ansamblul ei, epoca dintre 1457-1546, ce include anii de domnie ai lui Ştefan şi deceniile de după moartea marelui domn — epocă dominată de personalitatea voievodului urcat acum 525 ani pe tronul Moldovei — capătă un atribut general românesc, nu limitat doar la interesele Moldovei. Încercînd să impună pe tronul Ţării Româneşti un domn devotat cu care să conlucreze pentru conservarea independenţei, Ştefan cel Mare era conştient că cele două principate trebuie să promoveze o politică externă identică. La fel, Petru Rareş — în acţiunea sa viguroasă în Transilvania — încerca, în primul rînd să stabilească un front comun al ţărilor române împotriva pericolelor ce le ameninţau. Putem aşadar afirma că Ţara Românească pentru politica lui Ştefan cel Mare, Transilvania, pentru cea a lui Petru Rareş formează elemente organice şi esenţiale în lupta pentru conservarea independenţei de stat. Tocmai de aceea, prezenţa moldovenească în celelalte două ţări româneşti a avut consecinţe fundamentale, explicînd transformarea identică şi concomitentă a statutului lor internaţional. Mai mult încă, realizări culturale remarcabile din celelalte două ţări româneşti denotă uneori o componentă moldovenească: letopiseţul slavon al Ţării Româneşti a fost alcătuit după modelul ştefanian, iar *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* presupun şi experienţa de guvernămînt a domnilor de la Suceava.

Portretul marelui voievod (după o pictură de Costin Petrescu)

La sfîrşitul acestei succinte analize asupra secolului lui Ştefan cel Mare o întrebare stăruie: ce a fost în cîteva cuvinte, epoca ştefaniană? Am putea răspunde: o perioadă de avînt creator pe multiple planuri, o dezvoltare impetuoasă care depăşeşte graniţele ambianţei generatoare, un admirabil efort de mase, care au avut în frunte o personalitate genială, de proporţii europene.

APĂRĂTOR AL CONTINUITĂŢII STATALE ROMÂNEŞTI

ŞTEFAN S. GOROVEI

Vremea cînd pe tronul Moldovei a urcat fiul lui Bogdan II şi nepotul bătrînului Alexandru voievod[1] — acest Ştefan, al treilea purtător al numelui, rămas în istorie şi în amintirea poporului român ca Ştefan cel Mare — a fost una din cele mai pline de primejdii şi ameninţări pentru zona aceasta a Europei. Cu numai patru ani înainte, tînărul sultan otoman Mehmed II cucerise ultima frîntură a milenarului Imperiu bizantin. Cetatea lui Constantin cel Mare, Constantinopolul, căzuse la 29 mai 1453, cu toate disperatele eforturi ale ultimului împărat. Oştile biruitoare ale Semilunii îşi căutau acum noi direcţii de atac. Una din ele — Europa Centrală — ameninţa direct şi pămînturile româneşti. Încercarea sultanului (1456) de a cuceri Belgradul, ce-

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1975, 1/1982.

tate socotită „cheie a regatului maghiar", s-a lovit de apărarea iscusit organizată de Iancu de Hunedoara[1]. În aceeaşi lună cînd — abia respinsese trupele otomane — Iancu închidea ochii, răpus de ciumă, tronul Ţării Româneşti era ocupat de Vlad Ţepeş[2] (august 1456), cel de-al doilea mare ostaş român din faţa căruia Mehmed Cuceritorul va trebui să se retragă fără izbîndă. Cel de-al treilea mare ostaş va fi Ştefan cel Mare.

Domniei sale — îndelungată, glorioasă, plină de cele mai însemnate înfăptuiri — i s-au dedicat sute de lucrări; numai înşirarea titlurilor poate alcătui un întreg volum! Pornindu-se de la izvoarele istorice contemporane şi de la reconstituirile istoricilor, personalitatea marelui domn şi faptele sale, al căror răsunet e nemuritor în inimile noastre, au fost de multe ori evocate în paginile revistei Magazin istoric.

Moştenirea celor 47 ani de domnie a sa (14 aprilie 1457-2 iulie 1504) este alcătuită din „bunuri" de cel mai mare preţ. Mare constructor, Ştefan şi-a împodobit Moldova cu zeci de monumente, unele acoperite cu picturi care sînt azi de faimă europeană şi a inaugurat o epocă de artă şi de cultură căreia i se subsumează şi domniile urmaşilor săi imediaţi. În primul rînd însă, domnia lui Ştefan s-a impus, în conştiinţa posterităţii, prin străduinţa permanentă a principelui de a asigura ţării şi poporului său libertatea de viaţă, de muncă şi de creaţie.

Aceste ţeluri nu puteau fi atinse decît printr-o luptă care a cerut grele jertfe de sînge, o luptă purtată fără încetare, pe cîmpuri de bătaie, dar şi în jurul meselor de tratative sau, pur şi simplu, prin rezistenţa îndîrjită, de zi cu zi, a poporului întreg, care nu a voit să primească legi şi rînduieli, altele decît cele moştenite din moşi-strămoşi. Această luptă a trebuit să se poarte, pentru că pe pămîntul românesc s-au încrucişat dintotdeauna interese ale unor puternice state, interese contradictorii între ele şi de cele mai multe ori contrare acelora care erau vitale pentru poporul român. În acest hăţiş de interese, Ştefan a condus cu desăvîrşită îndemînare „corabia" a cărei cîrmă a preluat-o acum 525 ani, rămînînd în amintirea poporului nostru marile-i calităţi de om al pămîntului său, pe care l-a înţeles, i-a iubit şi l-a apărat, pentru a cărui libertate a luptat cu toate mijloacele ce i-au stat la îndemînă.

Un an-cheie

În cadrul politicii externe a lui Ştefan cel Mare, preocuparea centrală a fost aceea de a asigura Moldovei *un statut internaţional*, cel mai avantajos cu putinţă şi mai stabil pe termen lung. Acest statut nu i-l putea „dărui" nimeni, el trebuia impus de ţara însăşi, neexistînd vreo alternativă. Noii parametri ai situaţiei internaţionale făceau foarte dificilă această fixare a unui statut cît mai stabil, într-o vreme cînd totul părea caracterizat printr-o maximă instabilitate. Nu mai era vorba, acum, de un echilibru doar între cele două regate — maghiar şi polon — care îşi disputau, de aproape un secol, suzeranitatea şi influenţa asupra Moldovei. Un factor nou trebuia luat în seamă: Imperiul otoman.

În 1455, Mehmed II somase în chip ultimativ pe domnul de atunci al Moldovei, Petru Aron, să-i plătească un haraci (tribut) anual de 2 000 galbeni; cîteva luni mai tîrziu, în iunie 1456, marea adunare a ţării, convocată la Vaslui, a decis acceptarea acestei somaţii, trimiţînd pe fostul mare logofăt Mihul în calea sultanului (aflat atunci în drum spre Belgrad), pentru a-i duce primul haraci, căpătînd, astfel, încredinţarea că Moldova va fi ferită de agresiunea otomană. Era o modalitate obişnuită în acea vreme de a asigura, temporar, pacea ţării, *fără să i se ştirbească întru nimic independenţa şi libertatea de mişcare;* şi alte state plătiseră sau mai plăteau încă sume pentru obţinerea păcii. Nu e însă mai puţin adevărat că acceptarea haraciului nu îndepărta în chip absolut şi definitiv pericolul ocupării efective de către oştile otomane: exemplul statelor sud-dunărene era încă foarte viu. Socotindu-se într-o stare de război permanent cu cei de altă credinţă decît a lor, otomanii nu încheiau pace cu creştinii, ci doar armistiţii, care trebuiau „susţinute" în unele cazuri prin plata haraciului şi înnoite periodic.

Pe de altă parte, suma de 2 000 galbeni nu putea să constituie o apăsare nemaipomenită pentru vistieria domnească într-o vreme cînd Moldova realiza venituri însemnate din comerţul practicat pe „drumul moldovenesc" care ducea la Liov. Însă faptul de a plăti tribut unei împărăţii a „necredincioşilor" trebuie să fi fost socotit ca o mare ruşine, rămînînd prezentă şi ameninţarea unor eventuale noi agresiuni. De aceea, boierii adunaţi la Vaslui în iunie 1456 ţinuseră să elaboreze într-un act consemnat cu acel prilej că nu considerau plata haraciului ca o stare definitivă, ci doar una tranzitorie: „am chibzuit toţi împreună să ne înlăturăm nevoia după putinţa ce o avem şi să ne plecăm capul în faţa acelei păgînităţi, să găsim şi să le dăm ceea ce vom putea, ca să-i îmblînzim, pînă cînd şi milostivul Dumnezeu se va îndura să putem iarăşi avea... şi să ne găsim aliaţi, aşa cum au avut şi înaintaşii noştri".

În acest punct ajunseseră relaţiile Moldovei cu Imperiul otoman în momentul cînd Ştefan cel Mare a preluat tronul de la Suceava. Odată cu acest eveniment, un capitol nou se va inaugura şi în domeniul relaţiilor moldo-otomane. Din acest punct de vedere, domnia lui Ştefan cel Mare se poate împărţi în trei etape, jaloanele intermediare care le marchează fiind anii 1473 şi 1486, a căror semnificaţie o vom înfăţişa în rîndurile de faţă.

În prima etapă (1457-1473), ştirile despre poziţia Moldovei faţă de Poartă sînt foarte

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3/1978; 12/1976.

sărace. Cum reiese din informaţiile unor cronicari poloni şi otomani, Ştefan a menţinut plata tributului. Dealtfel, într-o scrisoare trimisă la 1 ianuarie 1468 regelui Poloniei, pentru a-i vesti biruinţa de la Baia asupra oştilor maghiare ale lui Matei Corvin, Ştefan însuşi aminteşte plata tributului, explicînd în treacăt şi semnificaţia sa: „strîngeam tributul şi plăteam turcilor, *îmblînzindu-i în acest chip*". În felul acesta, în timp ce sultanul Mehmed II era ocupat cu desăvîrşirea şi consolidarea cuceririlor din Rumelia şi Anatolia, Ştefan şi-a păstrat independenţa şi libertatea de mişcare, plătind haraciul pentru răscumpărarea păcii şi acţionînd pentru întărirea ţării şi a capacităţii sale de apărare. Nu era greu de înţeles că, mai devreme sau mai tîrziu, sultanul îşi va relua planurile de expansiune spre Europa Centrală şi va reveni în părţile europene ale imperiului său.

Anul 1473 a marcat sfîrşitul acestei etape: Ştefan cel Mare a suspendat plata haraciului — ajuns, între timp, la suma de 3 000 galbeni (majorarea a avut loc, probabil, la înscăunarea sa, ori a fost prilejuită de recuperarea Chiliei) — ceea ce echivala cu acceptarea stării de beligeranţă. Împrejurările în care s-a hotărît această schimbare de atitudine nu sînt foarte bine lămurite. Ştefan pare să fi încercat a profita de războiul pornit între Imperiul otoman şi turcomanii conduşi de Uzun Hasan, devenit şah al Persiei. Solii acestuia din urmă au bătut drumurile Europei, încercînd să închege o coaliţie împotriva lui Mehmed II; între cei chemaţi să i se alieze a fost şi principele Moldovei. E greu însă de crezut că, bazîndu-se doar pe acest atît de îndepărtat aliat, Ştefan cel Mare a hotărît să rupă relaţiile cu Poarta. S-ar părea că între el şi „principii creştini şi vecini" au existat şi anumite „jurăminte şi învoieli", la care va face aluzie Ioan Ţamblac, solul său la Veneţia în 1477, referindu-se la marile bătălii din 1475 (Vaslui) şi 1476 (Războieni): „deşi avea jurăminte şi învoieli cu dînşii, ei l-au înşelat... Învoielile şi jurămintele ce erau între dînşii prevedeau că toţi trebuiau să fie gata şi să ajute în orice loc pe acela dintre domni împotriva căruia ar fi mers turcul". „Dar m-au lăsat singur — adaugă Ştefan — şi mi s-a întîmplat cum am spus..." Solul trebuia să spună în faţa Senatului veneţian aceste cuvinte care arată limpede concepţia politică a principelui moldovean, dorinţa sa vie de a împiedica înaintarea forţelor otomane şi de a salva ţările româneşti de la transformarea lor în provincii ale imperiului: „Nu vreau să mai spun cît de folositoare este pentru trebuirile creştine această ţară a mea; socotesc că lucrul este de prisos, fiindcă lucrul e prea limpede, că ea este cetatea de apărare a Ungariei şi a Poloniei şi straja acestor două regate. Afară de aceasta, fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, mulţi creştini au rămas în linişte de patru ani" — *adică din 1473*.

Ştefan cel Mare şi Aprodul Purice în bătălia de la Scheia (după un tablou de Theodor Aman)

Schimbarea de atitudine din 1473 îndreptăţeşte — alături de alte cîteva fapte — considerarea acestui an drept un *an-cheie* din domnia lui Ştefan cel Mare.

Singur în faţa primejdiei

Încrederea şi speranţele pe care şi le-a pus Ştefan în principii Europei, în unitatea creştină a continentului — utopica *Respublica Christiana* — s-au dovedit vane; Moldova şi domnul ei au trebuit să lupte, bazîndu-se, pînă la capăt, doar pe puterile lor.

Campaniile otomane din 1475 şi 1476 n-au reuşit să înghenuncheze Moldova, dar ele au schimbat cadrul în care se puteau aşeza şi reaşeza relaţiile moldo-otomane. Aşa cum a arătat G.G. Florescu într-un studiu mai vechi (1958) dacă între Poartă şi unul dintre statele tributare izbucnea un conflict militar încheiat cu victoria oştilor otomane, rămîneau, pentru statul care se răzvrătise, două soluţii: sau era transformat în provincie otomană (paşalîc) sau devenea stat vasal, plătind tribut, iar domnul primea învestitura după obiceiul otoman.

Acesta a fost şi cazul Moldovei după 1476. Deşi din campania întreprinsă în acest an şi soldată cu bătălia de la Războieni-Valea Albă (26 iulie 1476), s-a întors — cum scrie cronicarul Sphrantzes — „mai mult învins decît învingător", totuşi sultanul Mehmed II a ţinut să-şi afirme pretenţia că această campanie ar fi însemnat „cucerirea" Moldovei. O dovedeşte elaborarea şi difuzarea unui „buletin de victorie", *fetihnâme* (literal, în-

seamnă „carte de cucerire"). Documentul acesta, editat abia în anii din urmă, deşi nu aduce noutăţi cu privire la desfăşurarea campaniei, contribuie esenţial la deslușirea, înţelegerea şi conturarea cadrului juridic în care se vor desfăşura relaţiile moldo-otomane în anii următori, pînă la normalizarea lor, în 1486. După Războieni, Ştefan şi-a dat seama că plata tributului era singura soluţie capabilă să conserve statutul aparte al Moldovei, autonomia sa internă; în acest sens a îndreptat el — cu stăruinţă şi grijă — activitatea sa diplomatică. Firește, este vorba de acceptarea unui raport de suzeranitate-vasalitate cu totul altul decît acela rezultat din legăturile feudo-vasalice caracteristice Europei Occidentale şi Centrale; dealtfel, în terminologia textelor otomane Ştefan este numit întotdeauna tributar — *haradjgüzar:* deosebirea faţă de tributul plătit anterior de Moldova, care e de *conținut* şi nu de *formă* ori de *termen*, se constată, cum vom vedea, pe alte căi. Dealtfel şi pentru Poartă aceasta era singura soluţie realistă şi profitabilă. Pentru prima variantă (transformarea Moldovei în paşalîc) ar fi fost nevoie de o victorie adevărată, în care să fie zdrobită oastea ţării şi principele prins sau căzut în luptă. Ceea ce, firește, nu fusese cazul în 1476. Mai mult, campania otomană din 1479 în Transilvania, soldată cu marea ei înfrîngere de pe Cîmpul Pînii (13 octombrie 1479)[1], a arătat sultanului că în privinţa românilor trebuie adoptată altă tactică decît aceea care fusese valabilă în sudul Dunării. La începutul anului 1481, solii lui Ştefan la Poartă au obţinut un act care consacra starea de pace între Moldova şi Imperiul otoman[2], în schimbul dublării ha-

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1975.

[2] Referindu-se la acest moment, prof. univ. Dinu C. Giurescu menționează: „formularea succintă din ahdname-uri implică şi unele obligaţii suplimentare — trimiterea de daruri (peskes), de ostateci, o aliniere în opţiunile de politică externă — obligaţii care, cel puţin într-o fază inițială (secolul XV şi primele decenii ale celui următor), sînt similare, în genere, celor asumate şi de alte state europene care au adoptat raporturile vasal-suzeran" (*Istoria ilustrată a românilor*, p. 141) — n.r.

Denumite oficial ahdname (în pronunţie turcă modernă ahidname), capitulaţiile — cum sînt îndeobşte menţionate aceste acte în literatura de specialitate — erau acte contractuale ce exprimau, potrivit practicii islamice feudale, drepturi şi obligaţii reciproce între Imperiul otoman, pe de o parte, şi statul creştin care primea actul respectiv pe de alta.

În cazul ţărilor române, aceste acte, indiferent de forma şi denumirea lor, cuprind drepturile şi obligaţiile ţărilor române, precizînd statutul lor juridic autonom faţă de Imperiul otoman. Iată un extras din capitulaţia dată de Mehmed II pentru Ştefan cel Mare după toate probabilităţile la 1481, document ce precizează drepturile şi obligaţiile Moldovei în raport cu Imperiul otoman:

„... De vreme ce, potrivit condiţiilor amintite mai sus, el [Ştefan cel Mare] va avea legături bune cu Poarta împărăţiei mele şi va arăta ascultare, atunci nici el, nici avutul său, şi nici ţara sa nu vor mai fi atacate de mine, nici de sangeacbeii mei şi nici de ceilalţi supuşi ai mei şi, atîta timp cît din partea lui se vor vedea fapte drepte, el se va bucura din partea mea de aceeaşi bunăvoinţă împărătească şi va fi ocrotit cu aceeaşi mărinimie împărătească. Şi l-am învrednicit cu acest ahidname ca să-i albă în mîna sa drept bunăvoinţă şi ca pricină de încredere".

(Document aflat la Biblioteca Suleymaniye din Istanbul, fond Esad Efendi, mss. 3 269, ff. 47-49. Arhivele statului Bucureşti, Microfilme Turcia, rola 2, o 204-205; prima ediţie A. Decei, în Rev. Ist. Rom. vol. XV, fasc. IV, 1945, pp. 465-494; ultima ediţie M. Mehmed, Documente turceşti privind istoria României. I, Bucureşti, 1976, pp. 5-7).

Dr. Mihai MAXIM

Facsimil din Capitulaţia din 1481

raciului (de la 3 000 la 6 000 galbeni). Descoperit şi publicat în 1945 de Aurel Decei, contestat o vreme, acest act — numit, în titlul său, *sulhnâme* (act sau carte de pace) iar în final *ahdname* (ahidname, act de legămînt, tratat în general sau capitulaţie) — este întărit şi completat de ştirile oferite de o notă otomană de la începutul veacului XVI. Această notă cuprinde şi detaliul că, urmînd la tron după moartea lui Mehmed II, sultanul Baiazid II a redus haraciul moldovenesc la 31 octombrie 1481, de la 6 000 la 5 000 galbeni.

Abia restabilite, relaţiile moldo-otomane au cunoscut însă o nouă deteriorare, în vara anului 1481. Profitînd de moartea lui Mehmed II şi de luptele pentru tron între fiii acestuia, Gem şi Baiazid, Ştefan — încurajat şi de ideile care circulau în ţările europene privind organizarea unei noi cruciade antiotomane — a iniţiat refacerea frontului românesc antiotoman pe linia Dunării, încercînd încă o dată să aşeze pe tronul Ţării Româneşti un domn cu care să colaboreze eficient. El a intrat la 8 iulie 1481 în Muntenia, punînd pe tronul acestei ţări pe un fiu al lui Vlad Dracul, anume Vlad Călugărul, pe care îl spera om de încredere (la fel procedase în 1473, cînd înlocuise pe Radu cel Frumos cu Laiotă Basarab şi în 1477, schimbînd pe Laiotă Băşarab cu Basarab Ţepeluş; în ambele cazuri, domnitorii respectivi cedaseră însă presiunilor otomane, aşa cum se va întîmpla şi în 1481).

Firește, această intervenţie a provocat riposta sultanului. Campania personală a lui Baiazid II din vara anului 1484 a dus la cucerirea Chiliei şi a Cetăţii Albe. Aceasta a fost o puternică lovitură dată Moldovei, creînd în acelaşi timp, o breşă în apărarea regatelor creştine din această zonă a Europei. Importanţa strategică a acestor cetăţi era subliniată chiar de către otomani. Cu mai mulţi ani înainte, şi Mehmed Cuceritorul arătase condiţionarea care exista între cucerirea acestor cetăţi şi înaintarea Semilunii în Europa: „Atîta timp cît Chilia şi Cetatea Albă sînt ale românilor şi Belgradul sîrbesc al ungurilor, nu vom putea învinge cu totul pe ghiauri". Aprecieri identice se găsesc în două documente emise de Baiazid II. În primul — o scrisoare datată „2 august 1484, sub Chilia" (data de zi e incertă) — Baiazid definea Chilia drept „cheie şi poartă a întregii ţări a Moldovei şi Ungariei şi a ţării de la Dunăre", iar Cetatea Albă drept „cheie şi poartă pentru

Maria de Mangop, soţia voievodului (după o tapiserie de la Putna)

toată Polonia, Rusia, Tataria şi toată Marea Neagră". Formulările se regăsesc aproape identice într-o altă „carte a cuceririi" *(felihnâme)*, scrisă după ce sultanul s-a întors din campanie si s-a aşezat la Edirne (Adrianopol).

„Nu ca învinşi, ci ca învingători"

Pericolul cuceririi militare apăruse din nou. Ştefan a încercat să obţină ajutor de la regele Poloniei, Cazimir Jagello, acceptînd, în sfîrşit, ceea ce ani în şir evitase: în septembrie 1485, la Colomeea, a depus omagiul personal. Chiar în zilele acelea, o oaste otomană a intrat în Moldova, ajungînd cu prădăciunile pînă la Suceava. Noile atacuri otomane, din noiembrie 1485 şi martie 1486 au arătat că normalizarea relaţiilor cu Poarta devenise o chestiune presantă, cu atît mai mult cu cît, ajutorul pe care Ştefan îl aştepta pentru a-şi putea elibera cele două cetăţi — Chilia şi Cetatea Albă — cotropite nu venea de nicăieri. Matei Corvin, aliatul şi suzeranul său pînă la 1485, nu trimisese Porţii decît un protest diplomatic, în marginile păcii pe care abia o încheiase în 1483 pe termen de cinci ani. Baiazid a răspuns însă că cele două cetăţi nu erau trecute în tratatul turco-ungar. De altminteri, nici noul tratat, încheiat între Ungaria şi Imperiul otoman în vara anului 1485, nu conţinea clauze precise pentru apărarea Moldovei, ceea ce l-a determinat pe Ste-

fan să facă pasul de la Colomeea. Dar nici Cazimir Jagello nu l-a putut ajuta decît tot cu un protest diplomatic — dealtfel, tocmai în anii aceia, Polonia era angajată în tratative pentru încheierea unei păci cu Imperiul otoman!

Sub presiunea evenimentelor, *Ştefan cel Mare a luat el însuşi iniţiativa unor tratative cu Poarta.* Solul său, logofătul Ioan Tăutu, a fost trimis la Istanbul pentru a duce declaraţia „de supunere" a Moldovei. Adoptarea acestei decizii în acel moment, cînd amintirea biruinţei de la Vaslui, ca şi a rezultatului, totuşi pozitiv, al încleştării de la Războieni erau încă proaspete era o dovadă de deosebită chibzuinţă politică din partea principelui moldovean, întrucît îi permitea să obţină maximum de condiţii avantajoase pentru Moldova. În fond nu se impuneau nişte condiţii, ci Moldova — fără să fi fost învinsă într-un război decisiv — încheia un tratat în condiţii acceptate reciproc. Faptul a fost observat ca atare de către contemporani. Într-o scrisoare pusă în valoare nu de mult de Şerban Papacostea, umanistul italian Filippo Buonaccorsi-Callimachus, care şedea la curtea polonă şi era implicat în tratativele polono-otomane, arăta că moldovenii „au provocat adesea, în mai multe rînduri, în anii precedenţi [textul datează din 1490 — *n.n.*] pierderi atît de mari sultanului, încît acesta a fost silit, în cele din urmă, să-l numească aliat şi prieten pe Ştefan, domnul moldovenilor..., care a cedat, nu sub presiunea armelor, ci sub anumite condiţii"; moldovenii au intrat aşadar sub suzeranitatea Porţii *„prin tratate, nu ca învinşi, ci ca învingători"*. Precizările lui Buonaccorsi-Callimachus sînt de cea mai mare însemnătate pentru înţelegerea chipului în care s-au normalizat relaţiile Moldovei cu Imperiul otoman.

Momentul acestei acţiuni este fixat de unele cronici otomane în toamna anului 1486 (*Viaţa* sultanului Baiazid II, aşa-zis anonimă — de fapt, cercetări recente au arătat că aparţine cronicarului Orudj — şi unele variante ale aşa-numitelor *Cronici anonime*). Este mai mult ca sigur că şi acum s-a încheiat — ca şi în 1456, ca şi în 1481 — un act scris, care însă nu s-a păstrat (ori, poate, încă nu a fost găsit). Dar conţinutul lui poate fi reconstituit cu ajutorul însemnărilor cronicarului otoman Ibrahim Pecevi (sec. XVII), al unor ştiri din documente mai tîrzii şi cu ajutorul tradiţiilor păstrate în Moldova.

Cronicarul Pecevi pare a rezuma după un act contemporan condiţiile păcii din 1486: „atunci [după cucerirea cetăţilor] a fost fixată şi graniţa între Moldova şi ţările islamice. Se hotărîse prin clauze [adică printr-un act scris], ca, de atunci înainte, să nu se treacă peste frontieră şi Moldoveanul să-şi trimită haraciul prevăzut prin legămînt [termenul acesta pare a desemna, aici, o *ahdname*, tratat sau capitulaţie], în primul an cu oameni de încredere, iar în anul următor să vină beiul Moldovei el însuşi pentru a-l preda la tezaurul împărăţiei". Unul din actele încheiate cu acest prilej, un „act de frontieră" *(sinurnâme)*, s-a păstrat pînă tîrziu la Chilia, fiind menţionat la 1581 (după cum a semnalat de cîteva ori, Mihai Maxim).

Kara-Bogdan — „vestit printre regii ghiauri"

Momentul acesta atît de însemnat a lăsat urme adînci în tradiţiile moldoveneşti, alimentate, desigur, de actele păstrate în arhiva curţii domneşti. În aceste tradiţii, evenimentul este pus însă pe seama urmaşului lui Ştefan cel Mare, Bogdan III. Toate consemnările (o interpolaţie în cronica lui Grigore Ureche, o relatare a francezului De la Croix din 1676, scrierile lui Miron şi Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir şi Ion Neculce) conţin însă o seamă de confuzii. Cîteva elemente sînt totuşi comune: voievodul care a încheiat acest act este „Bogdan vodă" (de la care s-ar trage şi numele *Bogdania* pentru Moldova); acest voievod a acţionat în urma sfatului dat de tatăl său pe patul morţii; solul trimis la Poartă a fost logofătul Tăutu. Ceea ce nu coincide aproape niciodată e numele sultanului: cînd Mehmed II (De la Croix), cînd Baiazid II (Nicolae Costin), cînd Soliman Magnificul (pasajul introdus în cronica lui Ureche şi în opera lui Cantemir). Analiza tuturor acestor tradiţii a arătat că, de fapt, avem de-a face cu *mai multe straturi de tradiţie*, fiecare corespunzînd unei anumite etape din evoluţia raporturilor moldo-otomane. La baza confuziei a stat, desigur, folosirea în actele otomane — care se vor fi păstrat la curtea domnească — a numelui generic *Bogdan* sau *Kara-Bogdan* pentru a desemna pe domnul Moldovei (fie el Ştefan cel Mare, Bogdan III sau chiar Petru Rareş!). Reglementarea raporturilor moldo-otomane, cu trimiterea lui Tăutu, care în timpul audienţei la vizir, şi-a ţinut alături ciubotele de teamă să nu i le fure cineva şi apoi a sorbit cafeaua ca pe vin[1], se raportă, credem, în chip neîndoielnic, la momentul 1486.

Astfel, Ştefan cel Mare — ca odinioară un alt mare domnitor român, Mircea cel Bătrîn — alegea cea mai avantajoasă soluţie politică pentru ţara sa în acel moment; iniţiind tratativele cu Poarta otomană, el înlătura un război ce se anunţa extrem de primejdios şi, prin acceptarea plăţii tributului, păstra neştirbite autonomia şi organizarea internă a Moldovei. Ştefan cel Mare a fost acela care a fixat statutul internaţional al Moldovei pentru o lungă perioadă de timp, un statut aşa de limpede definit de Buonaccorsi-Callimachus — obţinut după o îndelungată rezistenţă, care stîrnise admiraţia în chiar lumea otomană. Cronicile otomane îl socotesc pe Ştefan „om înţelept", „vestit printre regii ghiauri". Era nevoie de o mare personalitate, aureolată de faima unei mari vitejii, pentru

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1972.

ca Poarta să-i acorde acest statut. Obţinerea *ahdnamelei* din 1486 a dovedit, o dată mai mult clarviziunea politică a marelui principe.

Cît priveşte obligaţiile fixate Moldovei, credem că ele sînt acelea menţionate de cîteva ori de Dimitrie Cantemir: „să dea în dar, în fiecare an, 4 000 galbeni, 40 cai şi 24 şoimi". Haraciul în sumă de 4 000 galbeni este, de altminteri, atestat de veneţianul Marino Sanudo pentru anul 1503.

Pentru a da păcii abia încheiate cu Poarta o garanţie externă mai eficientă, Ştefan a denunţat legătura sa vasalică faţă de regele Poloniei — un suzeran care nu-l ajutase cum trebuia în ceasul de restrişte — şi a restabilit legăturile cu Matei Corvin. Dealtfel, în 1488, cînd acesta din urmă a înnoit tratatul cu Baiazid II, una din clauze, privea, de data aceasta, Moldova şi Ţara Românească! În tratatul ungaro-otoman reînnoit în 1503 s-a prevăzut că cele două ţări române datorau Porţii „tributum et munus et servicia" (tribut şi daruri şi slujbe). Dintre daruri, făceau parte, desigur, caii şi şoimii (mai tîrziu — sau poate tot de pe acum — se vor adăuga şi blănurile scumpe); în categoria „slujbelor" intra obligaţia de a da ajutor armat în cazul unor anumite expediţii otomane (clauză îndeplinită efectiv în 1498, după ce în 1497, în timpul luptei din Codrii Cosminului, şi Ştefan avusese detaşamente otomane în ajutor). În Tratatul din 1503, domnului Moldovei nu i se spune *Ştefan*, ci *Kara-Bogdan* (ca şi în amintita *sulhnâme* din 1481) — ceea ce, aşa cum am arătat mai sus, a produs şi a întreţinut confuzia în jurul lui „Bogdan" vodă.

Costume de epocă după o tapiserie de la începutul sec. XVI, aflată la Putna

Ştefan se străduia să asigure ţării sale „cel mai favorabil statut cu putinţă faţă de Poarta otomană" (Şerban Papacostea); Tratatul ungaro-otoman din 1503 a garantat şi consfinţit acest statut, care a rămas partea cea mai de preţ din întreaga operă politică a lui Ştefan cel Mare, întrucît prin el (oricîte atingeri ulterioare i s-au adus) Moldova şi-a putut păstra aproape întreagă independenţa şi neştirbită organizarea internă, temeiul fundamental pentru dezvoltarea ei viitoare.

ISTORIE LA PUTNA

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

Început de toamnă în Ţara de Sus, în anul 1470. Măria Sa Ştefan Vodă tocmai se întorsese cu oastea de la dumbrava ce se chema Lipinţi, aproape de Nistru, unde în august 20 îl bătuse straşnic pe tătari. „I-au risipit şi multă moarte şi pleire au făcut într-înşii, şi mulţi au prins în robie", spunea Grigore Ureche în Letopiseţul Ţării Moldovei. **Cronicarul adăuga apoi că, pentru această izbîndă, „mulţămind lui Dumnezeu, au sfinţit Mănăstirea Putna, care era zidită de dînsul, septembrie 3 zile. La care sfinţenie multă adunare de călugări au fost: Teoctist Mitropolitul [Sucevei] şi Tarasie episcopul [de la Roman], dimpreună cu Iosif arhimandritul şi egumenul Putnei, zic că au fost la liturghie arhiepiscopi şi episcopi şi preoţi şi diaconi 64".**

Slujba de tîrnosire la care au luat parte Ştefan cel Mare şi toată Moldova în strai de sărbătoare încununa o muncă de patru ani (4 iunie 1466-3 septembrie 1470), sub ochii arhitectului Teodor şi ai vistiernicului Ioan. Dar întregul ansamblu mănăstiresc va fi gata abia în 1481, după cum menţionează pisania păstrată pe turnul de la intrare: „Binecredinciosul domn a toată ţara Moldovei, marele Io Ştefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod,

a zidit și a făcut mănăstirea aceasta... în timpul arhimandritului Ioasaf, în anul 6989 (1481)".

Se cheltuise multă pricepere și mulți bani domnești.

Ștefan hotărîse să zidească Putna drept mulțumire pentru izbînda într-o bătălie fulger cu turcii, în 1465, prin care „răscumpără", cum spunea tot Ureche, Chilia și Cetatea Albă. Puse acolo pîrcălabi români, pe Isaiia și pe Buhtea, după care se întoarse la Suceava și, în cîteva luni, alese locul și termină planurile mănăstirii. Cu Putna se pun în relief caracterele a ceea ce se va numi stilul moldovenesc în arhitectură, arătat deopotrivă în stilul bisericii, al chiliilor, al turnului de pază, al fortificațiilor și al palatului domnesc din partea de miazăzi, unde este astăzi trapeza.

Ion Neculce, în ale sale *O samă de cuvinte*, ne spune că Ștefan „cîte războaie au bătut, atîte mănăstiri cu biserici au făcut", dar Putna a fost mai mare și mai frumoasă decît toate; „tot cu aur poleită, zugrăvală, mai mult aur decît zugrăvală, și pre dinlăuntru și pre denafară", predominînd în culoarea frescelor albastrul azuriu, păstrat pînă azi în fragmentele scoase la iveală de săpăturile arheologice.

Voievodul moldovean s-a gîndit să facă din mănăstirea Putna și un loc de apărare pentru vremuri de restriște. Acest lucru ne-o dovedește Cronica de la Kiev, care menționează că, după întărirea cetății Suceava, în vederea războiului cu polonii din 1497, Ștefan și-a strîns oastea, „și s-a dus în munți, la locuri strîmte și de nepătruns, unde își avea mănăstirea sa iubită, numită Putna; și acolo a stat de pază, cu mare întărire, cu toată oastea lui".

Putna a fost însă menită să fie necropolă domnească, Panteon național. Ea adăpostește, în pronaos, mormintele: Bogdan Voievod (1517), fiul și succesorul lui Ștefan, Maria (1518), una din fiicele lui Ștefan, altă Marie (1529), soția lui Petru Rareș fiul lui Ștefan, și Ștefăniță Vodă (1527); în naos: Maria — Voichița (fără an), a treia soție a lui Ștefan, fiica lui Radu cel Frumos din Țara Românească, Maria de Mangop (1476), a doua soție a lui Ștefan, Bogdan (1479) și Petru (1480), fiii lui Ștefan.

În naos este însuși mormîntul lui Ștefan, sub baldachin de marmură albă, în care a fost pogorît la 2 iulie 1504 „cu multă jale și plîngere", după cum povestea Grigore Ureche, dar nici ziua, nici anul nu sînt săpate pe lespedea de Carrara pe care Ștefan și-o pregătise încă din timpul vieții și lăsase loc liber pentru cioplirea zilei și anului morții. Bogdan Voievod, fiul și urmașul său „a lăsat locul neatins".

Numele lui Ștefan e intrat în colinde. E nume de leac în descîntece, de dragoste, de bună menire și mîngîiere în cîntecele de leagăn. În baladele de vitejie, el e modelul suprem.

Un vrednic culegător de legende, Gh. T. Kirileanu, a adunat într-o carte, în 1904, o mulțime de *Amintiri ale poporului despre Ștefan cel Mare*.

Numeroase legende au făcut din Ștefan un adevărat erou popular, cum vor mai face, în viitor, doar cu Mihai, cu Brîncoveanu și cu Alexandru Ioan Cuza. Spre exemplu, legenda spune că atunci cînd moldovenii au bătălii, el știe și-i ajută; că umblă din cînd în cînd pe pămînt, „mai ales cînd nația noastră e în cumpănă mare"; chiar la Plevna, 1877, duhul lui a condus oștirea română „de a făcut pe turci să mai simtă o dată trecînd printr-înșii spaima de altă dată".

Cu numele lui se numesc sate, văi, munți, poduri, iazuri, fîntîni, cișmele, mori, ruine, mănăstiri. Eminescu povestea în *Curierul* de Iași, cum cu prilejul dezgropării oseminte-lor domnești de la Putna, în decembrie 1855, Moș Toader Nițu din Putna, în genunchi, plîngînd pe mormîntul descoperit al lui Ștefan cel Mare, uitîndu-se în el, spunea încet, cu o jale sfîșietoare: „Săracii de noi! acesta-i tatăl nostru!"

Nu fără sens fusese proclamat Ștefan domn pe cîmpia „Direptatea". Era, cum spunea un bătrîn trecut de 80 ani, din Transilvania, „mare la minte și cu chibzuială; mare în sfat și în fapte".

Mormintele de la Putna, ne spune un călător austriac, Hacquet, care vizita Moldova în ultimele decenii ale secolului XVIII, erau toate acoperite cu mătase roșie brodată cu aur.

La Putna este înmormîntat, în afară de Teoctist, mitropolitul său (1477), și Iacob Putneanul (1788), fost episcop de Rădăuți (1745-1750) și mitropolit al Moldovei (1750-1760), retras la metanie (1760) ca stareț, restaurator al mănăstirii după un cutremur și mare ctitor de cultură românească. Autor al unui *Abecedar*, tipărit în 1755 și al multor altor cărți, el a luptat împotriva grecizării Bisericii din Moldova și împotriva „dajdiilor" impuse de fanarioți, înscriindu-se astfel pentru totdeauna în Pomelnicul Renașterii de la Putna. Renașterea aceasta cunoaște multe și felurite monumente de cultură românească datorate epocii lui Ștefan cel Mare.

Ierodiaconul Nicodim transcria la Putna *Tetraevanghelul pentru mănăstirea Humorului* și picta în el chipul lui Ștefan (1473) — am avut cinstea în anii '50 să regăsesc acest *Tetraevanghel* în condiții jalnice la Dragomirna și să-i asigur viața, în continuare, descriindu-l amănunțit într-un inventar care, sper, se mai găsește încă în original în această mănăstire; tot aici la Putna mulți alții copiau, scriau, caligrafiau, decorau cărți de cult, de spiritualitate și de muzică; alții pregăteau preoți, așa încît putem vorbi de o școală de la Putna, fără nici o rezervă.

Aceștia au fost savanții, creatorii, universitarii, academicienii vremii. Cunoaștem nume de „ritori" — profesori — la Putna: Eustațiu, cel care a condus corul la înmormîntarea lui Ștefan cel Mare, era un fel de profesor și

autor de muzică, Antonie Protopsaltul era, de asemenea, autor şi el; arhimandritul Silvan avea cunoştinţe de astronomie, la anul 1530; un călugăr anonim scria o *Pascalie;* dascălul Gheorghe scria o *Alexandrie* (1780), iar dascălul Iordache copia alta „de pe o *Alexandrie* veche ce au fost în turnul cel mare". S-a găsit la Putna şi o carte de medicină în limba latină, copiată acolo în anul 1543: *Proemitatia quaedani ad. medicinam spectantta.* „Ritorul şi Scholasticul" Lucaci, cu studii în Polonia, autor al unei pravile (1581), era profesor de drept. Pravila lui este considerată, după profesorul Virgil Cândea, „unul din cele mai vechi monumente juridice alcătuite în ţara noastră". Apoi mai erau dascălul român Evloghie, istoricii care ne-au lăsat *Letopiseţele Putna I* şi *Putna II,* iar mai tîrziu Iacob Putneanul şi Vartolomeu Măzăreanul (1774), pe vremea cărora era o cunoscută „şcoală mare" la Putna, după modelul Academiei de la Kiev.

În afară de aceasta, broderiile de la Putna, epitafurile, obiectele de metal, ne pot îndreptăţi să identificăm aici „cea mai înfloritoare Academie de Arte Frumoase din trecutul românesc". Odată cu stareţul Iosaf, chemat de Ştefan la Putna, de la Neamţu, vor fi venit, desigur, şi mulţi ucenici ai vestitului Gavriil Uric, miniaturist şi copist, „primul mare pictor român" cunoscut, a cărui operă face azi gloria Oxfordului.

Aceasta e Putna. Aceasta e gloria ei nemuritoare. Ştefan, după moartea primei soţii, căsătorit cu Maria de Mangop, înrudită şi cu Paleologii şi cu Comnenii, strămuta Bizanţul în Moldova nu numai prin căsătoria cu vlăstarul bizantin, dar şi prin Putna lui pe care o umplea de frumuseţe, o făcea vad pentru adunarea minţii — Putna. însemna cale, drum — şi pe care o menea istoriei şi culturii.

Contemporan cu Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului, Ştefan n-a fost deloc mai prejos decît acest mare general. Cronicarul turc al lui Mahomed, în lucrarea *Leunclavii Historia Musulmana* (Istoria musulmană a lui Leunclavius), îl lăuda astfel: „Mare bărbat şi turcilor asemenea, de ai noştri neînvins". Rolul lui a fost recunoscut, la nivel european, de papa Sixt IV care îi scria omagiindu-i „înţelepciunea şi vitejia".

Mahomed n-a putut cuceri Moldova. Nici el, nici urmaşii lui. După Chilia, Mahomed II n-a avut motive să zidească acasă la el vreo moschee!

Putna nu e numai mănăstire: Putna e săgeată de foc peste veac, inima aprinsă de iubire de patrie a voievodului moldovean,

Ştefan cel Mare rostindu-şi testamentul politic (desen după o litografie de Gheorghe Asachi)

inimă vie ca prima lecţie de istorie, cînd te alegi din nefiinţă şi înveţi înfiorat cine eşti şi faci, solemn, în conştiinţă, primul jurămînt că-ţi vei rămîne credincios în vecii vecilor. Căci a rămîne credincios Patriei, înseamnă a rămîne credincios ţie însuţi şi celor de o naştere cu tine. Putna vine spre noi ca un mesaj fundamental, exemplu, chemare şi îndemn din partea celui ce n-a obosit niciodată iubindu-şi şi apărîndu-şi Ţara.

• CLIO ANUNŢA •

Metroul şi... arheologia

Impresionantă operă a constructorilor români, Metroul bucureştean constituie o elocventă mărturie a prezentului României socialiste. Construirea sa a scos la lumină însă şi vestigii ale trecutului. Iată cîteva dintre acestea, semnalate de cercetătorii Aristide Ştefănescu şi Cristian Ţico, din cadrul Muzeului de istorie a Municipiului Bucureşti.

Sectorul Palatul de Justiţie: **fundaţiile unei construcţii masive din sec. XVIII; farfurii din sec. XV-XVI; 8,85 m de conductă din olane. De asemenea, la adîncimea de 8 m, a fost găsit un femur de bizon, animal ce a trăit pe aceste meleaguri pînă în paleoliticul superior.**

Sectorul Domniţa Bălaşa: **mai mulţi stîlpi de stejar din vechiul parapet al Dîmboviţei; o cană-căţuie din sec. XVI-XVII; fundaţiile unor clădiri din sec. XVIII-XIX; bombarde din piatră din sec. XV-XVI; picioarele unui pod peste Dîmboviţa.**

Sectorul Hanul Manuc: **stîlpi de stejar, din vechiul parapet al rîului; fragmente ceramice din sec. XVIII-XIX.**

Sectorul Piaţa Unirii: **material ceramic, pipe orientale din lut ars; un fragment de coloană din piatră, cu lungimea de 0,98 m, din sec. XVII-XVIII, provenind probabil, de la casele lui Preda din Brîncoveni.**

TITULESCU

VĂZUT DE CONTEMPORANI

VALENTIN LIPATTI

Celebrarea unei aniversări, fie şi a unui centenar, nu constitule totdeauna garanţia că personalitatea respectivă, smulsă pentru o clipă trecutului, este cu adevărat actuală. Riscul acesta îi pîndeşte mai cu seamă pe filozofi şi pe oamenii politici, care rezistă parcă mai greu decît muzicienii, pictorii sau poeţii la trecerea inexorabilă a timpului. Titulescu nu este însă un asemenea caz de falsă actualitate. Personalitatea sa politică, intelectuală şi morală a păstrat o modernitate incontestabilă şi o prospeţime rareori întîlnită.

Aş vrea, în cele ce urmează, să contur cîteva elemente pentru un posibil portret al lui Titulescu, aşa cum l-au văzut unii dintre contemporanii săi.

Marea majoritate a mărturiilor de care dispunem evidenţiază temperamentul original şi contradictoriu al lui Nicolae Titulescu. Astfel, scriitorul Iosif Igiroşianu redă pe larg impresiile lui Paul Valéry, care l-a receptat ca pe un extravertit cerebral: „A fost omul poate cel mai extraordinar pe care l-aim întîlnit. Dar şi cel mai singular. Ca, dealtfel, toţi oamenii cu adevărat excepţionali... De obicei, oamenii cu o sensibilitate hipertrofică, cu un mecanism sufletesc de o mare complexitate şi gingăşie şi cu o atît de bogată viaţă interioară sînt retraşi, închişi, iubind meditaţia şi cîntărindu-şi îndelung sau frînîndu-şi prudent expansiunile. Titulescu era de o spontaneitate şi de un dinamism aproape frenetic. Care nu era însă temperamental. Ci cerebral. În mintea lui de o prodigioasă agerime, procesele se desfăşurau cu o iuţime uimitoare, totul fiind cîntărit, chibzuit, dozat cu acea precizie pe care o va avea cibernetica viitorului. Trăirea lui Titulescu era un fel de supratrăire nu numai prin intensitate, ci şi printr-un soi de simultaneism. El trăia nu numai existenţa sa proprie, ci concomitent, cu deplină luciditate, dar şi cu aviditate, existenţa lumii întregi".

În faţa personalităţii complexe a lui Titulescu, contemporanii sînt în mod necesar selectivi în observaţiile lor. Unii sînt mai sensibili la exuberanţa şi violenţa verbală a marelui diplomat, ca, de exemplu, diplomatul grec Thanassis Aghnides, care notează: „Era un *debater* redutabil. Ştia să primească loviturile adversarului său, dar şi să le înapoieze cu vîrf şi îndesat în fraze bogate şi bine şlefuite, care se revărsau ca rafalele de mitralieră într-o cadenţă şi într-o amploare aproape wagneriană". Pentru diplomatul spaniol Pablo de Azcarate y Flores, prevalează aceeaşi impresie: un Titulescu de o „violenţă extraordinară", intrînd în veritabile crize de furie, reale sau simulate, ori de cîte ori un interlocutor recalcitrant venea să-i contrarieze planurile sau să-i conteste argumentaţia.

Nu mai puţin semnificative sînt comentariile care subliniază, în acelaşi timp, trăsăturile de caracter ale lui Titulescu. Şi, în primul rînd, generozitatea, gentileţea şi sentimentul prieteniei pe care-l cultiva cu o exigenţă rareori întîlnită: „Afabil, exuberant, generos pînă la extravaganţă, — aprecia Thanassis Aghnides — îşi acorda prietenia fără rezerve şi rămînea credincios angajamentului inimii sale, dar cerea şi prietenilor săi o fidelitate la fel de totală"; omul era intransigent şi sever cînd apăra interesele României, bine dispus şi exuberant într-un cerc de prieteni.

Prin justeţea ideilor şi mai cu seamă prin forţa lor de anticipaţie, Titulescu fecunda adesea ideile partenerului: „O conversaţie cu el — mărturi-

Rîndul de sus: Maxim Litvinov, René Cassin și Elena Văcărescu; jos, de la stînga la dreapta: Raymond Cartier, Lucian Blaga, Paul Valéry

ssa I.M. Maiski, pe atunci ambasador al U.R.S.S. în Marea Britanie, — oferea întotdeauna un bogat și interesant material de reflecții, iar cîteodată și de acțiune". Aceeași observație revine și la marea ziaristă franceză Geneviève Tabouis, care subliniază dialectica vizionară a ilustrului ei contemporan: „Nicolae Titulescu avea o fecundă imaginație diplomatică. El nu făcea politică clasică, ci imagina mereu, avînd o viziune dialectică asupra evoluției lumii. Nicolae Titulescu avea o judecată perfectă asupra viitorului. A fost, poate, singurul om care în acele vremuri a prevăzut cursul istoriei. Titulescu a înțeles că viitorul aparține păcii și a fost omul care a făcut mari eforturi pentru colaborarea dintre Est și Vest, considerînd în acele timpuri tulburi că pacea este posibilă și că ea trebuie dobîndită".

Diplomatul și scriitorul francez Vladimir d'Ormesson schițează și el un portret politic al lui Titulescu, în contextul acelei securități colective europene pentru care diplomatul român depunea atîtea strădanii: „Strîns legat de interesele țării sale, așa cum este legată iedera de arbore, prestigiul lui depășea cu mult frontierele României. Se poate spune că Titulescu a fost unul din marii oameni politici ai acelor timpuri... Nu mulți au denunțat mai bine și mai stăruitor ca Nicolae Titulescu erorile comise, avertizînd despre pericolul care amenința... Știu oare popoarele să tragă o învățătură din dramele prin care au trecut? În orice caz, pentru România și pentru Franța această lecție este clară. A strînge ceea ce le unește, a face în așa fel încît o Europă ordonată și puternică să renască din mizeriile pe care le-a suferit. Nu o Europă ca aceea de ieri, divizată, contractată, întoarsă spre trecut și care se uza orbește în lupte care, în mod necesar, dau naștere nenorocirii, ci o Europă destinsă, deschisă spre viitor, conștientă de funcția importantă pe care o poate juca și pe care trebuie s-o joace în echilibrul mondial; deschisă spre viitor, creatoare de prosperitate, forță determinantă a păcii".

Ziaristul francez Raymond Cartier este, de asemenea, sensibil la politica europeană și la clarviziunea lui Titulescu: „El a fost cel mai strălucit, cel mai dinamic dintre cei care au vrut să construiască o Europă nouă, bazată pe egalitatea puterilor și pe respectul tratatelor... Cînd norii au suit la orizont, el a fost unul dintre primii care a înțeles și primul poate care a vrut să ridice un dig contra inundației care se anunța".

René Cassin, jurist și diplomat francez, laureat al Premiului Nobel pentru Pace (1968), pune în lumină eforturile lui Titulescu de organizare a păcii, o pace bazată pe respectarea tratatelor și a Pactului Ligii Națiunilor, în fața

pericolului pe care-l reprezenta ascensiunea fascismului în Europa: „Ceea ce am admirat cel mai mult la Titulescu a fost strădania sa neîntreruptă de a căuta organizarea unui sistem de relaţii internaţionale bazat pe echitate, egalitate şi respect reciproc. Din păcate, Liga nu a reuşit decît în prea mică măsură să aducă la îndeplinire ţelurile pentru care a fost creată. Acest imbroglio istoric nu poate diminua însă meritele celor care — în mod sincer şi perseverent, cum au fost Herriot, Briand, Barthou, Titulescu — au vrut să aşeze naţiunile într-un sistem de securitate care să le ferească de spectrul războiului. Apreciez că acţiunile lui Titulescu au fost menite să anime la Liga Naţiunilor o rezistenţă, o solidaritate şi o atitudine hotărîtă împotriva agresiunilor fasciste şi a războiului".

O mărturie elocventă, în aceeaşi direcţie, o găsim şi la M.M. Litvinov, pe atunci comisar al poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., cu privire la realismul şi clarviziunea politicii titulesciene, la relaţiile româno-sovietice promovate de diplomatul român: „El a fost printre puţinii diplomaţi care şi-au dat seama — în condiţiile venirii lui Hitler la putere — de faptul că numai măsuri colective ale tuturor statelor europene, bazate pe o înţelegere între Uniunea Sovietică, Franţa şi Marea Britanie, puteau bara drumul războiului. Titulescu nu era numai un doctrinar, ci şi, de asemenea, un om de acţiune, care milita cu pasiune pentru ideile sale. În ce mă priveşte, nu pot uita faptul că într-o serie de probleme faţă de care reprezentanţii statelor occidentale nu se arătau deloc receptivi, am găsit în persoana lui Titulescu un sprijin activ. Este ceea ce s-a întîmplat la Societatea Naţiunilor cu ocazia discuţiilor în jurul definirii agresorului, este ceea ce s-a întîmplat la Montreux în problema statutului strîmtorilor. În ceea ce priveşte raporturile dintre România şi U.R.S.S., Titulescu a înţeles necesitatea existenţei unor relaţii normale nu numai pe plan diplomatic. El a militat cu seriozitate — m-am convins — pentru pactul de asistenţă mutuală între ambele ţări".

„Ideea ce-l domina [pe Titulescu] — remarca Savel Rădulescu — era aceea că destinele naţiunilor nu sînt determinate numai de teritoriu şi forţa lor numerică, ci mai ales de felul cum înţeleg să slujească civilizaţia. Colaborarea internaţională trebuia să se rezeme pe principiul egalităţii statelor, iar dreptul internaţional să apară nu ca un drept de subordonare, ci ca unul de coordonare în independenţă... Titulescu şi-a pus toată pasiunea pentru organizarea unei lumi mai bune, a unei păci durabile, îmbinînd idealul de mîine cu realitatea de azi, într-o activitate fecundă prin constanţa şi luciditatea ei".

În sfîrşit, mulţi contemporani s-au referit la patriotismul lui Titulescu, un patriotism plămădit din tenacitate, abnegaţie şi spirit de sacrificiu, de slujire permanentă şi dezinteresată a intereselor ţării. „Pentru nimic în lume nu şi-ar fi schimbat convingerile, nota Elena Văcărescu. Totul pentru drepturile României! El a ajutat-o cu atîta voinţă laborioasă să şi le cîştige. Devenise apărătorul de neclintit al acestei cauze".

Patriotismul lui Titulescu nu a alunecat însă niciodată pe panta naţionalismului şovin şi nici nu a frînat, în gîndirea şi acţiunea politică a diplomatului, construcţia unei „societăţi internaţionale" bazată pe forţa dreptului şi nu pe dreptul forţei. Diplomatul englez Philip Noël Baker declara: „A lupta ani de zile, fără preget şi fără oboseală, pentru apărarea unui interes naţional, a reuşi cu toate acestea să nu jigneşti niciodată sentimentul internaţional... este o realizare care presupune un complex de calităţi a căror importanţă nu va putea fi niciodată exagerată... Sînt fericit să aduc omagiul meu unui om în care adînca dragoste de ţară se îmbină aşa de armonios cu un leal devotament pentru Societatea Naţiunilor".

O altă mărturie cu privire la dragostea de ţară a lui Titulescu, la firele multiple şi tainice care-l legau de pămîntul strămoşesc, i-o datorăm lui Lucian Blaga, pe atunci consilier de presă la Legaţia română de la Viena. Referindu-se la un popas făcut de Titulescu în capitala austriacă, Blaga nota: „Cred că a fost tocmai în primăvara anului 1935, [Titulescu] aflase că doar cîteva zile mai înainte a trecut pe la Viena un om politic român, care se întorcea din Berlinul nazist, unde tatonase în vederea unei apropieri. Atunci l-am văzut pe Titulescu într-un moment de revoltă, în ipostaza prerogativelor la care-i da un drept legitim însuşi geniul său. A prins să veştejească în cuvinte din cele mai biciuitoare încercările ce ţinteau spre o politică externă dincolo de dunga ce-o întrezărea sau împotriva acţiunilor ce le întreprindea el. Şi parcă-i aud şi astăzi cuvintele răspicate: «Noul război european, dacă va izbucni, va repeta, desigur nu în detalii, dar în linii mari, primul război mondial. Războiul va fi lung şi greu. La început Germania va avea succese, dar în cele din urmă va fi înfrîntă...»".

Oricare ar fi fost, cum e şi firesc coeficientul de subiectivitate al unor observaţii făcute de oameni care l-au apreciat şi l-au iubit pe Titulescu, trebuie să observăm că astfel de mărturii sînt, într-o foarte mare măsură, confirmate de documentele care ne-au rămas de la Titulescu. Documente care, luminînd deopotrivă însuşirile excepţionale ale omului şi existenţa zbuciumată a celui care s-a cheltuit fără rezerve pentru interesele ţării sale, justifică pe deplin de ce contemporanii l-au considerat pe Titulescu cel mai mare diplomat al timpului în care a trăit.

NICOLAE IORGA

aşa cum l-am cunoscut (II)

G. T. KIRILEANU

Nicolae Iorga pe terasa casei sale de la Vălenii de Munte (fotografie din colecţiile Bibliotecii Centrale de Stat a R.S.R.)

Izbucnirea primului război mondial[1] a pus cu mare acuitate în faţa poporului român problema încheierii procesului de desăvîrşire naţională şi statală, început în 1859 şi consolidat în 1877. România nu se putea angaja în război decît în numele acestui ideal naţional şi luînd în considerare toată complexitatea factorilor interni şi externi. Magazin istoric **a prezentat pe larg, într-o suită de documente, relatări, memorii inedite ale participanţilor la evenimentele de atunci, frămîntarea urlaşă care cuprinsese întreaga societate românească în 1914. Între personalităţile marcante ale vremii, chemate să se pronunţe asupra situaţiei nou create, s-a aflat şi Nicolae Iorga. Cu clarviziunea izvorîtă din adînca cunoaştere a istoriei şi a sufletului românesc şi deci dînd glas dorinţei unanime a maselor largi populare, Iorga a arătat că locul României, în conflagraţia care se declanşase, nu putea fi decît alături de ţările Antantei, de Franţa în primul rînd, şi împotriva Austro-Ungariei.**

În această perioadă, N. Iorga a desfăşurat o susţinută activitate culturală şi ştiinţifică, însufleţit de înaltele responsabilităţi faţă de cauza patriei şi poporului căruia i se dăruise.

Cum arătam şi în numărul trecut al revistei, Nicolae Iorga—alături de alţi reprezentanţi de frunte ai culturii şi ştiinţei româneşti — a desfăşurat o vie activitate în sprijinul realizării statului naţional unitar. În numai doi ani, 1914 şi 1915, istoricul a publicat peste 70 lucrări, multe din ele consacrate unor stringente probleme ale actualităţii: războiul, soarta ţărilor angrenate, destinul României, legăturile milenare de frăţietate dintre toţi românii. Să amintim doar cîteva titluri: Acţiunea militară a României, L'Avenir de la nation roumaine **(Viitorul naţiunii române),** Legăturile culturale între Bucovina şi principatele româneşti, Pagini despre Serbia de astăzi **(toate în 1914),** Dezvoltarea ideii unităţii politice a românilor, Dreptul la viaţă al statelor mici,

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1967, 11/1968, 4, 7/1972, 1, 6/1973, 4/1974, 12/1975, 1, 7-9/1976, 7-8, 10/1977, 4, 7/1978, 8-9/1980, 6/1981.

Die Entwicklung des rumänischen Staatswesens **(Dezvoltarea conştiinţei de stat la români)**, Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria, La question roumaine en Autriche et Hongrie, Serbia eroică şi martiră **ş.a. (în 1915).**

Să urmărim în continuare însemnările inedite ale lui G.T. Kirileanu despre Nicolae Iorga. În transcrierea selectivă a textului (aflat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei) am păstrat particularităţile stilistice ale autorului. Pentru uşurinţa lecturii, nu am mai marcat întreruperile în text. Titlul, intervenţiile din paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin. Sublinierile din text sînt ale originalului. Datele sînt pe stil nou.

Ioan LĂCUSTĂ

1914

18 septembrie. Toată lumea este mirată de rezerva lui Iorga, mai ales de cînd a apărut în *Universul* de ieri[1] *Declaraţia* lui. Întîlnindu-l azi la Ministerul de informaţii, îmi spune abătut că e plin de grijă. Zic: Articolul dv. de ieri a fost foarte deprimător.

— Cum asta?

— Lumea zice că dv. sînteţi războinic în timp de pace şi paşnic în timp de război (asta-i vorba lui Emil Panaitescu).

— Ce, ar vrea să merg eu la [statuia lui] Mihai Viteazu? Pentru asta este Filipescu.

— Apăi tocmai de asta este mirată lumea, că prin articolul dv. loviţi în Filipescu, uitînd că nu demult dv. ridicaţi lumea pentru Ardeal şi Mihai Viteazu.

Ne dăm întîlnire la 12 1/2 la dejun la [restaurantul] Andrei Dumitrescu. Lipsind la ora asta, m-am dus în grădină (căci Iorga nu vrea să mănînce decît înăuntru, spre a evita curiozitatea lumei). Alături era d-rul Jean Cantacuzin [Ioan Cantacuzino][2] care m-a întrebat de ce nu vine şi Iorga la întrunirea profesorilor universitari[3]. I-am spus părerile lui de azi dimineaţă. A rămas ca să-i scrie la Academie şi să-l poftească, că Iorga tot aşteaptă poftire.

Trecînd înăuntru în restaurant, găsesc pe Iorga cu d-na, la o masă, cu I. Bogdan[4]. Acesta pleacă şi eu îi spun lui Iorga de convocarea universitarilor.

— N-am fost poftit.

— Dr. Cantacuzin are să vă scrie.

— El se interesează de Franţa, mai mult.

— Din cîte am vorbit, eu l-am văzut însufleţit de cele mai calde simţiri româneşti.

— Dragă, eu nu pot fi purtat de alţii ca un Fleva oarecare, eu sînt un *om politic* şi am scopurile mele.

Mergem să vorbim cu Ionel Brătianu[5], care îl chemase la o convorbire la ceasurile 4. Vorbeşte cu un şef de cabinet şi-i spune că el n-are nici o idee originală de comunicat şi că dacă dl. Brătianu are o întrebare precisă sau o propunere hotărîtă de făcut, s-o facă. Mi-a spus că nu se va duce la Brătianu.

5 noiembrie. Dl. Iorga îmi trimite răspuns că doreşte să stăm de vorbă. Îl găsesc la restaurantul Dumitrescu. Cu ochii roşii de plîns îmi spune că a avut o săptămînă grea de cînd cu moartea în Galiţia a cumnatului său [înrolat în armata austro-ungară], dr. Al. Bogdan, profesor în Braşov. Ţi-am şi mişcătoare articolele din presa ardeleană. Şi încă nu i le-a arătat pe toate d-nei Iorga. „Sărmanul! De-abia acuma ne-a sosit scrisoarea lui trimisă cu trei zile înainte de moarte. Zicea că în nici un caz nu pleacă din tabără, cum au făcut mare parte din ofiţerimea de rezervă. Ca oricărui român, îi era ruşine să plece din faţa primejdiei, deşi era bolnav de reumatism".

Îmi povesteşte cu mirare o propunere extraordinară ce i-a venit din Germania şi care arată că situa-

---

[1] Pe prima pagină a ziarului, N. Iorga publică o *Declaraţie* în care îşi exprimă convingerea că România nu poate intra în război decît de partea Antantei, dar atunci cînd toate condiţiile vor fi întrunite: „Urmează... că opinia publică are dreptul să facă semnul mult dorit pentru trecerea munţilor? Aceasta, o spun din toată puterea conştiinţei mele, nu! Acest drept îl are numai guvernul.

Dacă el are toate asigurările din altă parte, cu ce sacrificii se pot face şi dacă armata noastră e pe deplin pregătită, regele Carol să facă semnul, să se facă semnul în numele regelui Carol!"

[2] Ioan Cantacuzino (1863-1934), medic şi bacteriolog, membru al Academiei române, director general al serviciului sanitar (1907-1910); a organizat serviciul de ocrotire sanitară în războiul din 1916-1918.

[3] La 18 septembrie 1914, un grup de profesori universitari din Capitală organizează o întrunire dînd publicităţii o *Declaraţie* în favoarea intrării imediate a României în război (*Universul*, 25 septembrie 1914).

[4] Ion Bogdan (1864-1918), filolog şi istoric român, membru al Academiei române; editor de cronici şi documente; sora sa, Ecaterina Bogdan, s-a căsătorit în 1901 cu N. Iorga.

[5] Ion (Ionel) I.C. Brătianu (1864-1927), om politic român, preşedintele Partidului Naţional-Liberal (1909-1927). Ministru şi prim-ministru (1908-1910, 1914-1918, 1918-1919, 1922 - 1926, 1927). A avut rol important în activitatea politică pentru desăvîrşirea unităţii statale; a contribuit la orientarea politicii externe a României spre Franţa şi Anglia.

ția Germaniei trebuie să fie disperată. Vestitul Paul Hinneberg, de la *Deutsche Litteraturzeitung* [revistă fondată în 1879 de Academia de științe din Berlin] i-a scris că mai mulți fruntași ai culturei germane (nu i-a înșirat) s-au întovărășit să lucreze pentru înfrățirea cu țările neutre și că lui i s-a încredințat a lucra pentru România.

Găsind că Iorga este geniul reprezentativ al neamului românesc îl roagă a-i scrie numai cuvîntul vino, spre a pleca imediat în România și a-i pune la îndemînă orice înlesnire materială va cere în vederea unui ciclu de conferințe în întreaga țară. [Iorga] i-a răspuns că, din nenorocire, nedreptățile față de românii din Austro-Ungaria, precum și purtarea revoltătoare a diplomaților germani au creat o stare de adîncă nemulțumire în regat, care se răsfrînge și asupra Germaniei, aliata mai puternică a Austro-Ungariei. Îi pare rău din adîncul sufletului cînd își aduce aminte de atîția mari învățați, pe care i-a admirat cînd și-a făcut studiile în Germania, de atîtea prietenii culturale ce-l leagă de Germania și cînd se gîndește la cîștigurile culturale ce le avem de acolo, precum și la puterea și înălțimea civilizației germane[1]. Va aștepta însă biruința *principiului național* împotriva *forțelor brutale* și atunci, cu toată inima, va fi gata de oricîte conferințe. Dar pînă atunci soarta ne desparte.

Marele istoric împreună cu Iacob Negruzzi la Academie (fotografie din colecțiile Bibliotecii Academiei R.S.R.)

Greu am putut reda frumoasele și înflăcăratele cuvinte ale lui Iorga.

12 noiembrie. Iorga zice că literatura engleză l-a făcut om. Se bucură că și-a găsit răstrămoșul într-un document din 1770.

I s-a comandat să scrie *Istoria comerțului*, cu plată de 12 000 lei [în martie 1915 apare primul volum al lucrării] cu care se gîndește să-și cumpere un loc de casă la țară.

12 noiembrie, sara. Găsesc pe dl. Iorga la restaurantul Dumitrescu. Îndată mă întreabă dacă am văzut noul său volum: *Histoire des États balcaniques [á l'epoque moderne*, București 1914]. Văzut-ai ce frumos a ieșit?

Îmi spune cu bucurie de scrisoarea ce a primit de la regina Maria. E sigură că d-l Iorga va contribui și sub noua domnie[2] la progresul și înălțarea țării.

Îi spun însă că nu înțeleg cum se împacă cuvintele regelui și plecările reginei Maria cu vizitele la Buftea, la prințul Știrbei [om politic și mare moșier], unde se întîlnesc cu von dem Busche [ministrul Germaniei la București] și cu Czernin [ministrul Austro-Ungariei]. Iorga rămîne uimit și zice că toate în casa lui Barbu Știrbei sînt nemțești.

1915

24 ianuarie. Dl. Iorga mă cheamă la telefon și-mi spune să luăm dejunul împreună, căci are să-mi împărtășească un lucru foarte neplăcut. Ce-o mai fi și asta? Îl găsesc cu fiusău, Petru, care învață la Școala superioară de meserii. Mergem tustrei la restaurantul Dumitrescu. Îmi spune că a poftit pe prințul Nicolae la Serbarea Unirii de la Teatrul Național și că regina a răspuns prin aghiotant că, pe cît ține doliul, nu poate lua parte familia regală la nici o serbare, ca și cum o serbare patriotică ar fi o petrecere.

Ieșind de la masă dă un franc de cheltuială [lui] fiu-său, Petru.

25 ianuarie. Mă scol dimineața și plec pe la bisericile din Văleni. Frumos răsărit de soare și un aer rece și uscat, dătător de viață. La 10 vin la cafea și-l găsesc pe Iorga, de curînd sculat, urmîndu-și desfacerea corespondenței și a revistei și ziarelor. Cartea poștală a lui I. Bogdan despre *Revista istorică*[3] îi face mare plăcere, pentru că de la Bogdan greu iese un cuvînt de laudă. De asemenea, se bucură de un articol dintr-o revistă ardeleană pentru că-l citează din *Documentele Bistriței* [*Documente românești din arhivele Bistriței*, București, 1899].

26 februarie. Mă duc la otel Regal, la ora 5, spre a-l lua pe dl. Iorga la Palatul Regal, pentru audiență la rege. Îl găsesc îmbrăcîndu-se; pierduse bumbii de manșetă. Cînd îi găsește, vede că-i lipsește un bumb la piept. Cheamă un băet să-i cumpere unul în grabă. Băetul întîrzie, se apropie 5 1/2. Văd că are mănuși albe în loc de mănuși negre. Zic: Haidem să cumpărăm noi și bumb și mănuși. Intrăm la o prăvălie, cumpără bumb de alt

---

[1] Aceleași sentimente le exprimase N. Iorga și în articolul *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței noastre*, publicat în august 1914: „Sîntem îndatoriți Germaniei pentru toată cultura pe carî atîția fii ai acestei țări au primit-o" însă afirmă savantul, „Franța nu poate pieri! Ar fi o catastrofă morală pentru omenire".

[2] La 10 octombrie 1914, Carol I a încetat din viață, iar pe tronul României a urcat nepotul său, Ferdinand.

[3] Din ianuarie 1915, apare *Revista istorică*, condusă de Nicolae Iorga și tipărită la Văleniî de Munte.

fel, băetul îl cunoaşte şi zice să aştepte, că-i dă unul la fel. Îi cere mănuşi negre cu împrumut şi vrea să dea 5 lei garanţie. Băetul refuză şi-i dă mănuşile fără garanţie. Plecăm în fugă spre Palat.

Sara, la masă, îmi spune: Să nu mă întrebi, că nu pot să-ţi spun nimic. Răspund: Mai întîi că nu v-am întrebat şi-apoi asta mi-a fi de învăţătură şi mie pentru împrejurările cînd mi se cer felurite lămuriri.

19 martie. Îmi spune că, deşi a vorbit la Academie mai bine de două ceasuri (comunicarea despre Dardanele) [*Dardanelele, amintiri istorice*], totuşi de mult n-a ţinut cu atîta gust cursul de sară la Universitate [*Românii din Ardeal pînă la Horea*]. A încheiat aşa: lecţia viitoare vom mîntui cu Mihai Viteazul, rămînînd ca după Paşti să mergem mai înainte de Mihai Viteazul.

Despre cursul de la Fundaţia universitară *(Politica externă a României sub regele Carol I)* îmi spune că-i pare rău că nu poate lucra mai mult în arhivele Ministerului de externe, între altele şi pentru ca să nu dea de bănuit şi să-i retragă învoirea. „Dar ce bogăţie de material şi ce păcat că-i lăsat să doarmă atîta timp, spre dăinuirea şi mai departe a ignoranţei şi lipsei noastre de orientare. Ar trebui rugat un om priceput să se apuce de cercetat în interesul cel mai înalt al statului. Iar eu trebuie să lucrez pe furiş. Asta din cauză că regele Carol a voit să ne ţie cu totul străini de politica externă a ţării. Dealtfel, e de mirat cum au putut nişte oameni ca Brătianu şi Kogălniceanu să se lase reduşi la rolul de comparşi ai regelui Carol. Toate proclamaţiile sînt redactate de Kogălniceanu, iar telegramele de Ghica. Regele în *Memoriile* sale a aranjat lucrurile cu atîta dibăcie, încît să se creadă că el a fost actorul principal".

— Rămîne acum ca şi dv., cu aceeaşi dibăcie, să puneţi lucrurile în lumina cea adevărată.

— Apoi asta am să şi fac. Regele Carol iese micşorat din studiile mele.

— Vorba veche a lui Petre Carp[1] că regele Carol este un om onest, dar mediocru.

— Prinţul Carol îi spune maică-si că nu poate călca peste cele 18 generaţii de Hohenzollerni ce-i are în sînge.

— Cum? A zis şi vorba asta? Şederea la Berlin i-a băgat în cap asemenea idei nenorocite. Se vede că nu vor să-şi dea seama cum îşi joacă dinastia. Vinovaţii nu vom fi noi, care le-am dat tot: avere, glorie, domnie absolută, îngenunchierea tuturor oamenilor noştri.

26 martie. Aseară găsesc pe Iorga sosind de la gară la otel Regal. Mai era 1/2 oră pînă la cursul de la Fundaţii şi-mi spune că n-a aruncat măcar o privire asupra însemnărilor. Cere un pahar de lapte, dar nu se atinge de pîne, pentru că a fost purtată prin mîinile altora. Răsfoieşte *Memoriile* regelui Carol şi mereu tresare, zicînd: „Cu ce dibăcie potriveşte lucrurile în favoarea lui". Închide *Memoriile* şi deschide caieţelul de note de la arhivele Ministerului de externe. Un sfert de oră a durat pregătirea şi plecăm la curs. Îmi spune că se teme că data asta va fi slab.

Sara, la curs, un student a rostit o cuvîntare. Erau de faţă şi profesorii Pârvan şi Giurescu, fapt care a măgulit mult pe Iorga, care a zis că cu timpul se schimbă multe în bine.

Era însă foarte supărat de succesul lui Duiliu Zamfirescu cu comunicarea la Academie (fiind astfel împiedicat de a pune chestia că un membru de la secţia literară nu poate face comunicări la secţia istorică), dar s-a răzbunat anunţînd şi el o comunicare asupra esteticii în drama românească modernă.

9 aprilie. Dl. Iorga m-a poftit stăruitor să vin de Paşti [4 aprilie] la Văleni. Voiam să mă duc chiar în ziua de Paşti, dar am fost chemat şi la dejun şi la masă de familia Basset [secretarul regelui]. Luni n-am putut pleca din cauza ploii şi am dat o telegramă d-lui Iorga. Marţi dimineaţă mă trezesc cu acest răspuns: „Miercuri *garantăm* vreme frumoasă, te aşteptăm, Iorga!". Am plecat cu Vâlsan pe o vreme prea frumoasă, bucurîndu-ne de priveliştea munţilor acoperiţi cu zăpadă. Leaota cu deosebire era cum îi ghiocul peste tot.

Dl. Iorga era în cerdac. Dar tocmai atunci vine un poştaş şi-l cheamă la telefon să vorbească cu maiorul Balif, de la palatul Cotroceni. Am mers la poştă şi mereu cerca să ghicească pentru ce l-o fi chemînd. I-a spus că regina doreşte să facă sîmbătă o vizită la o serie de biserici. Iorga a zis că i-ar conveni să vie un automobil să-l ia la Bucureşti sîmbătă, spre a putea sta vineri acasă. Şi mă întreabă dacă acest lucru este cu putinţă. Eu zic: Cam cu greu ajung automobilele regale. Dar se vede că lui Iorga i-ar face mare plăcere să plece la Bucureşti împreună cu soţia în automobil regal. „Măcar cu atîta s-o despăgubesc pe soţia, pentru tainica neplăcere de a mă şti mereu cu regina Maria".

Răpezindu-se un cîne după noi, Iorga îi dă o lovitură straşnică cu băţul peste bot şi zice: „Ia aşa răbd eu, pînă îmi vine bine de lovit". Dar eu mă gîndeam la frica lui de cîni şi la cuvîntul vechi ca să te ferească D-zeu de lovitura fricosului.

Ne arată unde crede el că a fost cetatea Teleajănului (unde-i mănăstirea). Unul din semne este tăria locului, iar alt semn este că s-au făcut o mulţime de clădiri de piatră în Văleni, foarte probabil din zidurile cetăţii, ca în toate oraşele cu cetăţi în vecinătate.

[1] Petre P. C rp (1837-1918), om politic român, prim-ministru (1910-1912), şeful P rtidului Conservator; adept al intrării României în primul război mondial lături de Puterile Centrale.

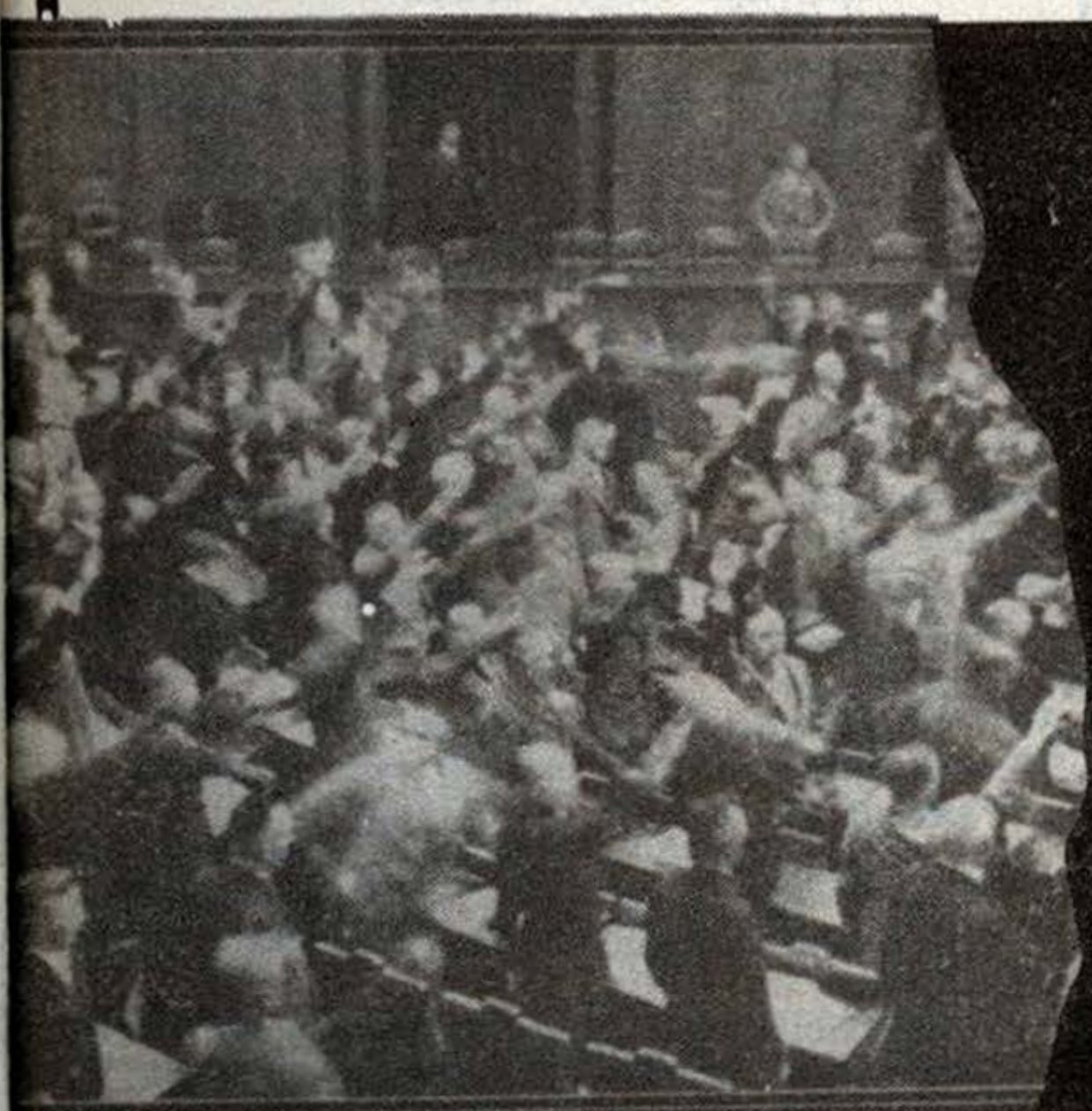

AGONIA REPUBLICII DE LA WEIMAR

GEORGES CASTELLAN

Noiembrie 1918. Revoluția proletariatului german înlătură monarhia și instaurează republica burghezo-democratică. Cu toată lupta eroică a clasei muncitoare, condusă de partidul comunist, guvernul, condus de Friedrich Ebert, susținut de trupele contrarevoluționare, înăbușe mișcarea pentru crearea republicii socialiste (12 ianuarie 1919). În alegerile pentru Adunarea Națională Constituantă, din 19 ianuarie același an, cele mai multe mandate sînt obținute de Partidul Social-Democrat. La 31 iulie, se votează noua constituție, potrivit căreia Germania republicană își păstrează denumirea de Reich. Conform noii legi fundamentale, pregătirea și votarea legislației aparține Reichstagului (Parlamentul); pe lîngă acesta mai există și un Reichsrath (Consiliu al Reichului), format din reprezentanți ai celor 17 landuri, care alcătuiesc republica. Landurile au parlamente și guverne proprii, cu o competență locală. În fruntea statului se află președintele, ales pe o perioadă de șapte ani.

Încă din primii ani, Republica de la Weimar (denumită astfel după orașul în care se întrunește Constituanta în 1919 pentru a alege primul președinte al statului) cunoaște mari frămîntări politice și sociale. Duritatea condițiilor pe care Tratatul de la Versailles le stabilea Germaniei, pe fundalul unei situații economice deosebit de grele, creează un climat favorabil forțelor de dreapta și extremă dreaptă în care crește agitația șovină, revanșardă și antidemocratică. În 1919, se constituie partidul nazist, al cărui lider devine, din 1921, Adolf Hitler. În 1920, extremiștii de dreapta, conduși de Wolfgang von Kapp și generalul Luttwitz, încearcă o lovitură de stat; trei ani mai tîrziu, este dejucat puciul organizat de generalul Erich von Ludendorf și Hitler.

Forțele politice sînt foarte dispersate: în Reichstag sînt reprezentate aproximativ 15 partide. Din această cauză există o permanentă instabilitate guvernamentală, caracterizată prin perindarea la cîrma țării, între 1919 și 1933, a 19 cabinete, toate bazate pe coalizarea anumitor partide. Dintre acestea, cea mai reprezentativă pentru spiritul parlamentar burghez caracteristic noii republici este „coaliția de la Weimar", alcătuită din Partidul Social-Democrat, Partidul Democrat (exprimînd interesele burgheziei liberale și ale micii burghezii) și Partidul Centrul Catolic — Zentrum (care reprezenta un mare grup din populația catolică, în special țărănimea). Avînd o orientare de centru-dreapta, dar situîndu-se pe linia respectării sistemului parlamentar al Republicii de la Weimar, activează Partidul Populist, care reprezintă aspirațiile marii finanțe și ale industriei grele.

Dușmanii cei mai înverșunați ai noii republici sînt naziștii. Printre adversari se mai numără Partidul Național, format din monarhiști și exprimînd interesele moșierilor și ale

În imagine: deputații naziști provoacă incidente violente în Landtagul din Prusia (ianuarie 1932).

unei părți a industriașilor. Împotriva republicii se pronunță de asemenea generalii și majoritatea ofițerilor, organizația militaristă Stahlheim (Căștile de oțel), care îi grupează pe foștii combatanți, ca și alte asemenea asociații mai mici.

Partidul comunist, la rîndul său, militează pentru o republică socialistă.

Politica de trecere a greutăților economice pe umerii muncitorimii și țărănimii dusă de guvernele aflate la putere în perioada 1919-1924 îndepărtează masele de partidele „coaliției de la Weimar". Într-adevăr, dacă pentru aceste formații în 1919 votează peste 70% din alegători, la alegerile din decembrie 1924 numărul acestora nu mai reprezintă decît aproximativ 45% din totalul votanților. În următorii patru ani, 1924-1928, economia germană se redresează, dar relativa prosperitate nu îmbunătățește situația clasei muncitoare; în 1927, de pildă, există aproape două milioane de șomeri.

În anii 1928-1929, se produce o cotitură spre dreapta și extrema dreaptă în majoritatea partidelor burgheze, care șubrezește și mai mult situația republicii.

Aceasta în vreme ce criza generală a capitalismului afectează din ce în ce mai grav și Germania; în martie 1930 sînt peste trei milioane de șomeri, iar veniturile țărănimii scad vertiginos. Masele manifestă oboseală, neîncredere și deziluzie față de Republica de la Weimar, care se dovedește incapabilă să le rezolve cerințele. În martie 1930 se vorbește deschis despre o criză a regimului. Referindu-se la imposibilitatea cabinetului Brüning de a stăpîni situația, ziarul guvernamental Deutschland (organul Partidului Centrul Catolic) scrie că este nevoie „de o politică energică pe toată linia, nu numai în Consiliul de Miniștri, ci și în Parlament și, la nevoie, chiar împotriva Parlamentului". Concomitent, pe acest fundal de marasm economic și social, propaganda demagogică, șovină, revizionistă, a naziștilor duce la creșterea rapidă a rîndurilor acestora: de la 72 000 în 1927, numărul lor ajunge la peste 250 000 la începutul lui 1930.

Pus în minoritate în Reichstag, al doilea guvern Brüning (30 martie-18 iulie 1930) demisionează. Se fixează alegeri generale pentru 14 septembrie 1930. Scrutinul aduce o mare înfrîngere Partidului Național, care pierde două milioane de voturi, Partidului Populist — un milion, ca și altor partide burgheze, de care beneficiază naziștii. Cancelarul Brüning care girează în continuare conducerea guvernului, încearcă să-și lărgească baza parlamentară, primește sprijinul social-democraților, dar întîmpină refuzul populiștilor. Se creează un nou guvern Brüning (octombrie 1930-octombrie 1931), care nu se bucură însă decît de 30% din numărul deputaților; sprijinit de Hindenburg, cabinetul guvernează prin decrete-legi. Printre acestea sînt și cele împotriva „acțiunilor extremiste", prin care sînt suspendate unele drepturi constituționale: interzicerea reuniunilor politice, dizolvarea unor asociații, introducerea cenzurii. Partidele și organizațiile de dreapta și extrema dreaptă contraatacă. La 11 octombrie 1931, în localitatea Bad-Harzburg are loc o întîlnire între Hitler, Hugenberg, șeful Partidului Național, Seldte și Düsterberg, reprezentînd Stahlhelmul, foștii generali von der Goltz și Heye, și prinții de Hohenzollern, urmașii ex-împăratului Wilhelm II, care cer demisia guvernului Brüning.

Criza economică continuă să se agraveze: în numai trei luni, din octombrie pînă în decembrie 1931, numărul șomerilor crește de la 4,3 milioane la 5,7 milioane. Agonia Republicii de la Weimar începe să se accentueze tot mai clar. Masele muncitoare, care suportă din ce în ce mai greu povara crizei economice, sînt divizate din pricina lipsei de unitate și a gravelor disensiuni dintre partidele de stînga și, în primul rînd, dintre socialiști și comuniști. Dînd crezare propagandei demagogice naziste, mica burghezie dela orașe și sate înclină spre hitleriști. Hindenburg, camarila care îl înconjură, moșierii, conducătorii Reichswehrului, majoritatea industriașilor și bancherilor consideră că naziștii trebuie să participe la conducerea țării. În acest sens, la 28 octombrie 1931, generalul von Schleicher, care face parte din camarilă, are o întrevedere cu Hitler, pentru a-i oferi anumite responsabilități guvernamentale. La începutul anului 1932, cînd numărul șomerilor ajunge la 6 milioane, situația eco-

UNIVERSITÉ DE PARIS
INALCO

Paris le 16/3/82
2 rue de Lille 75007

Longue vie à votre enfant et nos remerciements pour l'usage de votre Revue française "Vulgarisation sans abêtissement".

Le Magazin Istoric fait beaucoup mieux : il démocratise l'Histoire, c'est à dire, qu'il met le peuple roumain en contact avec son passé et celui de l'humanité.

Ainsi s'établit entre les auteurs de l'Histoire - les peuples - et ceux qui l'écrivent, un dialogue par lequel progressent la conscience de soi et la conscience humaine.

A mon admiration pour l'œuvre déjà accomplie durant ces quinze années, j'ajoute mes vœux de Bon Anniversaire.

Longue vie et plein succès au Magazin Istoric !

G. Castellan
Professeur à Paris III (Sorbonne Nouvelle)
Vice-président de l'AIESEE.

Încă din copilărie, îmi amintesc de cuvîntul de ordine al unei reviste fronceze: „Popularizare fără vulgarizare".

Magazin istoric face mult mai mult: el democratizează istoria, pune poporul român în contact cu trecutul său și cu cel al umanității.

Astfel se stabilește, între făuritorii istoriei — popoarele — și cei care scriu istoria, un dialog, grație căruia înaintează conștiința oamenilor și știința istorică.

Admirației mele pentru opera deja săvîrșită în cei 15 ani precedenți, adaug urările mele de

La mulți ani,
Viață lungă și deplin succes
Magazinului istoric
G. Castellan

Profesor la Universitatea Paris III (Sorbona nouă), vicepreședinte al Asociației internaționale de studii sud-est europene

nomică, socială şi politică se deteriorează şi mai mult: partidele care sprijină Republica de la Weimar pierd din ce în ce mai mult terenul în favoarea naziştilor.

Publicăm, în continuare, fragmente din lucrarea L'Agonie de la République de Weimar, **a istoricului francez Georges Castellan, în care autorul face o incursiune în anticamera instaurării dictaturii naziste.**

Subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Eliminarea lui Brüning

Începînd din primăvara lui 1932, instituţiile republicane nu mai sînt decît iluzorii. Preşedintele Germaniei, feldmareşalul Hindenburg, un bătrîn senil, care şi-a pierdut puterea de judecată, devine o marionetă în mîinile unei camarile irresponsabile. Reichstagul, mai divizat ca niciodată, nu mai exercită nici o influenţă asupra cancelarului, deoarece Consiliul de Miniştri nu mai este reprezentantul unei majorităţi parlamentare. Pe de altă parte, naziştii sînt la conducerea guvernelor unora dintre landuri sau împiedică activitatea altora; de fapt, pe planul întregii ţări, adevărata problemă o constituie cea a modalităţii participării hitleriştilor la conducerea statului. Aceasta se conturează încă de la alegerile parlamentare din iulie 1932, cînd mai mult de 16 milioane alegători, reprezentînd partidul nazist, Partidul Naţional German şi Partidul Populist German — adică 44,2% din totalul votanţilor — sînt împotriva guvernului; 5,3 milioane comunişti refuză şi ei să susţină cabinetul, care se mai bucură de sprijinul a numai 36% din cetăţeni.

Dar să revenim la situaţia din primăvara acelui an. Candidatura lui Hindenburg la un nou mandat prezidenţial dă loc la intrigi politice complicate. Socialiştii i se raliază din chiar momentul anunţării ei. „Cînd un om de 84 ani îşi sacrifică amurgul vieţii pentru întreaga colectivitate, scrie ziarul socialist *Vorwärts*, această atitudine obligă la respect pe orice om de suflet şi, în special, pe toţi socialiştii". Feldmareşalul devine astfel candidatul adepţilor Republicii de la Weimar.

La 13 martie 1932, ei îi acordă sufragiul şi lui Hindenburg îi lipsesc doar 168 000 voturi (0,45%) pentru a obţine majoritatea absolută şi a fi ales după primul tur de scrutin. Dar dacă socialiştii votează pentru feldmareşal, satele din estul ţării se pronunţă pentru zugravul austriac![1]. În cel de-al doilea tur, candidatul Stahlhelmului, Düsterberg (care obţinuse în primul scrutin 2,5 milioane voturi) se retrage, iar susţinătorul său, Hugenberg, recomandă abţinerea de la vot; comuniştii menţin candidatura lui Thälmann. La 10 aprilie 1932, Hindenburg este ales cu 52,93% din sufragii; urmează Hitler cu 36,68% şi Thälmann, cu 10,13%.

De la un scrutin la altul rezultă deci un transfer de voturi absolut surprinzător. În aprilie, faţă de martie, pentru Hitler, votează în plus aproximativ 750 000 alegători aparţinînd stîngii, ceea ce demonstrează o mare confuzie politică.

Încordarea ajunge la extrem în zilele următoare. Motivul este interzicerea de către guvern a formaţiilor paramilitare hitleriste S.A.; această măsură provoacă nemulţumiri în cadrul Reichswehrului ducînd, la 12 mai, la demisia ministrului de război, generalul Gröner. Opinia publică nu reuşeşte să dezlege ghemul intrigilor din viaţa politică, dar se familiarizează şi mai mult cu numele celor care manevrează din umbră destinele ţării: von Schleicher, von Hammerstein, Meissner, von Oldenburg-Januschau (prieten personal al lui Hindenburg). La începutul lunii mai, întreaga dreaptă — inclusiv populiştii — porneşte o campanie pentru remanierea cabinetului, eufemism pentru alungarea de la putere a lui Brüning. La 3 mai, ministrul economiei, Warmbold, demisionează. El reprezintă tendinţa moderaţilor din marea industrie. Se pune întrebarea dacă demisia lui Warmbold nu înseamnă abandonarea de către marii industriaşi a cancelarului. Trebuie amintit că, înainte cu cîteva zile, Federaţia industriaşilor se reunise la Berlin, sub preşedinţia lui Krupp, şi se pronunţase împotriva politicii economice dusă de Brüning.

Cancelarul, decis să reziste pînă la capăt, are, încă, un atu: forţa de care dispune partidul său Zentrum, ce deţine poziţii cheie în Prusia, Bavaria şi Wiirtemberg. Pe de altă parte, deşi naziştii fac imposibilă funcţionarea sistemului parlamentar, nici ei nu reuşesc să polarizeze în jurul lor majoritatea deputaţilor. Aceasta se vede la 12 mai 1932, în Reichstag, cînd Brüning obţine un vot de încredere: 287 voturi pentru, 257 contra. Dar conducerea ţării nu mai aparţine Parlamentului. În aceeaşi zi, generalul Gröner trebuie să demisioneze din postul de ministru de război, datorită „revoltei generalilor"; în schimb, ocupă portofoliul Internelor. Solicitat să ia locul lui Gröner, la 18 mai, generalul von Schleicher refuză, motivînd că simpla remaniere a cabinetului este insuficientă. Atunci, Meissner pleacă la Neudeck, domeniul pe care Hindenburg se retrăsese să se odihnească, de unde revine pe ziua de 27, făcînd cunoscută pretenţia moşierilor: guvernul trebuie să înceteze colonizarea ţăranilor cu pămînt puţin în estul ţării, politică socotită de iuncheri drept „bolşevism agrar". În felul acesta, cercul conspiratorilor împotriva lui Brüning este complet.

La 29 mai, Hindenburg, înapoindu-se la Berlin, îl primeşte în audienţă pe cancelar, care îi asigurase realegerea ca preşedinte al republicii, şi îi citeşte pretenţiile camarilei: viitorul guvern va trebui să ducă o politică conservatoare, să elimine pe conducătorii sindicali şi să înceteze „bolşevizarea agriculturii". Imediat după aceea, Brü-

---

[1] Este vorba de Adolf Hitler, născut la Braunau (Austria), în 1889, şi care, din 1912, a exercitat pînă la începerea războiului, la München, meseria de zugrav.

ning reunește cabinetul și decide înaintarea demisiei. A doua zi, pe 30 mai, Hindenburg nu acordă decît cinci minute fostului cabinet pentru a-și prezenta demisia, după care pleacă la o paradă militară.

Cabinetul baronilor

În noul guvern, creat la 1 iunie 1932, din 11 miniștri, 9 sînt nobili; de aceea, el este cunoscut sub denumirea de „cabinetul baronilor". Acest hibrid, care uimește întreaga opinie publică, este rolul imaginației generalului von Schleicher. Camarila din jurul lui Hindenburg desemnează drept cancelar pe von Papen[1], unul din membrii săi, intenționînd să asigure tranziția, pînă la noi alegeri, care urmau să permită constituirea unui guvern de dreapta, sub președinția lui von Schleicher, incluzîndu-i și pe naziști.

Fără a lua contact cu partidele politice, care i se declaraseră, toate, ostile, von Papen publică, la 3 iunie 1932, un decret prin care dizolvă Reichstagul. Dar, în același timp, într-o declarație destul de vagă, noul cancelar pare a pune problema regimului politic în esența sa: „Trebuie să ne delimităm precis pentru a vedea care sînt forțele ce doresc cu adevărat să ajute la reconstruirea Germaniei noi pe baza principiilor imuabile ale concepției creștine despre lume". În acest timp, circulă numeroase zvonuri despre restaurarea monarhiei.

Simultan, un alt pericol amenință echilibrul Republicii de la Weimar: conflictul dintre autoritățile federale și cele ale landurilor componente. El începe în Prusia. Problema este, desigur, mai veche și aflarea, în permanență, la putere a unui guvern socialist în acest land, provocase, în mai multe rînduri, ciocniri cu guvernul federal. Dar antagonismele devin tot mai de neîmpăcat după alegerile pentru Parlamentul prusian din 24 aprilie 1932. Cu această ocazie, naziștii repurtează o victorie hotărîtoare: peste opt milioane de voturi, adică 37% din totalul sufragiilor; numărul deputaților hitleriști crește de la 9 la 162. Reprezentanții săi sînt, de departe, cei mai numeroși, aproape de două ori mai mulți decît socialiștii. Partidele coaliției de la Weimar sînt zdrobite, dar opoziției, dominată de naziști, îi lipsesc 9 mandate pentru a avea majoritatea absolută. Partidul Centrul Catolic, care nu numai că își păstrează ci își și consolidează poziția, devine arbitrul situației: nici o majoritate nu poate fi constituită fără acest partid.

Urmează o lună de negocieri încîlcite, în care naziștii se izbesc de opoziția centriștilor. La venirea la putere a lui von Papen nu se întrevede nici un acord; căderea lui Brüning îi aduce pe partizanii acestuia în opoziție, făcînd imposibilă orice înțelegere între majoritatea din Parlamentul prusian și Zentrum. Camarila din jurul lui Hindenburg îl însărcinează pe noul cancelar să taie acest nod gordian. Încă de la numirea lui von Papen drept cancelar se vorbește despre numirea unui comisar al Reichului pentru conducerea Prusiei, dispoziție prevăzută în Constituție pentru anumite situații. Dar aceeași stare de lucruri există și în Bavaria și Wiirteniberg, unde guvernele locale sînt tot demisionare și nu fac decît să gireze afacerile curente pînă la alegerea unor noi cabinete. De aceea, protestul împotriva numirii unor comisari ai Reichului se face auzit, în același timp, în Prusia, Bavaria și Wiirtemberg. Bavarezii îl acuză pe von Papen de o încercare de lovitură de stat. La 9 iunie 1932, președinții celor trei guverne locale fac apel la Hindenburg, ca garant al Constituției.

În această conjunctură apare decretul din 16 iunie, promis de Schleicher lui Hitler, prin care se reautorizează activitatea trupelor S.A. Partidele de stînga protestează și lor li se alătură și Zentrum; cele trei guverne pomenite, bazîndu-se pe sprijinul centriștilor, își reafirmă opoziția față de măsurile luate de von Papen. Ele mențin interzicerea purtării de uniforme și desfășurării de activități paramilitare, prevăzute în decretul anterior, dat de fostul cancelar Brüning. Pentru a protesta împotriva ordonanței în acest sens, emisă de Held, președintele guvernului Bavariei, 43 deputați naziști vin în Landtag îmbrăcați în uniforme. Urmează o încăierare violentă, în urma căreia președintele adunării pronunță excluderea tuturor deputaților hitleriști. Organul de presă central nazist *Völkischer Beobachter* protestează, dar guvernul Held nu cedează.

În Prusia, Landtagul reușește, cu greu, să aleagă ca președinte pe nazistul Kerrl, dar amînă pînă la 31 iulie desemnarea succesorului lui Braun, președintele vechiului cabinet local. Acum, von Papen se hotărăște să acționeze. El îi declară ambasadorului Franței, François-Poncet[2], la 13 iulie 1932: „Poliția prusiană este în mîinile socialiștilor. Or, aceștia au încheiat de curînd un acord cu comuniștii. Această stare de lucruri nu poate continua". Pretextul este cusut cu ață albă.

La 20 iulie, cancelarul îi convoacă pe ministrul prusian al sănătății Hirtsiefer (membru al partidului centrist), care asigura interimatul președinției cabinetului prusian, și pe Severing, ministru de interne (socialist). Von Papen le pune în vedere că, în virtutea art. 48 din Constituție, președintele republicii l-a numit pe el comisar al Reichului în Prusia, dîndu-i puterea să demită guvernul local; apoi le cere să demisioneze. Severing îi răspunde că nu vor ceda decît dacă vor fi izgoniți cu forța. A doua zi, apare un decret, care proclamă starea de asediu la Berlin și în întreaga Prusie. În virtutea acestui decret, generalul von Rundstedt, comandantul Diviziei 3, pune la dispoziția unui funcționar al lui von Papen o grupă de soldați, cu ajutorul cărora îl silește pe ministrul de interne să demisioneze. Ziarul socialist *Vorwärts* cheamă pe membrii partidului să nu opună nici o rezistență și, pînă la urmă, reacția opiniei publice se dovedește moderată. Pînă la alegerile generale nu mai sînt decît zece zile.

Introducere și traducere de
I. DRAGOMIRESCU

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1977; 12/1975, 1-3/1976.

Istoria — mijloc de promovare a păcii între popoare

Istoricul Georges Castellan, profesor la Universitatea din Paris III (INALCO), director al Centrului francez de studii ale civilizaţiilor din Europa Centrală şi de Sud-Est, vicepreşedinte al Asociaţiei internaţionale de studii sud-est europene, autor a numeroase lucrări (vezi şi Magazin istoric, nr. 5/1975) ne-a răspuns, ca participant la Congresul din 1980, la cîteva întrebări.

— Am luat cunoştinţă, cu mult interes, de Mesajul inaugural al preşedintelui ţării dumneavoastră. Sînt întru totul de acord cu cele spuse de domnia sa, cu ideea că istoria poate fi un mijloc de promovare a păcii şi prieteniei între popoare. Şi-mi veţi permite să dau exemplul Asociaţiei de studii sud-est europene, pe care o găsesc o foarte frumoasă şi meritorie reuşită, a cărei iniţiativă se datoreşte României. Urmărind activitatea acestei Asociaţii internaţionale de la început, pot să apreciez atît calitatea lucrărilor, cît şi spiritul de cooperare ce domneşte între membrii ei. Toate acestea sînt extrem de importante nu numai pentru ştiinţa istoriei, în general, dar şi pentru ţările din sud-estul Europei, în special.

— Ştim că în prezent se află sub tipar, în colecţia franceză de mare tiraj Que sais-je ?, **o scurtă istorie a ţării noastre, scrisă de dv. Cum apreciaţi rolul pe care-l joacă românii în istoria continentului şi a lumii, în general?**

— Trebuie să spun că, în prezent, este evident că românii au un mare rol în zonă; România este unul din elementele importante ale angrenajului sud-est european. Încă marele dv. istoric Nicolae Iorga a încercat să replaseze istoria românească în contextul istoriei sud-est europene, luînd în considerare legăturile culturale, politice şi de prietenie între toate popoarele regiunii. De fapt, în istoria României mă interesează tocmai ceea ce o particularizează; ea face parte din Europa de Sud-Est, dar este specifică în măsura în care se sprijină pe tradiţii proprii, altele decît ale zonei geografico-politice menţionate.

Cunosc, de asemenea, istoriografia românească. Apreciez mult lucrările colegilor români şi admir eforturile lor de a-şi face cunoscute cercetările în limbi de circulaţie internaţională; mă bucur — şi e puţin egoist ceea ce spun acum — că de cele mai multe ori limba aleasă pentru publicare este franceza.

— Ce momente din istoria românească vă interesează în mod deosebit?

— Problema identităţii naţionale şi, în special, cum s-a realizat acea conştientizare a „românităţii" şi cum s-a tradus în realitate prin formarea unui stat naţional. Aceste două aspecte constituie obiectul studiilor mele şi mă preocupă, de fapt, cel mai mult, fără a neglija aspectele sociale: cum a ajuns ţăranul, poporul, să realizeze conştiinţa de sine, a drepturilor şi puterii sale etc. pînă în zilele regimului actual.

— Cum vă explicaţi faptul că astăzi, mai mult ca oricînd, istoria se bucură de o mare audienţă la public?

— Nefiind în măsură să răspund pentru publicul dumneavoastră, sînt obligat să răspund pentru cel francez. Lumea noastră, cu progresele sale tehnologice, ştiinţifice etc., prezintă o anumită tendinţă de uniformizare, fenomen care pune fiecăruia problema identităţii sale. Într-o anumită proporţie, cred că există şi reacţia la teama de a fi înghiţit de o mare infinită, teamă care-i face pe oameni să se întoarcă spre origini, pentru a-şi aprofunda atît cunoaşterea propriei personalităţi, cît şi pe aceea a popoarelor lor. Odată cu dezvoltarea mass-mediei, oamenii se preocupă de marile fenomene ale lumii, vor să le înţeleagă, iar istoria este una din cheile care le permite accesul la înţelegerea evoluţiei umanităţii.

— Cum vedeţi deci raportul între progresul ştiinţei istoriei şi progresul tehnic?

— Cred că există o dialectică evidentă, anume aceea că omenirea a avansat întotdeauna prin progresul tehnic, că acest progres are repercusiuni asupra mentalităţii oamenilor şi că procesul istoric este şi el dialectic. Totul e ca *tehnica*, nu progresul tehnic, să nu strivească omul. Aceasta este problema majoră a viitorului — şi, de fapt, într-o măsură ceva mai mică, chiar a prezentului. Sînt foarte preocupat de această idee; este forma mea de umanism, umanismul meu care se sprijină pe principiul că progresul tehnic n-are valoare decît dacă este pus în slujba omului.

Interviu realizat de
Ana Maria ŞERBĂNESCU, Ioan LĂCUSTĂ

1906
(13-15 august)

CONGRESUL-CONFERINŢĂ AL CERCURILOR (al VII-lea al mişcării

DELEGAŢI PARTICIPANŢI

La lucrările congresului-conferinţă au participat 94 delegaţi, din partea a 36 organizaţii politice şi sindicale muncitoreşti din: Bucureşti — 57 (Cercul socialist „România Muncitoare" — 5, Cercul socialist-revoluţionar — 2, sindicatele cizmarilor — 6, tîmplarilor — 5, tapiţerilor — 5, muncitorilor — 5, croitorilor — 5, sculptorilor în lemn —2, zidarilor — 5, metalurgiştilor — 5, funcţionarilor comerciali — 3, curelarilor — 4, lucrătorilor de la Fabrica de chibrituri — 5); Iaşi — 14 (Cercul de studii sociale — 5, Clubul de luminare — 1, sindicatele cizmarilor — 2, metalurgiştilor — 2, tîmplarilor — 1, sculptorilor în lemn — 1, brutarilor — 2); Galaţi — 6 (sindicatele metalurgiştilor — 1, tîmplarilor — 1, cizmarilor — 1, sindicatul „Înfrăţirea muncitorilor" — 2, sindicatul „Înfrăţirea" al lucrătorilor de la Fabricile de cuie — 1); Brăila — 5 (Cercul socialist „România Muncitoare" — 3, sindicatele tîmplarilor — 1, frînghierilor — 1); Paşcani — 6 (Cercul socialist „România Muncitoare" — 3, Uniunea lucrătorilor — 3); Cîmpina — 2 (sindicatele metalurgiştilor — 1, muncitorilor în lemn — 1); Constanţa — 2 (sindicatul muncitorilor); Alexandria —2 (sindicatul croitorilor). Au mai participat muncitori socialişti din Ploieşti, Cîmpina, Moineşti, Mangalia, Turnu Măgurele. Social-democraţia română din Bucovina şi cea din Transilvania au fost reprezentate prin George Grigorovici şi, respectiv, Gustav Auerbach.

Pe baza stenogramei congresului-conferinţă şi a altor documente, au fost identificaţi următorii 38 participanţi la lucrări:

BUCUREŞTI: **I.C. Frimu, C. Dobrogeanu-Gherea, Mihail Gheorghiu-Bujor, Al. Constantinescu, Iosif Nădejde-Armaşu, Dr. Cr. Racovski, Vasile Anagnoste, N.C. Georgescu, Ioan Creţu, Constantin Popovici, Rozalia Frimu, D. Stănciulescu, Dan Ionescu, I. Penacof, Gh. Dinescu, P. Albatros, P.I. Dumitrescu, Gh. Rădulescu, Gh. Dîmboviţeanu, Teodorescu, Schafhitel.**

IAŞI: **I. Sion, Em. Socor, L. Gheierter, Max Vecsler, B. Vecsler, L. Gheller, Goldstern.**

GALAŢI: **I. Constantinescu, Gh. Despa, N. Marinescu, Blănaru.**

PAŞCANI: **Al. Gh. Dimitriu, Emanoil Ender.**

CÎMPINA: **Ştefan Gheorghiu.**

Au fost identificate fotografiile următorilor 20 participanţi la congresul-conferinţă:

I.C. Frimu | *C.Dobrogeanu-Gherea* | *M.Gh. Bujor* | *Ştefan Gheorghiu* | *Al. Constantinesc*

osif Nădejde-Armaşu | *Vasile Anagnoste* | *C. Popovici* | *I. Sion* | *Max Vecsler*

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forța socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

SOCIALISTE ŞI AL SINDICATELOR muncitoreşti din România)

LA CONGRESUL-CONFERINŢĂ

PLOIEŞTI: **N.A. Georgescu.**
BUCOVINA: **George Grigorovici.**
TRANSILVANIA: **Gustav Auerbach.**

Ordinea de zi a congresului-conferinţă

1. Organizarea şi centralizarea sindicală (raportor: **Al. Constantinescu**).
2. Organizarea propagandei (raportor: **I. Penacof**).
3. Sindicatele şi corporaţiile (raportor: **I.C. Frimu**).
4. Grevele şi declararea lor (raportor: **M. Gh. Bujor**).
5. Sindicatele şi mişcarea socialistă (raportor: **Dr. Cr. Racovski**).
6. Întîi Mai şi sindicatele (raportor: **V. Anagnoste**).
7. Legislaţia muncii (raportor: **Dr. Cr. Racovski**).
8. Alte rapoarte: Raportul sindicatului lucrătorilor de încălţăminte, secţia centrală Bucureşti; Raport asupra situaţiunii şi propagandei din Moineşti; Raportul sindicatelor lucrătorilor în lemn şi metalurgiştilor din Cîmpina, Buştenari şi împrejurimi.
9. Alegerea organelor de conducere a mişcării muncitoreşti din România.

Conducerea lucrărilor congresului-conferinţă

Preşedinte: **Dr. Cr. Racovski.**
Secretari: **Al. Constantinescu, I. Sion.**

Organe de conducere a mişcării muncitoreşti alese de congresul-conferinţă

Comisia Generală a Sindicatelor din România: **Al. Constantinescu** (secretar), **I.C. Frimu, V. Anagnoste, I. Creţu, Dan Ionescu** (membri permanenţi), **I. Constantinescu, Gh. Dîmboviţeanu, D. Stănciulescu** (membri suplimentari).

Redactor al organului central [de presă] **România Muncitoare: M.Gh. Bujor.**

Administrator al gazetei **România Muncitoare: Rozalia Frimu.**

Comitetul Cercului de editură socialistă: **Iosif Nădejde-Armaşu, M. Gh. Bujor, Dr. Cr. Racovski, P. Albatros, I. Penacof** (casier).

Dr. Cr. Racovski | *G. Grigorovici* | *I. Creţu* | *L. Ghelerter* | *N.C. Georgescu*

Rozalia Frimu | *Gh. Rădulescu* | *I.. Gheller* | *Em. Socor* | *Schafhitel*

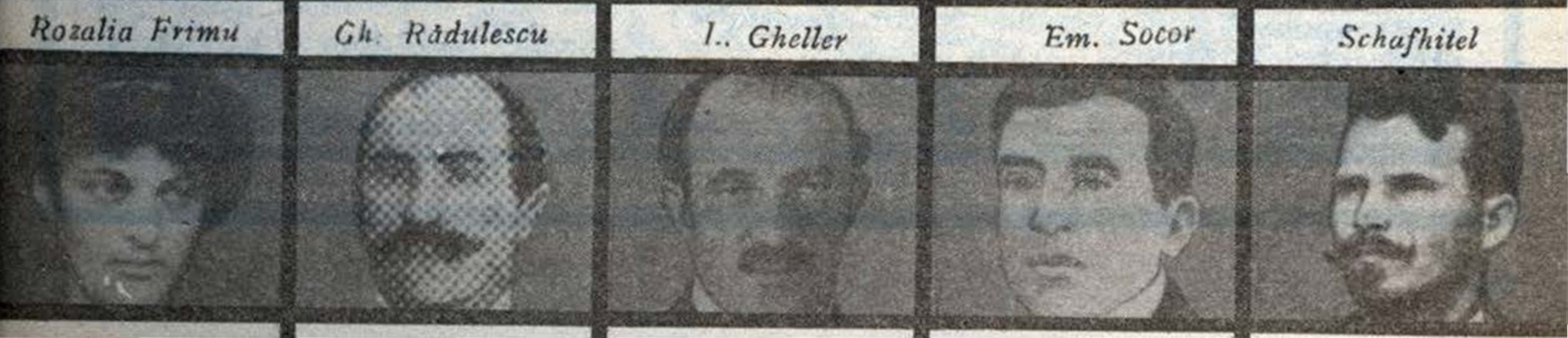

HARTA DACIEI LA 1595

Prof. emerit dr. CONSTANTIN SIMIONESCU

În 1570, la Anvers, apărea atlasul intitulat *Theatrum orbis terrarum*, reprezentînd prima însumare a hărţilor publicate dispărat pînă atunci. Autor — celebrul cartograf flamand *Abraham Oertel*, latinizat Ortelius, născut la Anvers, în 1527, dintr-o familie foarte bogată, originară din oraşul german Augsburg. Averea i-a permis să-şi completeze instruirea prin călătorii întreprinse în mai multe ţări din Europa şi să-şi satisfacă interesul pentru cercetări arheologice. În 1575, Filip II, regele Spaniei şi al Ţărilor de Jos, l-a numit geograf regal. În 1598, a încetat din viaţă la Anvers şi, datorită competenţei sale, a fost supranumit „Ptolemeu al sec. XVI".

Acelaşi Ortelius a publicat, în 1595, tot la Anvers, un atlas alcătuit dîn vechi hărţi geografico-istorice denumit *Theatrum orbis terrarum parergon*, în cuprinsul căruia se află şi harta intitulată *Veche descripţie a dacilor şi moesilor (Daciarum Moesiarumque vetus descriptio)*, important document relativ la istoria noastră veche. Valoarea hărţii este sporită şi de faptul că autorul, pe lîngă datele geografice, adaugă şi unele informaţii istorice referitoare la străvechea Dacie.

Statornic colaborator al *Magazinului istoric* încă de la primele numere, autorul acestui articol a decedat în timp ce numărul de faţă al revistei se afla sub tipar.

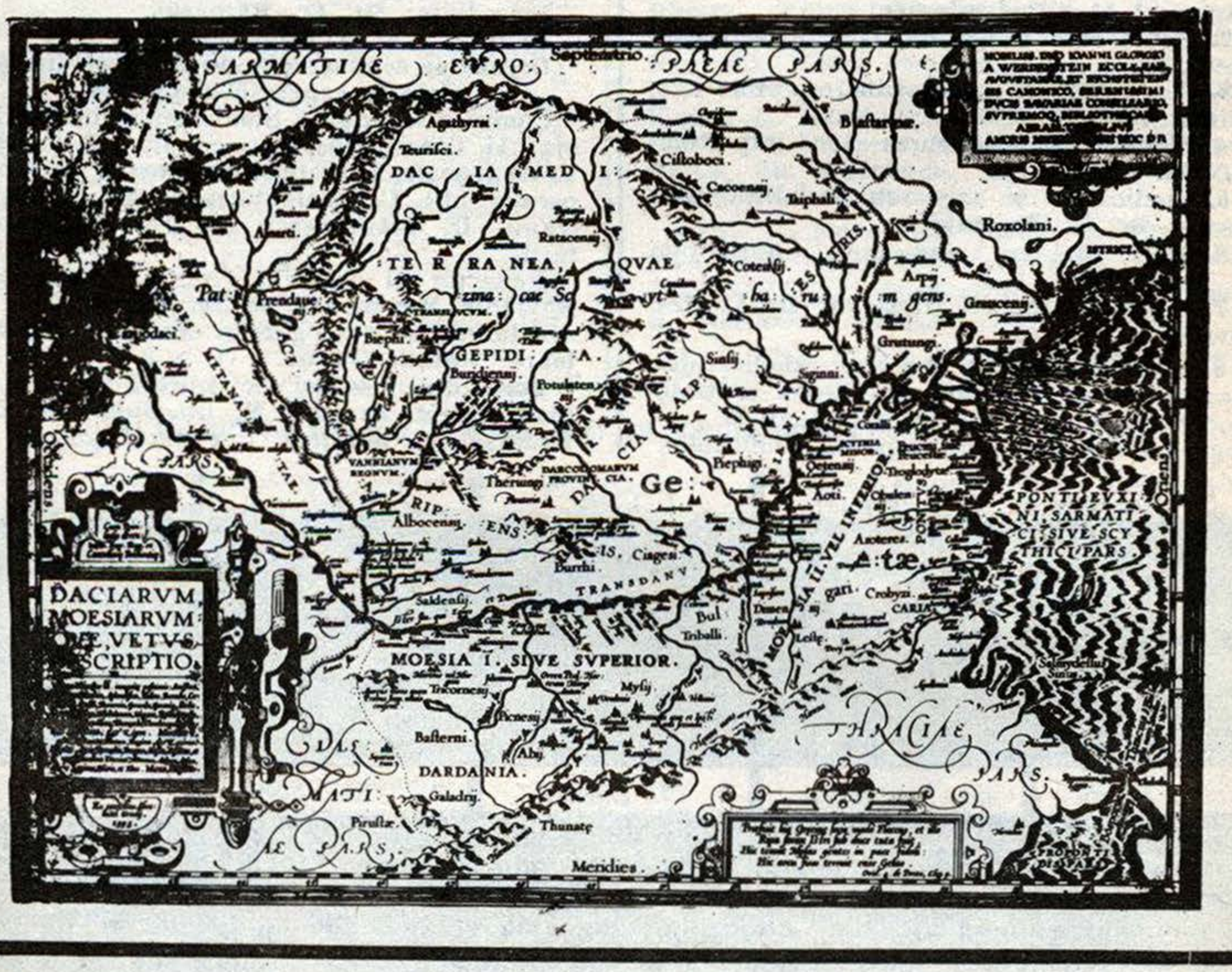

Această hartă, aflată în colecţia noastră, nu este menţionată de cercetătorii români, istorici şi geo-cartografi. Acad. prof. Constantin C. Giurescu aminteşte de o hartă a lui Ortelius, intitulată însă *Pontus Euxinus* şi apărută în 1590 (Constantin C. Giurescu, *Lacul lui Ovidiu*, în *Săptămîna culturală a Capitalei*, 22 septembrie 1972), iar prof. Marin Popescu-Spineni, în cartea sa *România în izvoare geografice şi cartografice* (Bucureşti, 1978), nu o citează printre lucrările lui Ortelius, în schimb o menţionează cu acelaşi nume şi o trece cu destule modificări între lucrările savantului german Philipp Cluverius, care ar fi tipărit-o la Amsterdam şi căreia autorul român îi dă ca dată de apariţie 1683.

Teritoriul Daciei, pe harta lui Ortelius, este cuprins între *Tyras* (Nistrul), *Tibesis flu. Herod* (Tisa) — cu sinonimele *Pathissus Plinio*, *Tibiscus Ptol.* şi *Tisianus Jornandi* —, *Ister flu. qui et Danubius* (Dunărea) şi *Ponti Euxini, Sarmatici, Sive Scythici pars* (partea Mării Negre din dreptul Dobrogei). În acest spaţiu geografic, daco-geţii erau răspîndiţi la nord, în *Dacia Mediterranea* (Transilvania), la sud-vest, în *Dacia Ripensis* (Banatul), la sud-est, în *Dacia Alpestris* (Oltenia), Muntenia, Moldova, în sudul regiunii *Dacia Alpestris* şi *Moesia II vel inferior*, în care este inclusă şi *Scythia Minor* (Dobrogea).

Pe hartă figurează şi cele şase guri ale Dunării menţionate de Plinius şi Ptolemeu. În faţa acestor guri se află punctate patru *Arenarum tumuli* (movile de nisipuri), care sugerează, desigur, aluviunile depuse de apa Dunării, precum şi insula Şerpilor *(Leuce insula, Lycophronis* sau *Spilum)*.

Ortelius menţionează toate cele patruzeci şi patru de localităţi dacice amintite de Ptolemeu, la care mai adaugă multe altele, atît în Dacia, cît şi în Scythia Minor. Sînt amintite, de asemenea, triburile aflate pe teritoriul Daciei[1]: *anartii, teuriscii, cistobocii (costobocii — n.n.), prendavensii, ratacensii* şi *caucoensii, biephii, buridiensii, cotensii, albocensii, potulatensii, sinii, saldensii, ciagesii (keiagisii — n.n.)* şi *piephigii*. La alte triburi notate şi de Ptolemeu, Ortelius mai adaugă pe *carpodaci*, dincolo de Tisa, pe *burrhi*, în Banat şi Oltenia iar în nordul şi centrul Dobrogei, pe *coralli, oetensi* şi *obulensi*, precum şi tribul de *troglodytae*, al căror nume, „cu multă probabilitate, nu indică un grup etnic, ci pe băştinaşii deprinşi să trăiască, din pricina iernilor aspre, în bordeie săpate în pămînt" *(Dicţionar de istorie veche a României*, Bucureşti, 1976).

Ortelius consemnează pe harta sa şi unele informaţii istorice referitoare la teritoriul Daciei. Astfel, se arată că *Slotna (Zlatna)* este locul *ubi aurariae* (unde se află mine de aur).

Lîngă *Ulpia Traiana olim Zarmizogethusa* este trecut *Sargetia flu.* (poate apa oraşului sau Streiul — *n.n.*) cu menţiunea: *In quo Decebalus rex thesauros suos occultaverat* (în care regele Decebal a ascuns comorile sale), relaţie preluată de la istoricul roman Dio Cassius.

În Scythia Minor este trasat fluviul *Naxius*, care ar corespunde cu apa ce curgea cîndva pe actuala Vale Carasu, astăzi secată. La sud de acest fluviu, acolo unde el se vărsa în Marea Neagră, se află inscripţia: *Tomos Ovidii exilio nobilis*, (Tomisul înnobilat prin exilul lui Ovidiu). Tot în legătură cu Ovidiu, într-un cartuş frumos ornat este înscris un fragment dintr-o epistolă a poetului *(Pontice*, IV, 9) în care acesta aminteşte amicului său Graecinus despre Lucius Pompeius Flaccus, guvernatorul Moesiei, care, în anul 15 e.n. a învins pe geţii ce cuceriseră cetatea Troesmis (Igliţa). Iată cum sună aceste „stihuri latineşti pre limba noastră tălmăcite" de eruditul cronicar Miron Costin: „Gheţii ţinea într-o vreme, acmu Flacul ţine/Rîpa scumpă a Dunării el singur cu sine;/El au ţinut Misia în pace, cu credinţă/ Pre gheţi i-au scos de icea el cu biruinţă".

Urmărind pe hartă cursul Dunării, puţin mai în amonte de Bononia (Vidin), întîlnim schiţa podului lui Traian — *Pons Traiani imperator* — pe unde împăratul, în anul 105 — după cum scrie Dio Cassius — „trecu Istrul şi apoi purtă război mai mult cu chibzuinţă decît cu înfocare, biruindu-i pe daci, după lungi şi grele strădanii".

Dintre multe alte localităţi, amintim, în Banat, lîngă Tisa, *Romulianum* cu precizarea *ubi Galerii imp. sepultura. Sic. dictum a Romula huius matre* (Romulianum [localitatea] unde este mormîntul împăratului Galerius[2]. Aşadar, [înmormîntat] la Romula, după făgăduiala mamei acestuia). Amănuntul furnizat este important deoarece confirmă originea dacică a lui Galerius (mort la 5 mai 311) şi care (informaţie eronată) ar fi fost înhumat în provincia sa natală, *Dacia Malvensis*.

Bogată în informaţii privind istoria dacogeţilor, harta lui Ortelius, apărută la sfîrşitul sec. XVI, constituie o preţioasă mărturie a prezenţei în conştiinţa europeană a permanenţei românilor în patria străveche, Dacia. Mărturie cu atît mai importantă cu cît a fost tipărită şi difuzată în Europa în vremea cînd Mihai Viteazul se pregătea să înfăptuiască înălţătorul său vis: unirea tuturor ţărilor române într-un singur stat, pe teritoriul Daciei străbune.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1-12/1976, 1-12/1977; 1/1978.

ROMÂNII ŞI RENAŞTEREA STATULUI NAŢIONAL BULGAR

CONSTANTIN N. VELICHI

Colaborarea şi sprijinul reciproc al forţelor progresiste din România şi Bulgaria[1] au cunoscut un moment deosebit de semnificativ în 1866. Se ştie că îndată după abdicarea lui Cuza, Poarta a încercat să folosească acest eveniment pentru a anula Unirea. În acest scop au fost masate trupe la Dunăre. Ca o contra-măsură, guvernul român, prin intermediul lui C.A. Rosetti, s-a gîndit să pună în practică vechile planuri de alianţă româno-bulgare concepute de Cuza şi Rakovski. Şi cum acesta din urmă trecuse pentru un timp în Rusia, discuţiile, în vederea perfectării acestei alianţe, s-au purtat cu Ivan Kasabov, secretarul şi prietenul lui Rakovski. S-a format un Comitet secret român şi un Comitet central secret bulgar (C.C.S.B.) care, pînă la venirea lui Rakovski din Rusia, trebuiau să întocmească proiectul unei sacre coaliţii[2] între români şi bulgari în vederea luptei antiotomane. Dorind să fie el în fruntea C.C.S.B., Kasabov nu l-a chemat pe Rakovski. În final, sacra coaliţie nu s-a semnat, dar clauzele ei cele mai importante au fost împlinite mai tîrziu în practica relaţiilor dintre cele două popoare. Astfel, unul dintre articolele proiectului de alianţă prevedea că şi în cazul în care România îşi va rezolva diferendul cu Poarta pe alte căi (decît războiul), C.C.S.B. îşi va continua existenţa, iar pînă la consolidarea lui, partea română se obliga să-l ajute cu arme, bani, totul fiind considerat ca datorii de onoare ale viitorului stat bulgar, care le va achita cu recunoştinţă.

Sentimentele şi voinţa naţiunii întregi

Într-adevăr, în cele din urmă, Poarta l-a recunoscut pe Carol de Hohenzollern ca prinţ al României. Firmanul de învestitură avea însă o clauză care preciza că ţara nu trebuie să fie „loc de adunare a tulburătorilor liniştii Imperiului otoman", prin „tulburători" înţelegîndu-se, firește, revoluţionarii bulgari. Şi totuşi, în ciuda firmanului amintit, i s-a permis lui Rakovski să se stabilească din nou la Bucureşti şi să treacă, din toamna anului 1866, la pregătirea înfiinţării unei noi organizaţii revoluţionare, deoarece el considera că C.C.S.B. nu mergea pe o linie consecvent revoluţionară. Noua organizaţie s-a numit Comandamentul suprem naţional bulgar şi a avut drept ţel pregătirea unor cete înarmate care să treacă peste Dunăre, în Bulgaria, spre a dezlănţui acolo o răscoală generală pentru eliberare naţională. În acest scop, Rakovski s-a stabilit în apropiere de Bucureşti, la mica moşie de la Ţiganca (Sineşti) a vărului său N. Balkanski. Pregătirile cetelor se făceau sub supravegherea a doi căpitani, Panaiot Hitov şi Filip Totiu, deoarece boala lui Rakovski începuse a se agrava (a şi murit, de altfel, în octombrie 1867, la Bucureşti). „Dacă ar fi venit cineva la Ţiganca — scria mai tîrziu unul dintre revoluţionarii bulgari — şi ar fi intrat în casele de acolo, ar fi găsit un întreg arsenal de diferite arme şi o adevărată cazarmă de cetaşi". Deşi erau la curent cu pregătirile revoluţionarilor bulgari, autorităţile româneşti n-au îngreunat activitatea acestora, ba mai mult, preşedintele Consiliului de Miniştri a declarat, în martie 1867, că guvernul român „va păstra o strictă neutralitate faţă de acţiunile emigraţiei bulgare", încălcînd, astfel, pe faţă firmanul citat mai sus.

La 18 aprilie 1867 şi, respectiv 17 mai, ceata lui Panaiot Hitov a trecut Dunărea, pe la Ulmeni (în faţa Turtucaiei), iar cea a lui Filip Totiu pe lîngă Şiştov, fără a fi împiedicate de autorităţile româneşti. În drumul lor spre Balcani au făcut mare vîlvă, fără a declanşa însă o răscoală. Poarta şi marile puteri apusene au protestat energic la Bucureşti. Din partea guvernului român, Ion Brătianu a reuşit să calmeze spiritele, recunoscînd însă existenţa unui comitet bulgar la Bucureşti (de fapt, era vorba despre trei organizaţii: una, C.C.S.B., fostă revoluţionară şi acum burghezo-liberală, alta revoluţionară, creată de Rakovski şi o a treia, conservatoare, care se chema Societatea de binefacere).

---

[1] Vezi începutul acestui articol în numărul trecut al revistei.

[2] *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

În 1868, la București, a luat ființă o a patra organizație, intitulată *Comunitatea bulgară*, avînd și ea o orientare burghezo-liberală; ea a luat, de asemenea, naștere cu știrea și sprijinul autorităților românești, bucurîndu-se de ajutorul lui C. A Rosetti, Ion Brătianu, M. Kogălniceanu și Vasile Boerescu. Deși voia să pară o societate cultural-filantropică, în realitate, ea pregătea trimiterea unei mari cete înarmate peste Dunăre. Acest lucru s-a și întîmplat, acțiunea nefiind împiedicată de autoritățile românești. La plecarea din București, în iunie 1868, întreaga ceată, sub conducerea lui Hagi Dimitär și Stefan Karagea, s-a întrunit la o masă comună în cartierul tabacilor, fiind prezenți și mulți dintre sprijinitorii ei, bulgari și români, între aceștia chiar comisarul de poliție din cartier. Armele cetei, spre a ajunge în siguranță la Dunăre, au fost însoțite de Nicolae Macedonski, ofițer în armata română, care, la bariera orașului, a declarat că respectivele căruțe efectuau un transport oficial. Ceata a trecut Dunărea în liniște, dînd apoi cîteva lupte grele cu turcii, fără a putea însă să răscoale masele.

De astă dată, protestul Porții și al marilor puteri, ca și campania de presă declanșată pe marginea evenimentelor au fost atît de puternice, încît, cu toate explicațiile date, în cele din urmă, guvernul condus de Nicolae Golescu a trebuit să demisioneze. Nota de răspuns a guvernului român a fost considerată la Istanbul ca „un act de insubordonare premergător declarației de independență". Importante efective otomane au fost concentrate la Dunăre, așteptînd ordin să intre în România. Cu mare greutate, noul guvern conservator-liberal, condus de Dimitrie Ghica (cu M. Kogălniceanu la interne) a reușit să potolească Poarta. Luînd cuvîntul în Parlament, Ion Brătianu, fost ministru de interne în guvernul precedent, a declarat că guvernul Golescu a căzut, deoarece „nu am voit să fim călăi. Noi sîntem un stat mic, avem inima mai aproape de cap și nu ne putem compara cu statele mari..., încît să putem spînzura și măcelări oameni. Niciodată nu am putut și nu vom putea să predăm pe bulgarii din România și să-i trimitem la spînzurătoare... În această privință, ceea ce a zis guvernul de ieri are să continue și cel de azi, ceea ce am făcut noi o să facă și ei, fiindcă și ei au inimă și aceleași sentimente și datorii de români ca și noi. Atunci toate puterile Europei vor vedea... că ceea ce am făcut noi nu erau nici sentimentele și nici dorința unui om, unei nuanțe, unui partid, ci sentimentele și voința națiunii întregi". Răspunzîndu-i, M. Kogălniceanu, noul ministru de interne, a afirmat că este cu totul de acord cu predecesorul său și „dacă a regretat vreodată că nu s-a aflat în rîndurile deputaților, ci pe banca ministerială, a fost acum, deoarece ar fi dorit să-și reunească și el aplauzele la acelea ale Camerei. El a mai arătat că România este o țară constituțională, care nu poate opri înființarea și activitatea culturală a comitetelor bulgare".

Guvernul de la București refuză din nou cererile Porții

Insuccesul ultimei cete, care nu putuse declanșa o răscoală generalizată, a dovedit necesitatea înființării unei organizații revoluționare bulgare, cu puternice legături în interiorul țării. Bazele ei au fost puse de Vasil Levski, care, începînd din 1869, a făcut două călătorii în Bulgaria, cu banii Comunității bulgare de la București. Tot în 1869 s-a stabilit în România revoluționarul bulgar Liuben Karavelov; împreună cu Levski și cu alții a înființat la București Comitetul central revoluționar bulgar (C.C.R.B.), cea mai importantă organizație a emigrației bulgare. În același timp, Karavelov a început să publice aici ziarul *Svoboda* (Libertatea), ca organ al C.C.R.B. În primul număr, adresîndu-se cititorilor, Karavelov scria: „Noi bulgarii din România trăim într-un stat liber în care fiecare om își poate exprima ideile și dorințele lui. Tocmai de aceea i-am dat ziarului nostru numele de *Libertatea*". Iar într-un alt număr: „Noi trăim într-un stat care se poate numi a doua Elveție. România, potrivit constituției sale liberale, permite tuturor naționalităților, fără nici o deosebire, să se dezvolte în mod liber, să progreseze fără nici un fel de opreliști. Într-un cuvînt, România este o țară care și-a înscris în deviza sa cuvintele: «Libertate și Cultură». De asemenea, noi bulgarii avem deplină libertate să ne dezvoltăm naționalitatea, să ne îmbogățim literatura și să ne apărăm ființa noastră etnică. Vedem că guvernul român ne dă nu numai libertate deplină să ne organizăm așa cum voim; mai mult, el ajută inițiativele noastre pe cît îi stă în putință".

În scurtă vreme s-a creat în Bulgaria o întinsă rețea de comitete revoluționare, care pregăteau masele pentru apropiata răscoală. Din nefericire, în urma unei greșeli, activitatea organizației pe teritoriul bulgar a fost descoperită la finele lui decembrie 1872, iar în februarie 1873, Levski însuși a fost prins, judecat, și spînzurat la Sofia. Procesul revoluționarilor arestați a dezvăluit însă și rolul forului conducător care era C.C.R.B. de la București și, ca urmare, marele vizir a cerut guvernului român condus de Lascăr Catargiu extrădarea lui Karavelov. Cabinetul român nu l-a predat autorităților otomane, ci l-a ajutat să fugă în Serbia, de unde, după cum arăta un biograf al său, s-a întors destul de repede, cu ajutorul lui M. Kogălniceanu, la București. Mai mult, el și-a putut continua activitatea politică și ziaristică, schimbînd bineînțeles locul tipografiei și numele ziarului, care s-a chemat *Nezavismost* (Independența).

La acest ziar a colaborat cu regularitate și tînărul poet revoluționar Hristo Botev, care,

stabilit şi el în România, din toamna anului 1867, îşi publicase poeziile în *Svoboda* şi apoi în propriul său ziar *Duma nabălgarskite emigranti* (Cuvîntul emigraţilor bulgari), ce a apărut la Brăila în 1871.

Cînd în 1874, Karavelov a renunţat la publicistica revoluţionară şi ziarul *Nezavismost* şi-a încetat apariţia, Botev a scos, începînd din decembrie 1874, al treilea ziar al său, *Zname* (Steagul). Curînd el s-a situat în fruntea C.C.R.B., iar în 1875, în momentul în care au izbucnit răscoalele din Bosnia şi Herţegovina, a cerut poporului bulgar să treacă la lupta generală. Titlurile articolelor publicate în *Zname*, în iulie şi august 1875, arată clar acest lucru. Iată cîteva dintre ele: *Răscoala din Herţegovina şi necesitatea de a se răscula şi bulgarii*, *Necesitatea unei răscoale imediate*, *Fraţilor, nu trebuie să mai aşteptăm*. În ciuda acestor articole incendiare, guvernul român nu i-a suspendat ziarul. În septembrie 1875, C.C.R.B. a încercat o răscoală la Stara Zagora, care însă nu a izbutit. Nu s-a renunţat, şi un nou comitet revoluţionar bulgar, înfiinţat la Giurgiu, sub protecţia autorităţilor româneşti, care nici de astă dată n-au împiedicat transporturile de arme, a început pregătirea unei alte răscoale.

Trăgînd învăţăminte din eşecurile precedente, Comitetul de la Giurgiu a trecut la organizarea temeinică a luptei, elaborînd un plan de acţiune. În baza acestuia, Bulgaria fusese împărţită în patru regiuni revoluţionare, unde, în iarna anului 1876, s-a desfăşurat o intensă muncă de pregătire a maselor. La 6 martie 1876, la Brăila, s-a ţinut o consfătuire a tuturor emigraţilor bulgari din România, la care s-au luat importante măsuri în vederea declanşării răscoalei. Între timp, evenimentele s-au precipitat şi, deşi data declanşării fusese stabilită pentru 1 mai, răscoala a început la 20 aprilie 1876. Cum Bulgaria apuseană — regiunea Vraţa — nu se răsculase, Botev, cu mai mulţi cetaşi, s-a îmbarcat la Giurgiu, pe vasul austriac „Radetzki"[1], sub ochii îngăduitori ai autorităţilor portuare române. Cînd vasul a ajuns în punctul cel mai apropiat de Vraţa, Botev a silit pe căpitanul navei să-i debarce pe malul bulgar.

Peste tot, în România, bulgarii ce se pregăteau să treacă Dunărea erau priviţi cu mare simpatie şi ajutaţi pentru a se înarma. Presa a publicat numeroase articole de solidarizare cu poporul bulgar. Trecerea cetei conduse de Botev a stîrnit mare vîlvă în opinia publică. Din păcate, răsculaţii n-au putut face faţă cruntelor represiuni declanşate de autorităţile otomane şi acţiunea lor a eşuat, Botev însuşi căzînd eroic în fruntea cetaşilor săi.

Răscoala din aprilie 1876 şi represiunile otomane au precipitat însă declanşarea războiului ruso-româno-turc[2]. Alături de armatele rusă şi română au luptat şi voluntarii bulgari, organizaţi în România în legiunea de la Ploieşti. Războiul a dus la confirmarea independenţei României şi la eliberarea Bulgariei.

După cum se vede, ajutorul românesc a fost consistent şi multilateral. Desigur, România a fost direct interesată în lupta antiotomană, dar ajutorul dat nu trebuie privit numai prin această conjunctură. Cîţiva ani mai tîrziu, în 1885, cînd Principatul Bulgariei s-a unit cu Rumelia orientală pentru a forma statul unitar bulgar, România a întîmpinat cu entuziasm şi satisfacţie acest eveniment.

1-2 *Magazin istoric*, nr. 1/1967; 5-6/1977.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ **Cîteva documente semnificative despre trecutul poporului nostru: 1) 1223. Privilegiul regelui Ungariei, Andrei II, prin care întăreşte mănăstirii Cîrţa (Cisnădioara), între altele, şi pămîntul luat de la români; 2) 1368. Privilegiul comercial dat de voievodul Ţării Româneşti, Vladislav, negustorilor din oraşul şi districtul Braşov; 3) 1521. Scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung către judeţe Braşovului; cel mai vechi document, cunoscut pînă în prezent, scris în limba română; 4) 1600. Document emis de Mihai Viteazul, în care se intitulează domn al Ţării Româneşti, al Ardealului şi al Moldovei; 5) 1714. Frontispiciu cu stema Ţării Româneşti dintr-un hrisov al lui Ştefan Cantacuzino; 6) 1736. Detaliu dintr-un hrisov al domnitorului moldovean Constantin Mihail Cehan Racoviţă, unde apar stemele unite ale Ţării Româneşti şi Moldovei; 7) 1742. Detaliu dintr-o miniatură de pe hrisovul domnului Ţării Româneşti, Mihai Racoviţă: stîlpul de hotar pe care ostaşul îl ţine într-o mînă sugerează ideea apărării graniţelor ţării; 8) 1752. Detalii dintr-un hrisov al domnitorului Ţării Româneşti, Matei Ghica...; 9) 1775... şi dintr-un hrisov al domnitorului Moldovei Grigore Alexandru Ghica; 10) 1793. Frontispiciu al unui hrisov emis de cancelaria domnitorului Ţării Româneşti, Alexandru Constantin Moruzi, avînd în mijloc un scut contopit cu stemele celor două ţări române; 11) 1813. Fragment dintr-un hrisov al domnitorului Ţării Româneşti, Ioan Gheorghe Caragea, cuprinzînd stema Ţării Româneşti; 12) 1818. Miniatură din condica mănăstirii Cotroceni, realizată de grămăticul şi miniaturistul Dionisie Eclesiarhul; 13) 1857. Fragment din jurnalul încheiat de Adunarea Ad-hoc a Moldovei, în şedinţa sa din 7 octombrie, în care sînt formulate dorinţele naţionale; 14) 1859. Proclamaţia din 10 februarie a domnitorului Al.I. Cuza către Adunarea Electivă a Ţării Româneşti, în care se relevă semnificaţia actului Unirii, aspiraţia seculară a românilor; în partea stîngă, stemele Munteniei şi Moldovei; 15) 1877. Pagină din Monitorul oficial în care a fost publicată stenograma Sesiunii extraordinare a Adunării deputaţilor din 9 mai; 16) 1918. Alba Iulia, 1 decembrie. Extras din stenograma şedinţei Marii Adunări Naţionale a românilor, unde 1 228 delegaţi au proclamat unirea Transilvaniei cu România (Istorie în documente)**

1

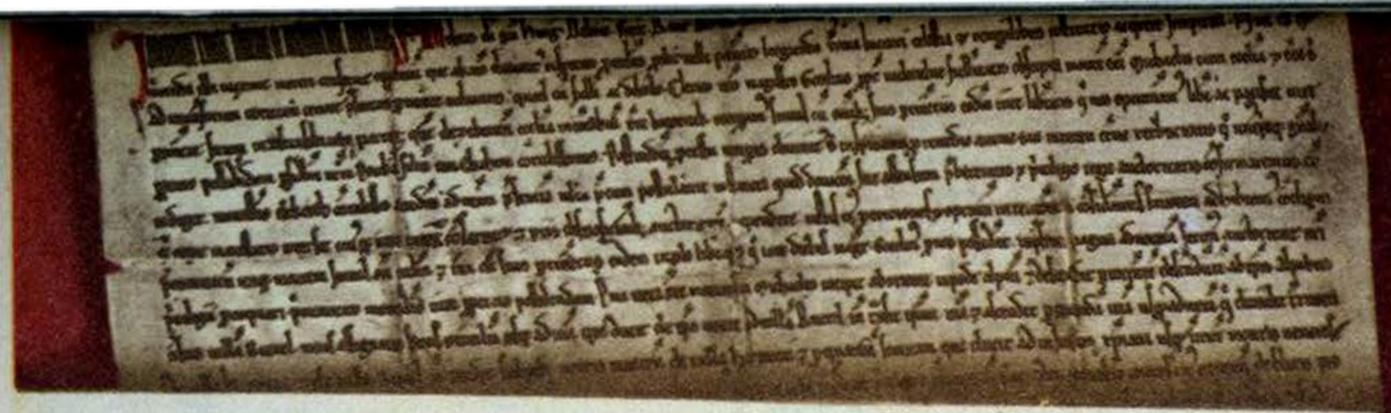

2

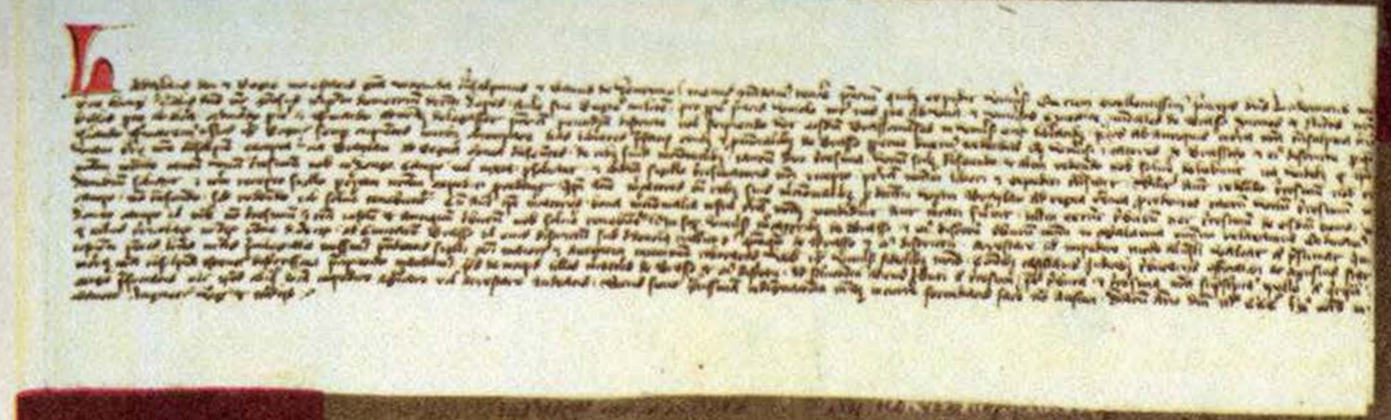

3

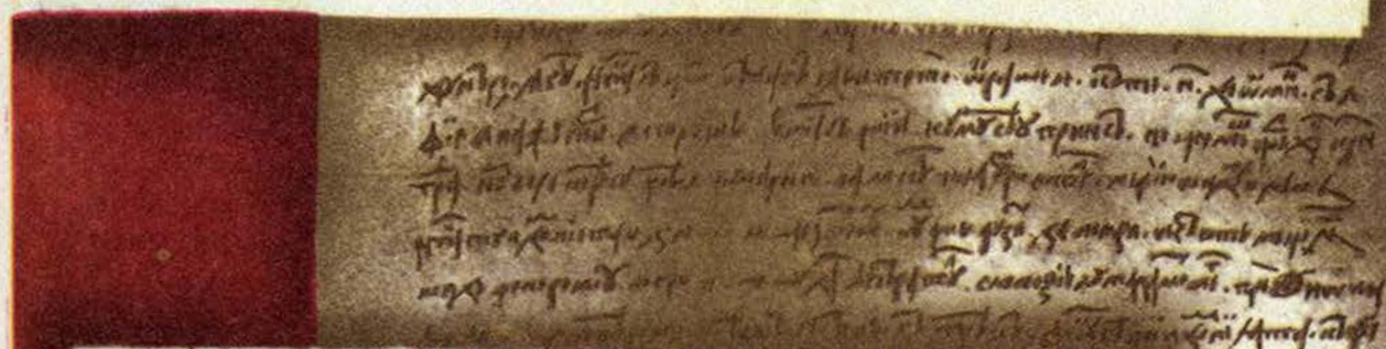

4

ISTORIE ÎN DOCUMENTE

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Sînt lucrări care nu au nevoie de prezentare: ele se prezintă singure. Este şi cazul lucrării Mărturii ale trecutului. Album de documente, **apărută — în trei limbi: română, franceză, engleză — sub egida Direcţiei Generale a Arhivelor Statului şi a Consiliului culturii şi educaţiei socialiste, în 1981, care, prin documente semnificative, ilustrează istoria României, în pe manen ele ei, sevele de continuitate şi unitate ale poporului român, forţa sa de rezistenţă şi de creativitate.**

Situată într-un loc de întrepătrundere a civilizaţiilor, România a adus în concertul istoriei şi culturii europene şi universale o notă originală, mărturie a unui trecut plin de zbucium, dar şi de măreţie.

Volumul reuneşte documente originale ce jalonează drumul poporului român în istorie de la strălucita

sa antichitate pînă la glorioasa Mare Unire din 1918[1].

Sînt surprinse documentar, pe întregul teritoriu românesc, formaţiuni politice cu numele de cnezate şi voievodate[2]; ele aveau aspecte comune, fie transmise de tradiţia daco-romană, fie rezultate din experienţa contactului cu populaţiile migratoare. În sec. XIV s-au constituit, la sud şi est de Carpaţi statele româneşti de sine stătătoare: Valahia Maior (Ţara Românească) şi Valahia Minor (Moldova). Se deschidea, astfel, calea dezvoltării unei vieţi politice româneşti ce avea să fie ilustrată, în cursul istoriei, cînd de o provincie, cînd de alta, şi să se impună pe plan internaţional prin originalitatea şi vigoarea ei.

Mişcările demografice continue dintr-o provincie în alta, determinate de conjuncturi social-politice, ca şi strînsele şi permanentele legături economice, politice şi culturale, înlesnite de existenţa unităţii etnice şi lingvistice româneşti, au contribuit la menţinerea conştiinţei că românii din Transilvania, Ţara Românească şi Moldova constituie un singur popor, că ei au aceeaşi origine şi trăsături etnico-spirituale identice.

Permanenta primejdie externă a impus domnilor români, în interesul salvgardării şi a continuităţii statului, să practice încă din primele timpuri ale vieţii de stat, o politică care să asigure stabilitatea statală, necesară progresului şi care să conducă la întărirea legăturilor şi, cu timpul, la unirea ţărilor române într-un singur stat român, unitar şi independent. Cel care a reuşit să realizeze această idee, dar numai pentru o clipă, oferind o perspectivă concretă celor ce i-au urmat a fost Mihai Viteazul[3]. El a reunit sub sceptrul său cele trei ţări române, intitulîndu-se „domn al Ţării Româneşti, al Ardealului şi al Moldovei". Înfăptuirea politică a lui Mihai s-a dovedit extrem de însemnată. Ea a răscolit adînc conştiinţa românească şi a lăsat urme durabile, a însufleţit generaţiile următoare în lupta lor pentru crearea statului unitar şi independent, iar figura eroului de la Călugăreni a căpătat contururi aureolate, personificînd ideea de unitate naţională. Dubla

[1-3] De-a lungul anilor, revista noastră a publicat numeroase asemenea documente: nr. 10, 12/1969, 1, 4-6/1970, 7/1971, 9/1972, 7/1976, 2, 10/1977, 6-8/1978, 10/1979, 12/1980; 4/1976, 8/1973.

[3] *Magazin istoric*, nr. 11/1973, 3, 8, 12/1976, 3-4/1979, 7/1980.

13

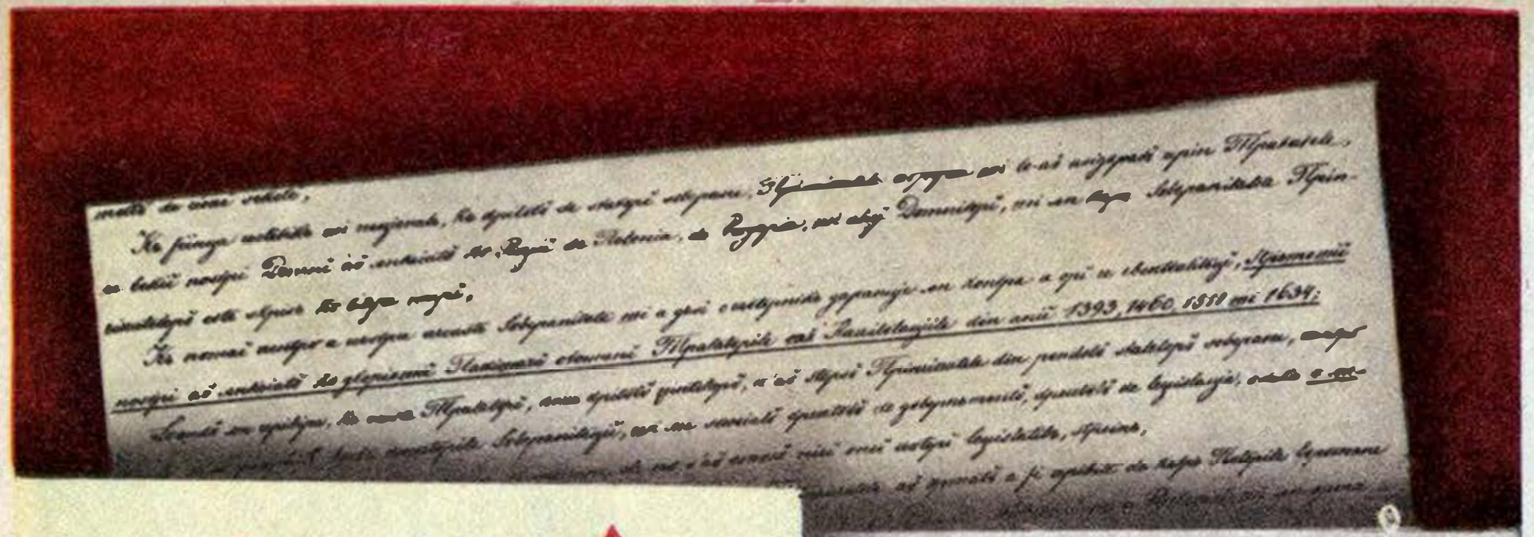

14

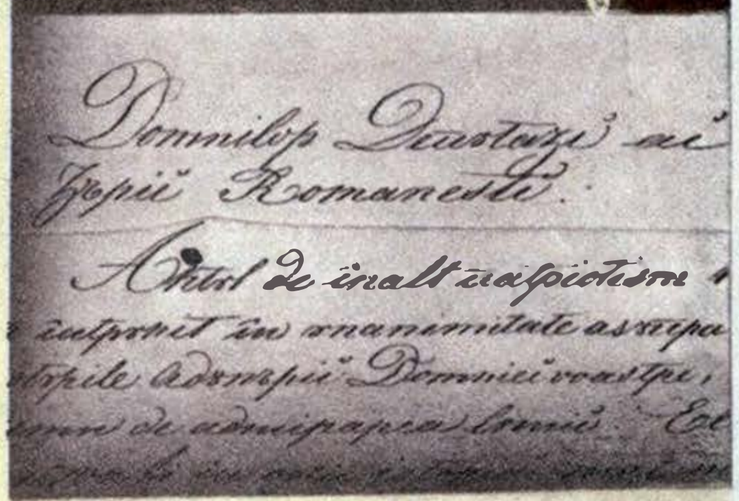

15

16

alegere, în 1859, ca domnitor a colonelului Alexandru Ioan Cuza[1], moment de afirmare a voinţei de unitate a poporului român, a pus temelii statului naţional, a deschis drum spre reformele modernizatoare şi, în primul rînd, spre reforma agrară din 1864 şi spre neatîrnare, spre independenţa cucerită în 1877[2], care n-a fost decît consecinţa logică a Unirii din 1859.

Unirea într-un singur stat — aspiraţie multiseculară a românilor, pentru care au luptat nenumărate generaţii de înaintaşi — era la începutul sec. XX o necesitate stringentă, reclamată imperios de legile dezvoltării istorice, de progresul societăţii româneşti. Ziua de 1 decembrie 1918, cînd la Alba Iulia, Marea Adunare Naţională, proclama solemn unirea Transilvaniei cu pat a română, marca desăvîrşirea unităţii statal-politice a poporului român. Evocator şi adînc emoţionant, documentele acestui volum ne dezvăluie pătrunzător mersul istoriei româneşti către măreaţa împlinire a statului naţional unitar, făurit la 1 decembrie 1918.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3, 7/1970, 5/1973, 1-3/1979, 1/1980; 1/1967, 1, 3, 5-6/1977, 12/1980

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **TRATATUL DE LA VARŞOVIA** *(volum pregătit de* **Constantin Oancea, Vasile Şandru, Ion Ciubotaru, Ion Bistreanu, Paraschiva Bădescu).**
Editura politică, Bucureşti, 1981, 400 pp., 17 lei: *culegere de documente din perioada 1955-1980.*

● **ISTORIA ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1918-1981.**
Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1981, 376 pp., 17 lei: *manual universitar de* **Aron Petric, Gheorghe I. Ioniţă, Iulian Cărţână, Ioan Scurtu, Gheorghe Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Vasile Budrigă, Doina Smîrcea.**

● **D. Prodan — SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM. AUS DER GESCHICHTE DER RUMÄNISCHEN NATIONBILDUNG.**
Editura Kriterion, Bucureşti, 1981, 516 pp., 35 lei: *ediţie nouă, refăcută (traducere în limba germană de* **Franz Killyen***) a studiului publicat în 1967 şi consacrat luptei pentru unitate naţională a românilor între 1700 şi 1848.*

● **Dan Gh. Teodor — ROMANITATEA CARPATO-DUNĂREANĂ ŞI BIZANŢUL ÎN VEACURILE V-XI e.n.**
Editura Junimea, Iaşi, 1981, 124 pp., 21,50 lei.

● **Georgeta Răduică, Nicolae Răduică — CALENDARE ŞI ALMANAHURI ROMÂNEŞTI.**
Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981, 710 pp., 62 lei: *dicţionar bibliografic prezentînd 450 tipărituri din perioada 1731-1918.*

● **Ligia Bârzu — A ROMÁN NÉP ANYAGI ÉS SZELLEMI MÜVELTSÉGÉNEK FOLYTONOSSÁG AZ EGYKORI DACIA TERÜLETÉN.**
Editura Kriterion, Bucureşti, 1981, 146 pp., 7,25 lei: *continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii.*

● **V. Alecsandri. OPERE. VOL. VIII** *(ediţie de* **Marta Anineanu).**
Editura Minerva, Bucureşti, 1981, 728 pp., 32 lei: *corespondenţă din anii 1834-1860 (vezi şi* Magazin istoric, *nr. 11-12/1981, 2/1982).*

● **Dumitru Almaş — POPASURI LA VETRELE ISTORIEI ROMÂNEŞTI.**
Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1981, 158 pp., 6,65 lei: *incursiuni şi evocări istorico-literare.*

● **Augustin Z.N. Pop — PE URMELE VERONICĂI MICLE.**
Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1981, 206 pp., 10 lei: *relevant itinerar de istorie literară.*

● **Georgeta Stoica, Olivia Moraru — ZONA ETNOGRAFICĂ BRAN.**
Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1981, 142 pp., 34 lei.

O scrisoare a profesorului R. V. Jones

In numerele 7 şi 8/1981, am publicat extrase din lucrarea lui R.V. Jones Most Secret War (Un război extrem de secret). Cu prilejul unei călătorii în Marea Britanie, dr. Cristian Popişteanu, redactorul-şef al revistei noastre, s-a adresat autorului, actualmente profesor la Universitatea din Aberdeen (Scoţia) cu întrebarea: Care a fost, după părerea dv., rolul spionajului ştiinţific şi al activităţii ştiinţifice, în general, în cîştigarea victoriei de către aliaţi?

Prof. R.V. Jones a răspuns printr-o scrisoare cu următorul conţinut:

Dobîndind o cunoaştere prealabilă a noilor aplicaţii ale ştiinţei în armamentul inamicului, am fost în stare să recurgem la contramăsuri, menite să le reducă eficienţa. De exemplu, în cursul bombardamentelor efectuate de Luftwaffe asupra Londrei, faptul că eram la curent cu noile tehnici germane de radionavigaţie ne-a furnizat baza pentru singura apărare cu putinţă într-un moment cînd radarul se afla la începuturile sale — şi anume, să păcălim avioanele germane printr-o serie de subterfugii radiofonice.

Pe de altă parte, atunci cînd am trecut la bombardamentele strategice asupra Reichului, cunoştinţele noastre cu privire la instalaţiile radar ale hitleriştilor ne-au permis să menţinem pierderile de avioane la un nivel acceptabil, iar mai tîrziu, după debarcarea în Normandia, să înregistrăm, în general, mult mai puţine pierderi decît scontasem.

În campaniile cu armele V_1 şi V_2 împotriva Londrei, am putut, de asemenea, să reducem daunele materiale şi în vieţi omeneşti, descoperind şi distrugînd instalaţiile germane unde se concepeau, produceau şi lansau cele două arme.

Spionajul ştiinţific a avut rezultate importante şi în limitarea succeselor repurtate de U-boturile naziste şi în blocarea progreselor făcute de germani în domeniul armei atomice. În sfîrşit, găsind unele dintre punctele slabe pe plan ştiinţific ale apărării hitleriştilor, ne-am putut dirija atacurile cu mai mare eficacitate.

Sper că cele de mai sus răspund, cel puţin în parte, întrebării dv.

Al dv. R. V. Jones

TELEGRAFUL AERIAN

GUY BRETON

Micul Larousse menţionează în dreptul cuvîntului Telegraf existenţa a trei tipuri de asemenea aparate: telegraful electric, telegraful aerian şi telegraful submarin. Istoricul francez Guy Breton, colecţionar de Curioase istorii ale istoriei — cum se numeşte cartea sa, din care am mai publicat cîteva fragmente[1] — s-a ocupat într-un capitol, pe care îl redăm într-o formă prescurtată, şi de istoria telegrafului aerian.

Într-o seară de iunie a anului 1778, o femeie a sunat la poarta seminarului din Angers (capitala departamentului Maine-et-Loire) şi, bîlbîindu-se de emoţie, a anunţat că un elev s-a căţărat pe acoperiş şi e în pericol să cadă. Sesizat imediat, directorul de studii a trimis doi supraveghetori în căutarea delincventului; ei au urcat în goană scara de la pod, unde o ferestruică deschisă deasupra unui maldăr de geamantane le-a indicat drumul urmat de „acrobat".

Suflecîndu-şi sutanele, s-au căţărat pe acoperiş. Acolo le-a fost dat să vadă un spectacol cel puţin ciudat: elevul manevra o maşinărie stranie, formată dintr-o riglă de lemn care se învîrtea pe un pivot şi avea la extremităţi un fel de braţe articulate. Din cînd în cînd, băiatul scotea din buzunar un telescop, apoi îşi arunca privirea pe o bucăţică de hîrtie acoperită cu semne bizare şi reîncepea să agite braţele maşinăriei.

Înspăimîntaţi, cei doi supraveghetori se întrebau la ce practici diabolice s-o fi dedat elevul respectiv. Explicaţia a furnizat-o chiar el, după ce i s-a confiscat maşinăria şi a fost dus în biroul directorului de studii: inventase un mijloc de comunicare cu cei doi fraţi ai săi, care se plictiseau într-un colegiu din apropiere. Maşinăria permitea transmiterea unor fraze prin semne prestabilite: „Nu mai am dulceaţă", „Am învăţat bine", „Am greşit compunerea", „Am veşti de la mama", „Duminică sîntem consemnaţi în colegiu". Fraţii săi aveau o maşinărie

În imagine: Claude Chappe, inventatorul telegrafului aerian.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1980, 10/1981.

similară şi astfel, în fiecare seară, îşi puteau transmite reciproc mesaje.

Deşi a remarcat ingeniozitatea elevului, al cărui mijloc de comunicare la distanţă era mult superior celui cu focuri folosit de romani, directorul de studii l-a pedepsit cu două zile de carceră pentru că se căţărase pe acoperiş.

Acest elev inventiv se numea Claude Chappe şi, născut în 1763, avea pe atunci 15 ani. Timp de mulţi ani, Chappe şi-a perfecţionat invenţia fiind convins de marea sa utilitate. În 1791, instalat în vîrful clopotniţei din satul său natal, Brulon, a făcut încercarea de a coresponda la distanţa de 15 km cu unul dintre fraţii săi, care se afla într-o altă clopotniţă. Încurajat de reuşita experienţei, tînărul a plecat la Paris, unde avea un unchi astronom, abatele d'Auterochie. Prietenii acestuia au obţinut pentru Chappe autorizaţia de a-şi instala maşinăria pe o clădire înaltă din Capitală. El spera că experienţele spectaculoase vor atrage atenţia membrilor Adunării[1]. Numai că într-o noapte, nişte personaje misterioase i-au furat „telegraful".

Pentru o vreme, Claude Chappe s-a simţit descurajat şi poate că şi-ar fi abandonat munca dacă, trei luni mai tîrziu, fratele său cel mai mare, Ignace, n-ar fi fost ales membru al Convenţiei[2]. Datorită acestui ajutor nesperat, inventatorul nostru şi-a putut instala un nou post în parcul din cartierul Ménilmontant. Dar, într-o dimineaţă, a survenit un alt incident: bănuindu-l pe Chappe că îi transmite mesaje secrete lui Ludovic XVI[3], închis în turnul fostei mănăstiri Le Temple, populaţia Parisului a năvălit în parc, a distrus şi a ars telegraful. De data aceasta, tînărul inventator şi-a dat seama că avea neapărat nevoie de protecţia oficialităţilor. Ascultîndu-l, membrii Convenţiei au sesizat avantajul pe care l-ar fi putut prezenta un telegraf, în condiţiile în care armatele republicii erau dispersate pe un teritoriu imens. S-a votat instalarea unei linii de probă şi, în iulie 1793, s-au înfiinţat trei „posturi telegrafice". Primul în parcul din Ménilmontant, cel de-al doilea la 20 km distanţă, pe înălţimile de la Ecouen, iar ultimul la Saint Martin du Tertre, la 15 km de Ecouen.

La 12 iulie, Adunarea a ascultat raportul: „Transmiterea şi verificarea fiecărui semnal de la un post la altul durează în medie 20 secunde. Astfel transmiterea unui mesaj obişnuit de la Valenciennes la Paris (aproximativ 200 km) durează 13 minute şi 40 secunde". Entuziasmată, Convenţia a acordat cetăţeanului Chappe titlul de inginer telegrafist.

Coaliţia I antifranceză, care grupa o serie de puteri ale Europei, ameninţa toate frontierele ţării. S-a hotărît ca Chappe să construiască mai întîi linii de comunicare care să lege Parisul cu diferitele aripi ale armatei din nord. În iulie 1794, linia Paris-Lille era gată, iar la 15 august 1794, prima „telegramă" sosea la Paris, anunţînd victoria de la Quesnoy asupra austriacilor. Aflînd că evenimentul se petrecuse numai în urmă cu o oră, deputaţilor le-a venit ameţeală.

Invenţia lui Chappe avea să ofere republicii abia născute mijlocul de a-şi consolida unitatea. Curînd, Franţa, de la Dunkerque la Toulon, de la Brest la Strasbourg şi de la Grenoble la Bordeaux, s-a acoperit cu „telegrafe", gesticulînd de la o colină la alta. În 1842, reţeaua însuma 5 000 km de linii şi 533 staţii. Datorită unui cod foarte simplu (fiecare poziţie a braţelor telegrafului corespundea unei silabe), un mesaj nu făcea de la Toulon la Paris (16 staţii) mai mult de 15 minute.

Din păcate, Claude Chappe nu a mai apucat să se bucure de triumful invenţiei sale. În 1805, nişte ingineri invidioşi i-au contestat paternitatea. Foarte afectat de aceste atacuri, el s-a aruncat într-o fîntînă. Vestea morţii sale a ajuns la Lille doar după două minute.

---

[1] La 17 iunie 1789, reprezentanţii stării a treia din Adunarea Statelor Generale s-au proclamat Adunare Naţională (din 9 iulie schimbîndu-şi numele în Adunarea Constituantă) care a durat pînă la 1 octombrie 1791, cînd a devenit Adunare Legislativă.

[2] Convenţia Naţională, adunare revoluţionară care a succedat Adunării Legislative, începînd din 21 septembrie 1792, şi a guvernat Franţa pînă la 26 octombrie 1795.

[3] *Magazin istoric*, nr. 7/1979.

CLIO ANUNŢĂ

Expoziţie Nicolae Titulescu

Printre numeroasele acţiuni cultural-ştiinţifice consacrate, atît în ţară cît şi peste hotare, împlinirii unui veac de la naşterea marelui diplomat şi om politic român Nicolae Titulescu, se înscrie şi expoziţia organizată la Muzeul naţional de istorie. Expoziţia îşi propune să ilustreze, printr-o suită de imagini şi alte mărturii, activitatea desfăşurată de ilustrul om politic şi diplomat român în contextul larg al politicii externe româneşti, tradiţional ataşată valorilor moralei şi dreptului, ideii de independenţă, de pace şi colaborare. Un bogat material ilustrativ recompune cadrul general al epocii interbelice şi trasează marile momente ale gîndirii şi acţiunii titulesciene. Menţionăm, pe lîngă obiectele de uz personal care au aparţinut lui Titulescu, diferite documente originale, cum ar fi telegrame şi scrisori expediate sau primite de diplomatul român, textul unor discursuri oficiale, originalul Pactului de reorganizare, în februarie 1933, a Micii Înţelegeri etc. Reţine atenţia Albumul omagial oferit lui Titulescu cu prilejul alegerii sale ca preşedinte al celei de-a XII-a sesiuni a Adunării Generale a Ligii Naţiunilor, album conţinînd izbutite crochiuri ale unor personalităţi care au ilustrat viaţa politică a înaltului for internaţional. O impresionantă colecţie de ordine şi medalii româneşti şi străine primite de diplomatul român în deceniile de activitate sugerează renumele de care, pe drept cuvînt, s-a bucurat.

În chip firesc, expoziţia se încheie prin prezentarea unor momente importante ale politicii externe a României socialiste, politică principială, de largă cuprindere, implicată lucid în efortul de rezolvare a problemelor majore care preocupă lumea contemporană.

Alexandru CERNATONI,
muzeograf, Muzeul de istorie al R.S.R.

Londra: cronicarii despre seismul din 1580

ALAN HAYNES

Într-un articol publicat de revista britanică History Today, **istoricul Alan Haynes a adunat o serie de relatări contemporane marelui cutremur de pămînt care a afectat Anglia în anul 1580. Iată-le pe cele deosebite într-o formă prescurtată. Titlul aparţine redacţiei noastre.**

Pe baza datelor înregistrate de către cronicari, aproximativ 250 cutremure ar fi afectat, de-a lungul timpului, Anglia. Între altele, este consemnat că, în 1571, lîngă Kinaston, în Herefordshire, a apărut o fisură lată de peste 12m, iar trei ani mai tîrziu, în februarie, oraşe aflate la mare distanţă, ca York, Bristol, Worcester, şi Hereford, au fost zguduite de cutremure.

Cel mai mare seism din evul mediu s-a produs însă în 1580. În după-amiaza zilei de 6 aprilie, între orele cinci şi şase, pe întinse suprafeţe din sudul Angliei au fost simţite şocuri succesive. După cum a notat cronicarul William Camden, şi în cursul nopţii următoare „Kentul a fost zguduit de două, trei ori". Evenimentul, înspăimîntător, era încărcat de prevestiri sumbre.

Nici unul dintre cronicari nu a înregistrat evenimentul atît de repede ca Richard Tarlton, un foarte popular actor de comedie, a cărui cărţulie, *Privire adevărată asupra cutremurului de pămînt din Londra*, se pare că a fost publicată două zile mai tîrziu, pe 8 aprilie. Descriind cutremurul, Tarlton povestea că doi oameni ce stăteau pe unul din tunurile de pe Tower Hill[1], au fost aruncaţi cît colo, hornurile caselor s-au prăbuşit făcînd atmosfera irespirabilă, iar animalele, mai ales cele din grădina zoologică, urlau cît puteau. Mai remarca faptul că funcţionarii din recent înfiinţata Bursă Regală s-au grăbit să închidă ghişeele şi că, în spitalul din Piaţa Newgate, cineva murise din cauza cutremurăturilor.

Despre cele petrecute în sălile de teatru, un alt cronicar, Thomas Churchyard, nota următoarele: „Spectatorii care urmăreau piesele, au fost atît de zgîlţîiţi, îndeosebi cei din loji şi cei care stăteau în picioare, încît nu mică le-a fost groaza cînd şi-au dat seama că nu puteau ieşi din încurcătură, decît sărind în învălmăşeală peste scaune şi riscînd astfel să-şi piardă vieţile sau vreun membru al trupului, aşa cum au şi păţit-o cîţiva..."

Informaţii despre cataclismul din 1580, găsim şi într-o scrisoare a unui profesor de liceu, Gabriel Harvey, către un oarecare Edmund Spenser. Harvey nu era la Londra în timpul cutremurului, ci în provincie, în casa unui prieten, unde, împreună cu alţi musafiri jucau cărţi în compania a două doamne. El povesteşte că acestea rîdeau şi glumeau cu jucătorii şi, cum notează plin de modestie, îndeosebi cu el, făcînd o gălăgie asurzitoare. „«Dumnezeule!» am exclamat, «nu este o minune nemaipomenită ca vocile delicate a două doamne, atît de fine, să producă un asemenea cutremur teribil?» Pentru nimic în lume nu-mi puteam imagina că fusese într-adevăr cutremur; eram convins că trepidaţiile provin de la deplasarea bruscă a unor mobile voluminoase în camera de deasupra. De fapt, eram mult prea preocupaţi de joc, aşa că nu am dat mare atenţie celor ce se petreceau".

Apoi, cînd s ăpînul casei a intrat împleticindu-se în cameră, vădit înspăimîntat şi bălmăjind ceva despre o „zgîlţîitură violentă care mi-a dărîmat .toate lucrurile din hol", a urmat o întrerupere dramatică. Harvey, desigur, nu a trecut cu vederea să menţioneze de cît sînge rece a dat dovadă atunci cînd, luînd situaţia mai în serios, a sugerat ca un servitor să fie trimis în oraş pentru a culege informaţii, căci, „dacă scuturătura a fost simţită şi acolo, aşa cum a şi fost probabil, atunci mai mult ca sigur că e vorba de vreun cutremur". Această afirmaţie bravă le-a făcut pe doamne să-şi piardă curajul, şi, pe nepusă masă, „ele, care cu puţin timp înainte ne luaseră peste picior cu atîta zarvă şi chef, au început să se roage întru Domnul ca nişte mironosiţe pioase". Cînd una dintre ele a sugerat că şi ceilalţi ar trebui să participe la rugăciuni, un jucător le-a replicat că poate să facă treaba asta şi singură; apoi întorcîndu-se spre Harvey, l-a incitat să spună cam ce cred filozofii despre cutremure şi dacă nu erau cumva provocate „de cauze naturale". Semnatarul scrisorii a reflectat asupra chestiunii, întrebîndu-se dacă ploile torenţiale şi vijeliile din luna precedentă, „prin astuparea fisurilor, porilor şi altor răsuflători ale pămîntului", nu au provocat izbucnirea cu furie a „aburilor şi vîntoaselor". Stimulîndu-le interesul cu aceste noţiuni, a fost încîntat cînd partenerii l-au rugat să-şi dezvolte ideile, lucru pe care l-a şi făcut. La un moment dat, una dintre doamne i-a reproşat că nu înţelegea mai nimic; răspunsul prompt al lui Harvey a fost că nici nu se aşteptase la altceva.

La sfîrşitul expunerii, musafirul care stimulasc discuţia l-a întrebat melancolic dacă nu .venise cumva timpul să se aşeze la masă. „Şi dacă ţi-o fi foame, dragă Harvey, nu trebuie să-ţi reproşezi decît dumitale, că ne-ai făcut să uităm de cină cu profundul şi bine argumentatul dumitale discurs".

În româneşte de Nataşa DUMITRACHE

[1] Turn făcînd parte din complexul cunoscut sub denumirea de Turnul Londrei — *n. r.*

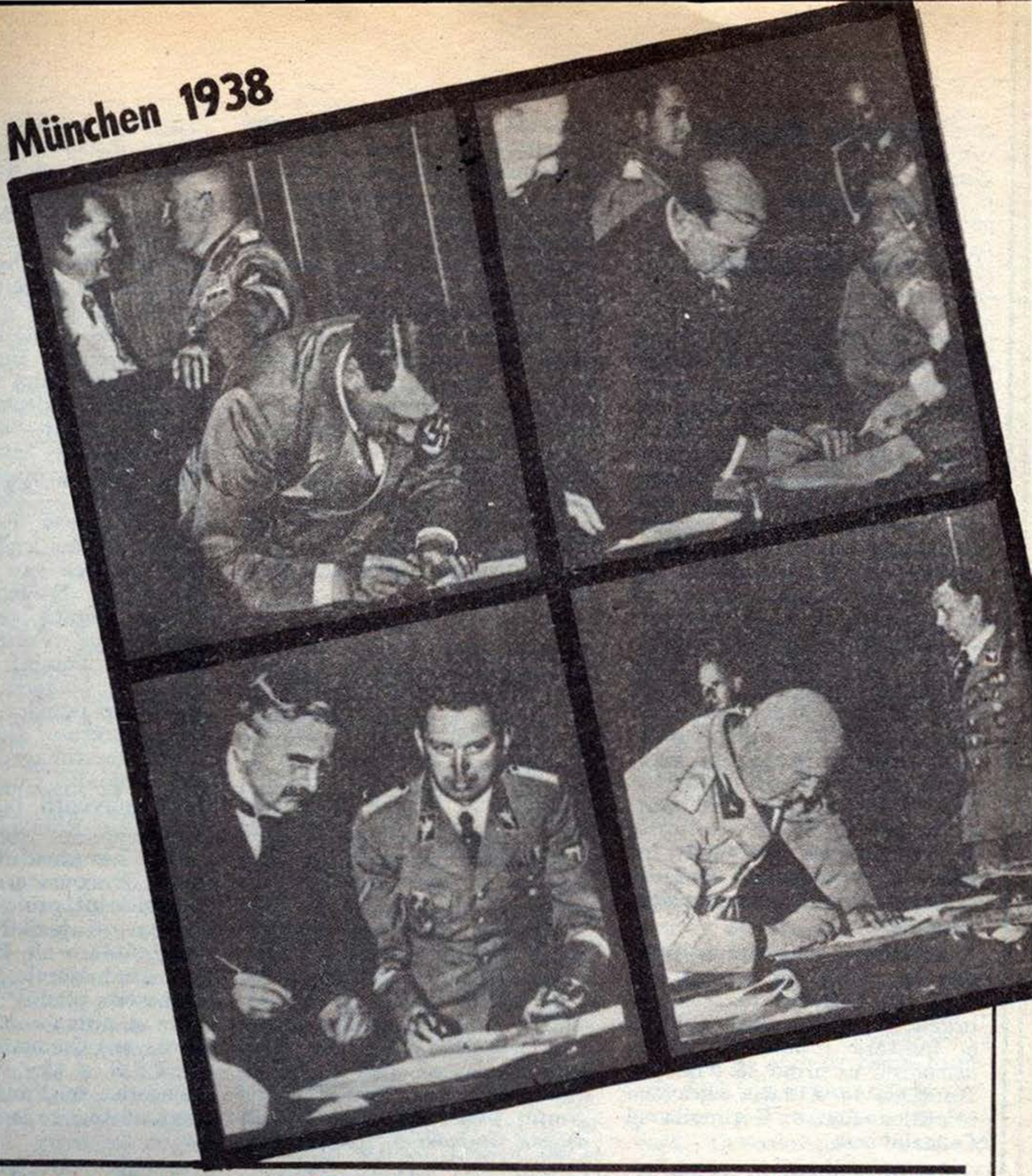

„ADEVĂRURI" LIPSITE DE ADEVĂR (II)

IOAN TALPEŞ, MARIAN ŞTEFAN

La 20 iulie 1938, ca dealtfel pe tot parcursul crizei sudete, guvernul român nu a cunoscut poziţia reală a cabinetelor de la Londra şi Paris. În extraordinarul joc diplomatic, derulat pînă la sfîrşitul lunii septembrie, numai partenerii occidentali au ştiut de la început că singura raţiune a jocului era salvarea aparenţelor şi obţinerea unei „soluţii onorabile". În asemenea condiţii, nu apărarea Cehoslovaciei, prin toate mijloacele, a fost obiectivul central al acţiunii guvernelor francez şi britanic, ci depistarea şi aranjarea unei combinaţii politico-diplomatice menită să tempereze pretenţiile Germaniei naziste[1]. În acest sens trebuie privite şi apreciate şi încercările care s-au făcut pentru a determina guvernul român să facă o declaraţie că va permite tranzitul trupelor sovietice pe teritoriul României, spre a veni în ajutorul Cehoslovaciei. La Paris, şi nu numai aici, se aprecia că o astfel de declaraţie ar fi determinat o atitudine mai conciliantă din partea naziştilor, acordul României făcînd verosimilă, nu însă şi reală, aplicarea tratatelor de asistenţă mutuală franco-cehoslovac şi sovieto-cehoslovac din 1935.

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1973, articolul *30 septembrie 1938: vinerea neagră de la München*, de dr. Cristian Popişteanu.

Soluţia Marelui Stat Major român: riposta comună

La 27 iulie, deci la cîteva zile după convorbirile dintre Bonnet şi Osusky, al căror conţinut era necunoscut de către guvernul român, Marele Stat Major român întocmea un studiu privitor la situaţia Cehoslovaciei şi şansele sale de rezistenţă, în care avansa următoarea concluzie: „Atîta vreme cît marile puteri, şi în special Anglia, nu vor să se angajeze în mod categoric să susţină Cehoslovacia, Germania va continua să agite problema sudeţilor. Într-un moment dat, cînd situaţia internaţională va fi favorabilă, Germania va folosi cu siguranţă acest pretext pentru a încerca să suprime acest stat, al doilea deziderat teritorial în expansiunea germană, înscris în evanghelia dată de Hitler poporului german «Mein Kampf»".

Asemenea constatări, însoţite de altele de aceeaşi natură, au influenţat concepţia organelor de decizie politică şi militară româneşti asupra atitudinii ce urma să o adopte România în situaţia agravării relaţiilor dintre Germania şi Cehoslovacia.

La 31 august, în urma recrudescenţei agitaţiilor provocate de naziştii sudeţi, Bonnet a delegat pe însărcinatul cu afaceri al Franţei la Moscova să-l vadă cît mai repede posibil pe Litvinov şi să-l întrebe „în ce condiţii ar putea Praga să conteze pe sprijinul sovietic". În prealabil, Bonnet afirmase că prin demersurile pe lîngă cabinetele din Varşovia şi Bucureşti nu putuse obţine „un răspuns afirmativ nici de la guvernul polonez, nici de la guvernul român. Mai mult, guvernul polonez mi-a făcut cunoscut categoric că a decis să împiedice trupele sau avioanele ruse să treacă pe teritoriul său; guvernul român, în termeni mai modeşti, mi-a dat un răspuns identic". Două zile mai tîrziu, s-a comunicat la Paris răspunsul lui Litvinov. După ce aducea la cunoştinţă faptul că Uniunea Sovietică era „decisă să-şi îndeplinească prin toate mijloacele posibile angajamentele decurgînd din pactul său cu Cehoslovacia, *cu condiţia ca Franţa să şi le îndeplinească pe ale sale* [subl. ns.]", comisarul poporului pentru afacerile străine şi-a exprimat dorinţa „de a cunoaşte, înainte de a fi prea tîrziu, măsurile pe care noi [francezii] intenţionăm a le lua în cadrul obligaţiilor noastre". Cum era şi firesc, Uniunea Sovietică, obligată să acorde asistenţă Cehoslovaciei, după ce Franţa intervenea în conflict, dorea şi insista asupra respectării acestei corelaţii.

Ni se pare interesant de amintit aici opinia fostului ambasador sovietic la Londra, I.M. Maiski, care referindu-se la situaţia şi poziţia României în acele zile scria: „Litvinov presupunea că România va permite trupelor şi aviaţiei sovietice să t eacă pe teritoriul ei, *însă considera că, spre a influenţa România în acest sens, ar fi foarte indicat să se ridice cît mai repede la Liga Naţiunilor problema ajutorului ce trebuia acordat Cehoslovaciei. Dacă în Consiliul Ligii s-ar realiza măcar o majoritate în favoarea acestui ajutor (conform statutului se cerea majoritatea absolută), România s-ar ralia fără îndoială acestui punct de vedere şi n-ar obiecta împotriva trecerii trupelor sovietice* [subl. ns.]".

Şi mai clar înţelegea dificultăţile cabinetului din Bucureşti M. Litvinov, care, într-o discuţie cu ambasadorul Franţei la Moscova, în ziua de 2 septembrie 1938, declara că guvernul sovietic a hotărît să se achite de obligaţiile sale. „El a recunoscut dificultăţile create de atitudinea Poloniei şi României, dar a apreciat că ele nu erau insurmontabile în ce priveşte România... Cel mai bun mijloc de a înfrînge ezitările româneşti ar fi recurgerea la bunele oficii ale Societăţii Naţiunilor. *Dacă, spre pildă, Geneva ar hotărî că Cehoslovacia este victima unei agresiuni şi ar denunţa Germania ca agresor, acest lucru ar determina probabil România să aprobe trecerea trupelor ruse* [subl. ns.]".

Spre a ilustra cît de just intuia diplomatul sovietic situaţia din acel moment, vom cita un fragment din *Planul de mobilizare din punct de vedere operativ şi al angajamentelor luate faţă de aliaţi*, întocmit de Marele Stat Major român în ziua de 7 septembrie 1938. Analiza situaţiei internaţionale indica autorilor documentului concluzia că, în ipoteza declanşării unui conflict armat, ostilităţile s-ar fi desfăşurat între următoarele două grupuri de forţe: „De o parte — Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, ale căror ţări au legături şi acorduri politice sau interese comune cu Franţa, Anglia şi Rusia (legată prin acorduri politice cu Franţa, Cehoslovacia şi Turcia). Pe de altă parte — Ungaria şi Bulgaria, legate de politica şi, în parte, de interesele Germaniei. În afara acestor g upări politice stă Polonia care a încheiat însă convenţii politice şi militare cu România".

La 7 septembrie, la Bucureşti se considera deci încă posibilă înfăptuirea unui front comun al ţărilor membre şi susţinătoare ale Ligii Naţiunilor. Cînd Marele Stat Major a întocmit planul amintit mai sus, se putea conta pe respectarea angajamentelor de către U.R.S.S. şi ţările din Mica Înţelegere, în limitele stabilite de tratatele ce le includeau.

Nu sprijinitori, ci mediatori

La 12 septembrie 1938, Hitler a rostit un discurs la Niirenberg, asigurînd guvernul de la Paris că între Germania şi Franţa nu există nici un litigiu de natură terito ială; totodată, dictatorul nazist a făcut cunoscut întregii lumi hotărîrea sa de a anexa fără plebiscit regiunile cehoslovace locuite de populaţie germană. Aceste afirmaţii au încurajat pe naziştii sudeţi care au dat loc unor incidente sîngeroase. Guvernul cehoslovac a decretat sta ea de asediu. Referindu-se la atmosfera ce domnea în acele zile în Cehoslovacia, ministrul român la Praga co-

munica: „Copleşitoarea majoritate a naţiunii cehe vede în război singura ieşire dintr-o situaţie imposibilă". La rîndul său, N. Petrescu-Comnen, aflat la Geneva, transmitea la Bucureşti că guvernul francez a refuzat propunerea Uniunii Sovietice „de a aduce chestiunea cehoslovacă în faţa Societăţii Naţiunilor pe baza articolului 11 din Pact". Concomitent cu informaţia primită de la Comnen, Marele Stat Major intrase în posesia unor date ceva mai exacte privitoare la poziţia pe care se situa guvernul francez. Se ştia acum că „însuşi preşedintele de consiliu [al Franţei] este hotărît să facă tot ce îi stă în putinţă pentru a evita un conflict armat. Daladier [preşedintele Consiliului de Miniştri] a trimis prin intermediul ministrului Cehoslovaciei la Paris, Osusky, o scrisoare personală lui Beneş în care îşi exprima admiraţia sa pentru stoicismul cu care Cehoslovacia îşi apăra independenţa, însă îi recomanda, în acelaşi timp, să facă tot posibilul ca să evite un conflict armat. Cercurile de stînga, în special comuniştii, sînt foarte nemulţumite de atitudinea primului ministru". Poziţia guvernului francez era determinată şi de faptul că, „deşi tot timpul s-a afirmat că Anglia va fi alături de Franţa, în cazul cînd aceasta va fi tîrîtă într-un război cu Germania, guvernul englez nu încetează să sfătuiască Parisul să fie moderat şi prudent".

La 15 septembrie 1938, cercurile politice şi militare româneşti constatau, aşadar, că Franţa şi Anglia respingeau ideea sprijinirii Cehoslovaciei prin mijloacele oferite de Pactul Ligii Naţiunilor. În plus, guvernul cehoslovac era sfătuit cu insistenţă să adopte o poziţie maleabilă faţă de pretenţiile celui de-al III-lea Reich. Cu toate acestea, Marele Stat Major român, primind de la Praga, în aceeaşi zi de 15 septembrie, textul definitiv al acordului privitor la funcţionarea legăturilor prin transmisiuni între Franţa şi Mica Înţelegere a acţionat în continuare pentru perfectarea acestui acord stabilit la conferinţa experţilor militari francezi, români, iugoslavi şi cehoslovaci de la Paris din decembrie 1936 şi a protocolului încheiat un an mai tîrziu, la conferinţa de la Praga. Documentul a fost semnat de reprezentanţii Marelui Stat Major român şi expediat la Belgrad, iar şeful înaltului organism militar român a dat ordin ca „ofiţerii de la transmisiuni ai noştri să fie familiarizaţi cu întrebuinţarea [codului de legături]". Nu ştim, dacă organele competente din Iugoslavia şi Franţa au semnat documentul; în orice caz, eşecul acestei acţiuni destinate colaborării militare dintre Franţa şi Mica Înţelegere nu poate fi atribuit României.

La 15-16 septembrie, la Berchtesgaden, a avut loc prima întrevedere între Neville Chamberlain şi Hitler, în cadrul căreia şeful cabinetului britanic şi-a dat acordul de principiu pentru anexarea regiunilor sudete de către nazişti. Chiar în aceeaşi zi, referindu-se la acest eveniment, Marele Stat Major român, deşi nu cunoştea conţinutul convorbirii, considera că „nu este exclus ca marile puteri, în dorinţa de a menţine pacea, să se pună de acord şi să ceară Cehoslovaciei să admită, sub o formă oarecare, dreptul la autodeterminare pentru minorităţi". A doua zi, prin telegrama expediată, la ora 13.30, ataşatul militar român de la Londra aducea un plus de exactitate: „Problema cehoslovacă este pe cale de a fi soluţionată de englezi. Impresia este de descărcare de atmosferă *cu condiţia sacrificării aliatei noastre* [subl. ns.]".

Într-adevăr, la 18 septembrie, Daladier şi Bonnet au sosit la Londra şi au avut discuţii cu membrii guvernului britanic. Cu acest prilej, s-a materializat aşa-numitul „plan anglo-francez", al cărui prim punct recomanda în termeni clari guvernului ceh să admită cedarea regiunilor sudete către Germania nazistă: „Menţinerea păcii şi salvgardarea intereselor vitale ale Cehoslovaciei nu pot fi asigurate în mod eficace decît dacă aceste regiuni vor fi acum transferate Reichului".

Referindu-se la atitudinea unor largi cercuri politice engleze faţă de această soluţie, ataşatul militar român de la Londra nota: „Toată lumea afirmă că Cehoslovacia a fost trădată de Franţa şi că acest plan însemnează dezastrul diplomaţiei anglo-franceze, primul pas pe panta declinului făcut de Imperiul britanic". Arătînd că, la 19 septembrie, „planul anglo-francez" fusese comunicat la Praga, ataşatul militar român continua: „Reacţiunea în Anglia a fost foarte vie: a) partidele laburist, socialist, liberal şi comunist (opoziţia) s-au declarat contra politicii guvernului, cerînd imediat deschiderea Parlamentului; b) mari manifestaţii de stradă afirmau voinţa maselor de a se ajuta Cehoslovacia; c) sute de englezi s-au prezentat zilnic la legaţiunea cehă, cerînd înrolarea în armata cehoslovacă; d) presa a început să atace «slab» politica primului ministru".

Ni se pare semnificativ faptul că în momentul în care „planul anglo-francez" era prezentat guvernului cehoslovac, Marele Stat Major român întocmea *Referatul nr. 986*, document de o importanţă deosebită pentru înţelegerea poziţiei pe care se situa România faţă de evenimentele dramatice la care trebuia să facă faţă Ceboslovacia aliată şi prietenă. Referatul conţine următoarea dispoziţie fundamentală: „*Toate serviciile armatei să ia măsurile pregătitoare pentru a îndestula la nevoie de urgenţă marile unităţi destinate Frontului de vest cu tot ceea ce este necesar în vederea operaţiilor* [subl. ns.]".

La 19 septembrie, cînd a fost întocmit documentul citat, nu putea fi luată în considerare posibilitatea unei agresiuni împotriva României. Măsurile preconizate de Marele Stat Major român nu pot fi explicate aşadar decît pornindu-se de la ideea că la Bucureşti, în ipoteza că s-ar fi ajuns la un conflict european, se avea în vedere un ajutor al României în sprijinul Cehoslovaciei.

Semnificația unei declarații

Poziția adoptată de cabinetele din Londra și Paris, în special după 19 septembrie, a influențat decisiv evoluția crizei germano-cehoslovace. Profitînd de conjunctură, guvernele de la Budapesta și Varșovia s-au alăturat deschis acțiunii germane, obiectivele lor revizioniste găsind înțelegere la Berlin.

Eforturile depuse din proprie inițiativă de guvernul român pentru sprijinirea Cehoslovaciei erau privite de cabinetul polonez de atunci cu vădită insatisfacție, deoarece, cum se știe, el însuși era interesat în dezmembrarea Cehoslovaciei și, prin acțiunile sale, a contribuit la agravarea crizei. Într-o telegramă expediată de ministrul român la Varșovia, încă în ziua de 28 mai 1938, se aprecia că „Polonia așteaptă dezagregarea Cehoslovaciei pentru a-și revendica și ea teritoriile locuite de polonezi".

La 22 septembrie, Hitler a ordonat concentrarea forțelor armate la granița cu Franța. Era o nouă și gravă amenințare cu forța împotriva teritoriului francez după remilitarizarea Renaniei. În aceste împrejurări, Maxim Litvinov a rostit un discurs la Geneva, cerînd ca problema Cehoslovaciei să fie adusă în fața Societății Națiunilor, declarînd totodată că Uniunea Sovietică era decisă să-și îndeplinească obligațiile asumate împreună cu Franța față de Cehoslovacia.

Plecarea lui Neville Chamberlain la Godesberg, pentru o nouă întrevedere cu Hitler, indica însă hotărîrea guvernului englez — de acord cu cel francez — de a forța o rezolvare a crizei în afara Societății Națiunilor și a tratatelor ce asigurau Cehoslovacia în fața unei agresiuni germane.

În seara zilei de 22 septembrie, atașatul militar român la Praga anunța la București că miniștrii Angliei și Franței au făcut intervenții energice pe lîngă guvernul cehoslovac, declarînd „că în cazul neacceptării [«planului anglo-francez»], Cehoslovacia nu se poate bizui pe nici o asistență. Guvernul [cehoslovac] a acceptat condițiunile..."

Pe baza informațiilor obținute pînă la 23 septembrie, Marele Stat Major român aprecia: „Se definesc astăzi două grupări de state cu interese divergente și greu de soluționat în actuala situație internațională:

grupul 1, reprezentat prin interesele Germaniei, Poloniei și Ungariei care, prin amputările pe care încearcă să le aplice Cehoslovaciei, vor să creeze un precedent periculos, favorabil ideii de revizuire a frontierelor;

grupul 2, reprezentat prin Cehoslovacia, Iugoslavia și România, care sînt obligate să intervină în cazul cînd Ungaria va forța cu armata sa frontiera cehă. Ne-am găsi așadar în fața unui «casus foederis» care stă la baza convenției militare a Micii Înțelegeri. În acest din urmă caz, Rusia Sovietică, care în mod netăgăduit susține încă Cehoslovacia, va intra în sfera coincidențelor de interese ale statelor din Mica Înțelegere, care sînt reprezentante [ale] acelorași idei".

Respingerea de către Hitler a „planului anglo-francez", după ce acesta fusese acceptat de Cehoslovacia, a determinat impasul tratativelor de la Godesberg. Noile condiții formulate de naziști în memorandumul prezentat la 24 septembrie lui Chamberlain au provocat reticențe chiar campionului politicii de conciliere. Pînă și la Londra a început să se ia în considerare posibilitatea izbucnirii unui război. La sondajele întreprinse de diplomații englezi aflați la Geneva, Litvinov a răspuns din nou că „pactul sovieto-cehoslovac va fi aplicat", adăugînd că „de mult timp sperase că vor avea loc convorbiri între Marea Britanie, Franța și Rusia și ar dori să sugereze... o întîlnire a acestor trei puteri, *la care să participe România și orice alt stat mic ce ar putea fi considerat demn de încredere. În felul acesta am putea arăta că sîntem hotărîți să pășim la acțiune* [subl. ns.]".

Cu asentimentul Londrei, la 23 septembrie, guvernul cehoslovac a decretat mobilizarea generală. Cu tot răspunsul ferm primit din partea lui Litvinov, guvernul englez a evitat însă colaborarea, Chamberlain declarînd, la înapoierea la Londra, că „soarta războiului este în mîna Cehoslovaciei". Pentru mulți observatori politici și opinia publică din majoritatea țărilor europene se contura posibilitatea declanșării războiului. Guvernul francez accelerase mobilizarea și, în seara zilei de 25 septembrie, Daladier și Bonnet au sosit la Londra, unde au participat la o ședință a guvernului britanic. În aceeași zi, radio Praga, în programul de la ora 22.00, comunica: *„Agenția Reuter anunță că, din București și Belgrad, miniștrii de la Praga ai României și Iugoslaviei au primit dispoziții să anunțe ministrul de externe cehoslovac că țările lor vor respecta obligațiile ce decurg din Pactul Micii Înțelegeri de a acorda Cehoslovaciei un ajutor armat în cazul că va fi atacată. Aceas-*

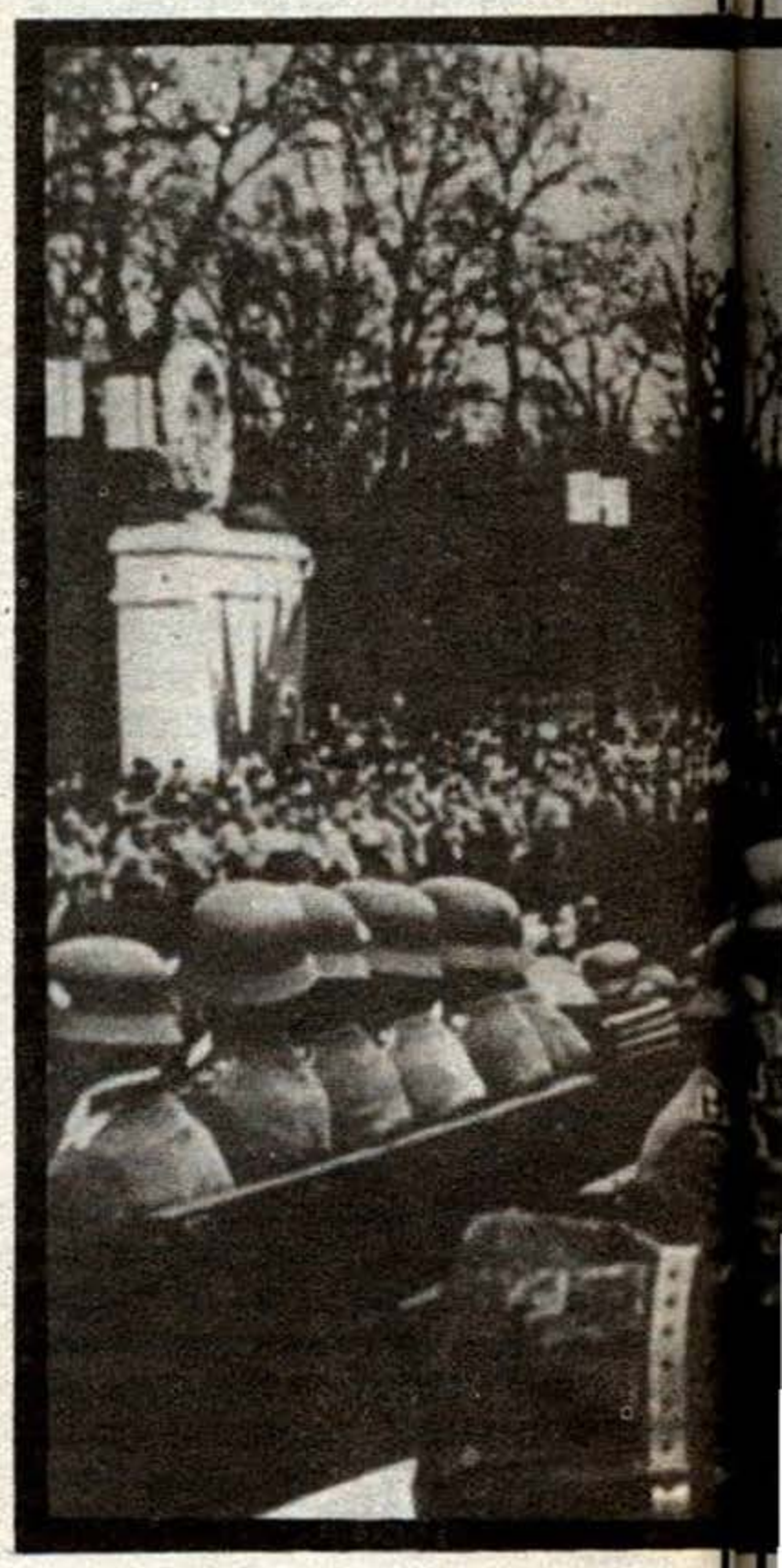

tă informație e confirmată și de cercurile diplomatice din București [subl. ns.]".

În discuțiile purtate la Londra, Daladier s-a pronunțat pentru respingerea pretențiilor germane. Generalul Gamelin a fost chemat urgent la Londra, unde a sosit, la 26 septembrie, însoțit de colonelul Petibon și a participat

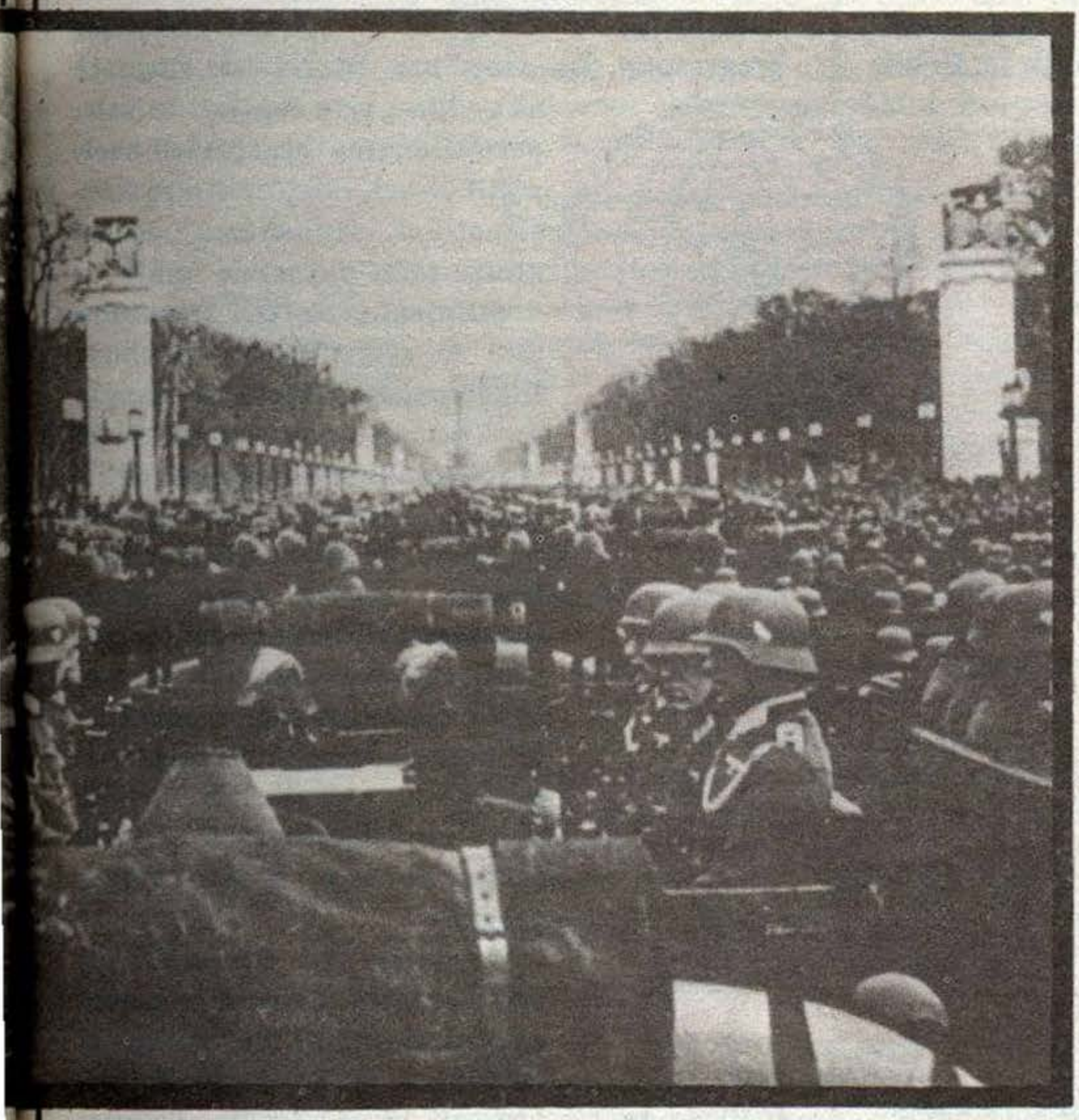

Patru semnături (în p. 37) *care au facilitat ofensivele hitleriste*

la o altă ședință a guvernului britanic. La ora 14.00, B.B.C. a anunțat că „generalul Gamelin a dat asigurări că armata franceză este bine pregătită, că, dacă ar fi nevoie, linia de fortificații germană poate fi străpunsă și își ia răspunderea de a duce pe Aliați la victorie". De la Praga, Marele Stat Major român era informat: „Guvernul cehoslovac, considerînd că cererile teritoriale ale Germaniei s-au mărit și pun Cehoslovacia în situația strategică și economică imposibilă, a respins memoriul d-lui Hitler... Guvernul cehoslovac a răspuns că Republica Cehoslovacă se va bate și singură. Se afirmă că s-a primit promisiunea de asistență din partea Angliei și Franței. Se așteaptă, la Praga, rezultatul convorbirii cu Londra și discursul de astă-seară al lui Hitler".

În baza acestor noi informații și date, Marele Stat Major român a întocmit *Memoriul asupra necesității de a se lua măsurile propuse de M. St. M. prin Referatul nr. 986 din 19.09.1938*. Document redactat pentru a fi prezentat guvernului, el avea la bază concepția că în fața României se impunea cu necesitate mobilizarea forțelor destinate Frontului de vest pentru a interveni în ipoteza declanșării unui conflict european. „Atîta timp cît conflictul politic a fost circumscris între Germania și Cehoslovacia, România nu a găsit necesar să ia nici o măsură, dar nu poate rămîne impasibilă în fața măsurilor luate de Ungaria și o elementară nevoie de siguranță impune aceste măsuri". Mobilizarea armatei române — preciza documentul — trebuia să constituie expresia unei „atitudini mai hotărîte din partea României", care, „adăugîndu-se la hotărîrea fermă de a rezista a Cehoslovaciei și la măsurile de mobilizare ale Franței și Angliei, ar putea contribui într-o măsură care nu poate fi neglijată la salvarea păcii, ceea ce, și din punct de vedere politic și din punct de vedere militar, este în interesul României". La un consiliu restrîns, care a avut loc la Palat în 26 septembrie, în prezența lui Carol II, s-a hotărît însă ca România să adopte o poziție care să nu depășească cadrele tratatelor existente între ea și Cehoslovacia, atîta timp cît Anglia și Franța nu se vor pronunța ferm pentru sprijinirea Cehoslovaciei.

Dar chiar și în aceste împrejurări, factorii responsabili de la București nu s-au mulțumit cu așteptarea. Șeful Marelui Stat Major român, generalul Ștefan Ionescu, a făcut, la 28 septembrie 1938, colonelului Delmas, atașatul militar al Franței la București, declarații de o importanță deosebită, subliniind încă o dată hotărîrea guvernului român de a acționa în sprijinul aliatei sale, în condițiile în care guvernul francez ar fi dorit să-și îndeplinească obligațiile față de Cehoslovacia.

— Dacă Ungaria at că Cehoslovacia — a întrebat Delmas — vă puteți îndeplini angajamentele militare pe care vi le-ați asumat în cadrul Micii Înțelegeri și veți interveni militar împotriva agresorului?

— În mod sigur vom interveni!...

— Considerați că Germania se va limita, după Anschluss, la anexarea regiunii sudeților, sau că ea a pornit la cucerirea Europei Centrale și că ea amenință România într-un termen mai apropiat sau mai îndepărtat?

— Cred că anexarea Cehoslovaciei de către germani nu este decît o etapă și că Germania este de fapt hotărîtă să cucerească Europa Centrală și o parte din Europa Orientală; că ea va încerca să pună mîna pe toate țările

(Continuare în p. 61)

Cînd, în aprilie 1967, apărea primul număr al Magazinului istoric — în climatul de profundă şi generoasă înnoire spirituală deopotrivă pentru ţară şi pentru cultura românească, generat de al IX-lea Congres al P.C.R. —, în lume se mai tipăreau doar cîteva reviste de cultură istorică: History Today în Marea Britanie, Storia illustrata în Italia, Historia, Histoire pour tous, Historama, Miroir de l'histoire în Franţa, Skalk în Danemarca, Historia în Grecia. Astăzi, la 15 ani de la acel moment, asemenea publicaţii apar şi în Spania, Portugalia, Republica Populară Ungară, Turcia, Olanda. Diferite — uneori substanţial — prin orientările lor, ca şi prin metodologia şi maniera de abordare a proceselor şi evenimentelor istorice, revistele de cultură istorică din aceste ţări europene se disting printr-o particularitate comună. Ele se adresează marelui public; cititorii acestor reviste sînt oameni de toate profesiunile din rîndurile întregii populaţii, uniţi printr-o singură pasiune — istoria.

Preluînd, la 120 ani distanţă în timp, ştafeta Magazinului istoric pentru Dacia, editat de Nicolae Bălcescu şi August Treboniu Laurian, revista noastră, creată la paranfetrii unei societăţi noi, socialiste, a inaugurat şi susţinut de la cei dintîi şi pînă la numărul acum apărut —, şi o va face mereu — un amplu dialog, de masă, al istoricilor cu sute de mii de cititori şi al cititorilor între ei.

Sporirea numărului revistelor de cultură istorică din diferite ţări europene, pe care o aminteam, vine să probeze că ele răspund unei profunde şi crescînde necesităţi resimţite de contemporanii noştri de a cunoaşte cît mai limpede şi amănunţit trecutului, spre a-i discerne lecţiile.

Istoria a devenit — aşa cum releva preşedintele republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, a cărui pasiune şi profunzime în descifrarea sensurilor devenirii istorice se bucură astăzi de o recunoaştere generală — „şi o ştiinţă a prezentului. Istoria oferă concluzii şi învăţăminte despre marile procese ale dezvoltării societăţii, ale existenţei popoarelor de-a lungul timpului, punînd în evidenţă atît ceea ce a fost valoros, progresist şi a servit mersului înainte al societăţii, cît şi piedicile ridicate de-a curmezişul evoluţiei şi care au costat scump umanitatea, au întîrziat progresul unor naţiuni. Rezultatele cercetărilor istorice sînt de natură să ajute omenirea contemporană să înţeleagă mai bine legile obiective care guvernează societatea, necesitatea de a acţiona în spiritul cerinţelor progresului. De asemenea, istoria este chemată să sprijine, prin concluziile sale, perfecţionarea organizării societăţii de azi, relaţiile dintre state şi naţiuni, conlucrarea paşnică dintre toate popoarele lumii.

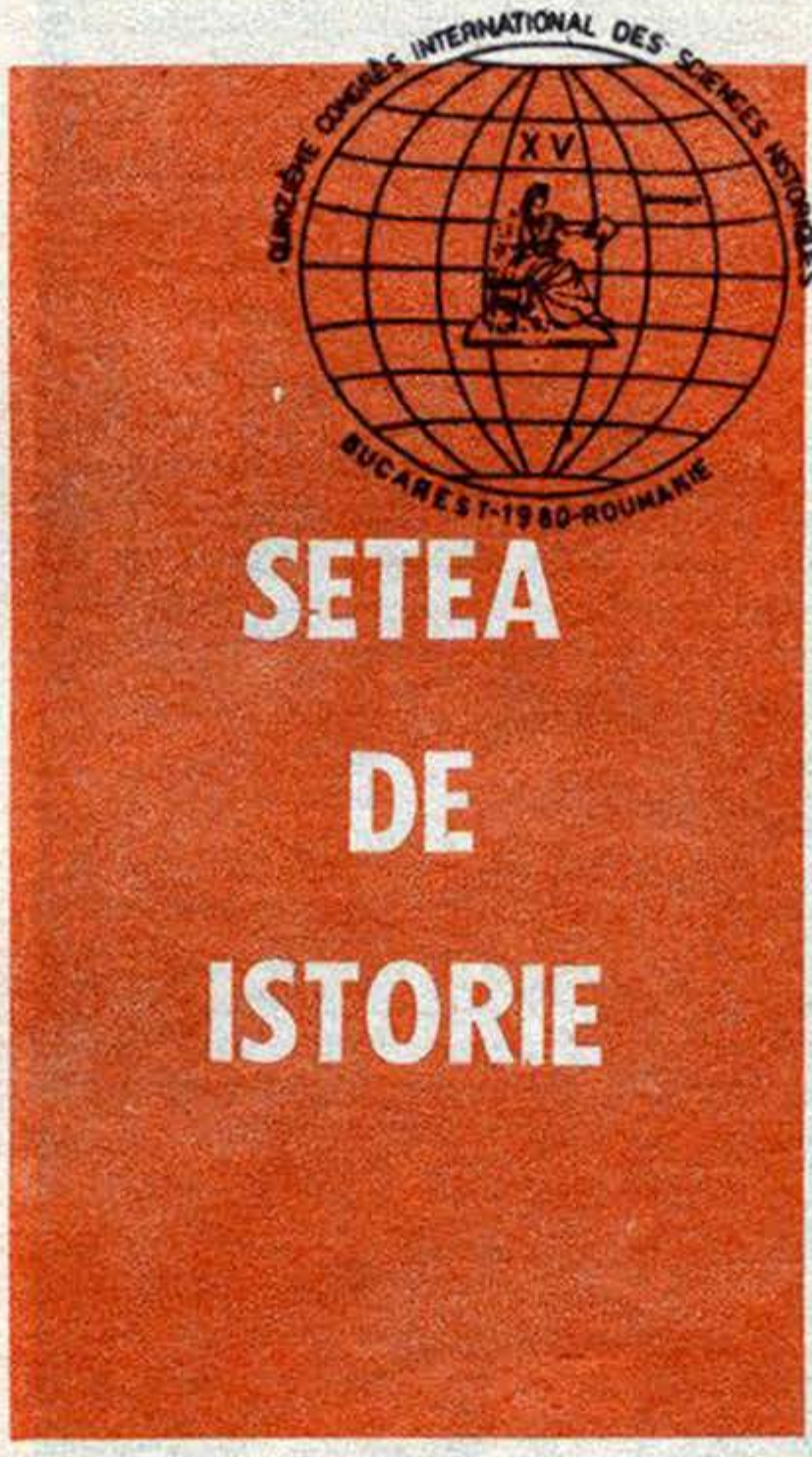

Ştiinţele cercetării trecutului pun în evidenţă, ca o concluzie fundamentală, ideea că realizatorii tuturor bunurilor materiale şi spirituale care alcătuiesc patrimoniul civilizaţiei sînt masele populare, că popoarele sînt făuritoarele istoriei. Acest adevăr incontestabil impune contemporanilor să-şi consacre în permanenţă eforturile creării condiţiilor care să permită fiecărui popor să-şi exercite pe deplin şi în mod nestingherit dreptul sacru de a-şi hotărî singur soarta."

În sutele de convorbiri pe care redacţia noastră le-a avut cu reprezentanţi de frunte ai istoriografiei de peste hotare, inclusiv cu cei prezenţi la al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, organizat la Bucureşti, în august 1980, una dintre temele larg dezbătute a fost tocmai aceea a interesului sporit pe care marele public îl manifestă faţă de ştiinţa istoriei.

Putem vorbi la ora actuală de ceea ce am numi setea de istorie? Şi dacă da, cum vă explicaţi acest fenomen? În ce constau resorturile şi motivările sale?

În răspunsurile date la aceste întrebări, mulţi dintre interlocutorii noştri au căutat să definească şi rolul ce revine, în contextul arătat mai sus, publicaţiilor de cultură istorică, făcînd referiri directe la revista Magazin istoric. Transcriem cîteva dintre aceste păreri, cu regretul că spaţiul nu ne îngăduie să înfăţişăm o paletă şi mai largă din multitudinea gîndurilor exprimate:

Prof. RAOUL MANSELI,
Universitatea din Roma:

Există, într-adevăr, o sete de istorie, marele public se interesează de istorie. Dv., care lucraţi la o publicaţie de cultură istorică, puteţi contribui la dezvoltarea acestui interes şi, în acelaşi timp, la o înţelegere mai profundă a fenomenului istoric. În ce sens? Publicul din ziua de azi se preocupă mult — şi este firesc acest lucru — de istoria contemporană. Dv. sînteţi cei care aveţi posibilitatea să ajutaţi publicul să înţeleagă că nu există un eveniment contemporan care să se explice numai prin fapte contemporane. Că în faptele contemporane continuă să trăiască trecutul. După părerea mea, anumite probleme ale Italiei contemporane, de exemplu, nu se explică nici prin al doilea război mondial, nici prin primul război mondial sau prin Risorgimento. Ele se explică prin cele petrecute în evul mediu, în timpul şi la sfîrşitul evului mediu. În aceeaşi ordine de idei prezentul dv., al românilor, poate fi înţeles, în contextul istoriei generale a Europei, şi prin tradiţiile care, de-a lungul timpului, s-au păstrat aici pînă astăzi.

VALERI ALEKSANDROVICI TIŞKOV,
secretar general al Secţiei de istorie a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S.:

În special în cursul ultimelor decenii, a crescut enorm interesul pentru istorie. În ţara noastră, de pildă, romanul istoric se bucură de o mare popularitate. Este cea mai iubită literatură beletristică.

Aş numi două cauze principale ale atracţiei publicului pentru istorie. În primul rînd, complexitatea lumii contemporane. Problemele care se rezolvă astăzi la nivel de stat, de grupuri sociale, de asociaţii şi chiar actele individuale ale oamenilor au devenit foarte complexe. Omul sau grupul care adoptă o hotărîre sau alta trebuie să cunoască fenomenul în evoluţia sa. Respectiv să-i ştie trecutul. Cu cît este mai complicat fenomenul ca atare, cu atît el este mai greu de înţeles. Şi cu atît mai dificil de înţeles apare el cînd îi lipseşte latura sa istorică. Complexitatea vieţii contemporane dictează deci necesitatea cunoaşterii trecutului şi cauzelor care au dat naştere unui fenomen sau altul.

O a doua motivaţie a pasiunii pentru istorie e legată de stadiul de dezvoltare al lumii noastre, în care au avut loc mari prefaceri, în special după al doilea război mondial. În acelaşi timp, creşterea nivelului vieţii, înflorirea culturii, mă refer îndeosebi la ţările socialiste, au influenţat pozitiv interesul pentru istorie, ca o componentă a comorii culturale a omenirii. Omul poate citi mai mult, îşi poate consacra mai mult timp meditaţiei etc. Istoria face parte astăzi din portretul omului contemporan civilizat. În aceste condiţii, importanţa revistelor de cultură istorică mi se pare mai mult decît evidentă. Din păcate, noi nu avem încă o revistă analoagă *Magazinului istoric*.

Prof. STEFAN KIENIEWICZ,
preşedintele Comitetului naţional al istoricilor polonezi:

Nu cred că publicul larg manifestă pe tot globul acelaşi interes pentru istorie. Mai sînt încă popoare pentru care trecutul nu reprezintă un domeniu cercetat cu pasiune. Bineînţeles, nu este cazul ţărilor noastre. La noi, setea de istorie este un fenomen de masă. Cunosc succesul de care se bucură în România revista *Magazin istoric* şi felicit călduros publicul român pentru dragostea lui faţă de istorie.

Prof. TONE FERENC,
Ljubljana, R.S.F. Iugoslavia, membru al Biroului Comitetului internaţional de istoria celui de-al doilea război mondial:

Şi în ţara mea, se citesc mult lucrări de istorie, în special de istorie modernă şi contemporană. Îmi explic acest lucru prin faptul că oamenii vor să cunoască calea pe care au străbătut-o strămoşii, poporul şi statul lor. Cred că este foarte util să se publice o revistă cultural-istorică — cum este şi revista dv. *Magazin istoric* —, deoarece, în felul acesta, un cerc mult mai larg de oameni poate să cunoască trecutul. Mulţi dintre cei care încep prin a citi o astfel de revistă devin apoi lectorii unor lucrări exhaustive de istorie.

ZHANG CHUNNIAN,
redactor-şef al revistei Shijie Lishi (Istorie universală) a Institutului de istorie universală al Academiei de ştiinţe sociale a R.P. Chineze:

Fiecare ţară are propria sa istorie şi fiecare popor şi-a adus contribuţia sa la civilizaţia universală. România are o istorie îndelungată şi glorioasă şi, ca a fiecărei naţiuni, dealtfel, bogată în învăţăminte valoroase. Consider revista dv., *Magazin istoric*, foarte reuşită în privinţa prezentării juste a istoriei României ca şi a altor ţări. Noi sîntem dornici să prezentăm poporului chinez istoria poporului român. Iată de ce ne bucurăm că stabilim relaţii între cele două reviste ale noastre.

R.R. ANDERSEN,
doctor în filozofie, profesor asociat de antropologie la Memorial University of Newfoundland, Canada:

În viaţa socială a oamenilor de astăzi au intervenit schimbări într-un ritm fără precedent, ceea ce creează pe un plan mai larg nelinişte şi nesiguranţă. Ei vor să ştie încotro se îndreaptă vieţile lor, dacă opţiunile lor din trecut au avut vreun rost şi ce alternative ar putea exista. Este o perioadă de continue examinări conştiente, care s-au întins asupra unor întregi societăţi. Apare deci imperios necesar ca oamenii să ia cunoştinţă de cît mai multe din informaţiile disponibile, care să facă posibilă o apreciere realistă. O ştiinţă istorică riguroasă, corectă, obiectivă poate fi de mare folos. Periodicele de istorie sînt deci esenţiale pentru transmiterea cunoştinţelor din domeniul respectiv.

VASELIN TRAIKOV,
director-adjunct al Centrului de ştiinţe istorice, Sofia:

În România, ca şi la noi, în Bulgaria, publicul se interesează din ce în ce mai mult de problemele de istorie. În special acum, cînd trăim într-o epocă de explozii informaţionale. Popoarele doresc să-şi cunoască trecutul pentru a-şi construi viitorul. De aceea, istoricii sînt datori să scrie nu numai pentru specialişti, ci să se ocupe şi de problemele dedicate publicului larg. Bineînţeles, este necesar ca operele lor să fie scrise în termeni ştiinţifici, dar, în acelaşi timp, şi într-un stil accesibil, pe înţelesul maselor largi. Consider că rolul istoriei este şi acela de a ajuta la informarea şi educarea publicului, deoarece nu de puţine ori necunoaşterea istoriei universale a reprezentat una din componentele cauzei neînţelegerii între popoare.

ABDELHADI TAZI,
directorul Institutului universitar de cercetare ştiinţifică, membru al Academiei Regale din Maroc:

Vorbiţi în întrebarea dv. despre setea de istorie. Deduc că vă referiţi la un interes crescînd faţă de această ştiinţă în zilele noastre. Şi, dacă înţeleg bine, vă dau perfectă dreptate. Dovada este că ceea ce se scrie în domeniul istoriei reprezintă un procent considerabil în activitatea editorială internaţională. Interesîndu-se tot mai mult de istorie, publicul capătă conştiinţa a ceea ce îi rămîne să realizeze.

În ceea ce priveşte o revistă de cultură istorică, o consider o operă extraordinară, mai cu seamă dacă este redactată accesibil de către specialişti.

HÜNER TUNCER,
doctor în istorie, Turcia:

Faptul că oamenii, în general, au devenit conştienţi de importanţa istoriei este un fenomen foarte îmbucurător. După opinia mea, această tendinţă trebuie încurajată şi întărită prin activitatea publicaţiilor periodice de istorie, aşa cum este revista dv. Interesul pe care marele public îl manifestă pentru istorie s-ar putea explica prin aceea că oamenii doresc să învele ceva din experienţele trecutului şi să încerce să aplice la situaţia actuală ceea ce au învăţat din aceste experienţe.

Prof. dr. SH. NATSAGDORJ,
director al Institutului de istorie al Academiei de ştiinţe a Republicii Populare Mongole:

Este cert că, mai ales în ultima vreme, istoria a început să trezească un viu interes în rîndul oamenilor de toate vîrstele, dar în special în rîndul tineretului. Cum îmi explic eu acest fenomen? Prin aceea că astăzi în lume se petrec schimbări uluitoare. Dorinţa de a cunoaşte cauzele acestor grandioase mutaţii i-a obligat pe oamenii zilelor noastre să apeleze la trecutul istoric. După cum se ştie, pentru explicarea oricărui fenomen social, omul aproape involuntar îşi pune întrebarea cum, în ce condiţii a apărut acel fenomen social etc.

Din orice ţară ar fi ea, revista de istorie trebuie să înlesnească cercurilor largi de cititori accesul spre istorie, prezentată corect, atractiv şi pe înţelesul tuturor.

Prof. dr. NGUYEN KHAN TOAN,
preşedintele Comitetului pentru ştiinţe sociale al R.S. Vietnam:

Interesul publicului larg pentru istorie nu este deloc întîmplător. În epoca noastră, sute de milioane de oameni de pe pămînt ştiu şi văd cu proprii lor ochi că ei înşişi îşi fac istoria, pentru că, într-adevăr, ei şi-o făuresc, pentru că pot trăi mai bine decît, să zicem, cu 35 ani în urmă. Astfel concep eu interesul pentru istorie, indestructibil legat de conştiinţa socialistă.

Prof. dr. JUKKA NEVAKIVI,
Universitatea din Helsinki, Finlanda:

Revista dv. reuneşte în paginile ei semnăturile celor mai buni colegi ai noştri, specialişti români şi străini, care se străduie să aducă istoria mai aproape de marele public, fără a pierde legătura cu realităţile politice. Ţin să felicit *Magazinul istoric* pentru aceste strădanii.

Dr. AHMED SUDKI DAJANI,
profesor de istorie la Universitatea libaneză din Beirut, delegat din partea Organizaţiei pentru eliberarea Palestinei (O.L.P.):

Faptul că istoria a devenit mai mult ca oricînd un domeniu al cunoaşterii umane, cu o mare audienţă la public, este un fenomen pozitiv. El este legat de natura acestei epoci, cu toate contradicţiile şi cu reacţiile ei şi cu revoluţia mijloacelor de comunicare. Este un semn al progresului.

Apreciez foarte mult publicarea unui periodic de cultură istorică, scris de specialişti pentru marele public. Aceasta joacă un rol important în înţelegerea istoriei.

Prof. dr. **M. MÖRNER,**
Universitatea din Stockholm, Suedia:

Consider că se poate realiza mult prin promovarea publicațiilor ce se bucură de aprecierea publicului larg și este impresionant ce faceți dv. Aș dori să văd o astfel de publicație și în țara inea. Există o distanță prea mare între munca erudită, savantă, științifică a istoricilor și ceea ce citesc oamenii în general.

ELENA M. GRACIDA,
Universitatea națională autonomă din Mexico, Mexic:

Consider că „setea de istorie" care există în vremea noastră rezultă din dorința maselor populare de a înțelege marile transformări care caracterizează vremurile de astăzi și în care ele însele, masele populare, sînt protagoniștii principali.

În acest context, revistele științifice de popularizare, ca *Magazin istoric*, reprezintă o formă importantă de legare a muncii intelectuale de efortul revoluționar.

Prof. **DONNCHADZ O'CORRAN,**
Universitatea din Cork, Republica Irlanda:

Interesul față de trecut diferă mult de la o țară la alta. O revistă istorică populară este un puternic instrument de educare, iar influența ei, bună sau rea, depinde în întregime de onestitatea și integritatea științifică a editorilor și colaboratorilor ei.

Prof. **RAYMOND MCNALLY,**
de la Boston College, S.U.A.:

În țara mea, scrierile istorice nu găsesc ecou la un public larg, deoarece istoricii noștri scriu, în general, lucrări mai greu accesibile. Romanele istorice, dimpotrivă, se bucură de mult mai multă popularitate în S.U.A. decît cărțile de istorie. Este de sperat că, în viitor, istoricii americani vor face eforturi pentru a scrie lucrări care să poată trezi și interesul publicului larg. În România, după cîte știu, situația este diferită. Revista *Magazin istoric* are sute de mii de cititori, ceea ce este grăitor pentru nivelul de cultură istorică al întregii populații.

Prof. dr. **WALTER MARKOW,**
R.D. Germană:

A apărut imediat după război, îndeosebi în rîndurile tineretului, un fel de oboseală față de istorie. Se pare însă că tendința aceasta este pe cale de dispariție, probabil pentru că mulți au început să înțeleagă că fără cunoașterea trecutului stau neajutorați în fața problemelor prezentului. Uneori pare să existe și un nostalgic „refugiu în istorie".

Ideea unei reviste de cultură istorică este excelentă; din păcate, la noi nu există încă una comparabilă cu *Magazin istoric*.

Prof. **STEPHEN FISCHER-GALAȚI,**
director al Centrului de studiislave și est-europene de la Universitatea din Boulder, statul Colorado, S.U.A., editor al publicațiilor East European Quarterly și East European Monographs:

Premisa dv. privind creșterea interesului marelui public pentru istorie este justă pentru România și alte țări, dar nu neapărat pentru toate țările. Cred că se cuvine să spun că tocmai lipsa de interes, pentru istorie, care este vădită în S.U.A., a dus la o anumită lipsă de înțelegere din partea publicului american a problemelor care îi influențează prezentul și-i vor influența viitorul. Nouă pur și simplu ne lipsește, deși ar trebui să avem, o revistă ca *Magazin istoric*.

Dr. PAUL DUKES,
Universitatea din Aberdeen, Scoția, Marea Britanie:

Să-și cunoască originea este dorința fundamentală a tuturor popoarelor. Poate că ele vor ca trecutul să le facă să capete încredere în viitor. Sarcina specialiștilor de a scrie pentru marele public este pe cît de dificilă, pe atît de importantă. Am aflat cîte ceva despre aceste probleme în calitatea mea de consultant al periodicului englez *History Today*, înrudit cu al dumneavoastră.

Prof. **CHARLES STAPLES,**
Universitatea Australiei de Vest, din Perth, Australia:

Marele public a avut dintotdeauna dreptul la cunoașterea istoriei, dar a fost adeseori lipsit de acest drept, datorită unor sisteme de educație defectuoase. Ar fi necesar ca și în țara mea să ia ființă un *Magazin istoric*, ca una din metodele de educație a publicului larg.

Prof. **CELIA FREIRE D'AQUINO,**
Brazilia:

Interesul pentru istorie este interesul pentru oamenii și pentru societățile în care trăim. O revistă de istorie, ca *Magazin istoric*, corespunde, fără îndoială, unui asemenea interes.

Prof. **MYRIAM YARDENI,**
Israel:

Istoria trebuie să fie mereu o lecție de modestie și de rigurozitate. Ea trebuie să pregătească tineretul să gîndească și să cîntărească în mod independent faptele și datele istorice, printr-o neîncetată analiză și sinteză. Istoria constituie o sursă inepuizabilă pentru conștiința națională a tuturor popoarelor, a tuturor țărilor. Iată de ce o revistă de cultură istorică răspunde sarcinii propagării istoriei la toate nivelurile.

STEFANAQ POLLO,
directorul Institutului de istorie din Tirana, R. P. Albania:

Mă folosesc de acest prilej pentru a ura *Magazinului istoric* mult succes în activitatea sa, extrem de utilă, de răspîndire a cunoștințelor de istorie.

15 + 1

Concursul MAGAZIN ISTORIC XV

De ce 15 + 1? Pentru că se împlinesc 15 ani de apariţie a revistei şi, odată cu acest număr, Magazin istoric intră în al 16-lea an de existenţă a sa. Şi pentru că o fericită coincidenţă face ca actuala ediţie a concursului să poarte şi ea numărul de ordine 15.

Cele 14 ediţii anterioare ale concursului s-au bucurat de participarea a 161 305 cititori din toate judeţele ţării (precum şi din străinătate), din toate categoriile profesionale şi de vîrstă — muncitori, ţărani, elevi, ingineri, ostaşi, profesori, gospodine, învăţători, cadre medicale, studenţi, pensionari, funcţionari — din care 87 853 au dat răspunsuri corecte. Cifre care reflectă şi ele dragostea şi pasiunea pentru istorie şi, în acelaşi timp, interesul constant cu care cititorii urmăresc revista. Cele 14 ediţii au prilejuit, totodată, un impresionant număr de sugestii şi propuneri din partea concurenţilor, cărora ne-am străduit să le dăm curs atît în ceea ce priveşte tematica, cît şi modalităţile de organizare a concursurilor.

Ne aflăm acum, în faţa celui de-al XV-lea concurs Magazin istoric. **El constă în 16 întrebări, care sînt publicate toate în acest număr. Întrebările sînt alcătuite pe baza articolelor apărute în numerele din aprilie din fiecare an din cei 15 (1967-1981) de apariţie a revistei. O a şaisprezecea întrebare este formulată din articolele publicate în 1982, cel de-al şaisprezecelea an în care a intrat revista. Deci bibliografia concursului este alcătuită** exclusiv **pe baza numerelor 4 din 1967-1981 şi a numerelor 1, 2, 3, 4/1982. Am urmărit să rememorăm astfel cîteva secvenţe de seamă ale istoriei naţionale, situîndu-le în context universal.**

Atenţie: **întrebările nu sînt grupate în ordinea anilor.**

Şi acum alte cîteva precizări privind cel de-al XV-lea concurs Magazin istoric.

— Răspunsurile, împreună cu talonul de participare, vor fi trimise, pe adresa: Redacţia Magazin istoric, **căsuţa poştală 1-702, Intrarea Ministerului 2, cod 70100, pînă cel mai tîrziu la 25 mai 1982 (data ştampilei poştale). Plicurile vor purta menţiunea** Pentru concurs.

— Nu se iau în considerare variantele de răspunsuri şi nici cele rectificate ulterior, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu talioanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depăşeşte pe cel al premiilor, cîştigătorii vor fi desemnaţi, ca şi pînă acum, prin tragere la sorţi. Numele celor care ataşează două sau mai multe taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenţilor (nume, adresă şi profesie) vor fi scrise citeţ, cu litere mar de tipar, pe fila cu răspunsurile.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

Premiul	I	1 televizor DIAMANT
Premiul	II	1 casetofon DANA
Premiul	III	1 radioreceptor GLORIA 3
Premiul	IV	1 radioreceptor MADRIGAL
Premiul	V	1 picup GZ
Premiul	VI	1 radioreceptor EXPRES
Premiul	VII	1 aparat foto CERTO
Premiul	VIII	1 radioreceptor GAMA
Premiul	IX	1 aparat foto SMENA 8 M
Premiul	X	5 stilouri HERO
Premiul	XI	6 truse stilou SIRIUS
Premiul	XII	10 albume foto
Premiul	XIII	20 seturi diapozitive istorice
Premiul	XIV	40 abonamente pe un an la Magazin istoric
Premiul	XV	60 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

Încheind aici prezentarea celui de-al XV-lea concurs Magazin istoric, **urăm participanţilor mult succes!**

1) Marile demonstraţii muncitoreşti antifasciste şi antirăzboinice din Bucureşti şi din ţară de la 1 mai 1939, la a căror organizare tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi-a dat o excepţională contribuţie, au avut un amplu ecou şi pe plan internaţional, reflectat şi într-un document adoptat de Conferinţa internaţională pentru democraţie şi pace (Paris 12-14 mai 1939), în care se releva faptul că „se raliază la mişcarea antifascistă şi că voinţa sa este de a lupta în mod real împotriva agresorului şi fascismului".

Cum se intitula documentul?

2) În vara lui 1893, aflat la Londra, C. Dobrogeanu-Gherea s-a întîlnit cu Fr. Engels, dăruindu-i un exemplar din lucrarea sa **Studii critice**, în două volume şi discutînd despre dezvoltarea mişcării muncitoreşti din România pe baza socialismului ştiinţific.

Care era cel mai important eveniment din acel an, 1893, din viaţa proletariatului român?

3) În semn de cinstire a înaltului eroism al ostaşilor români în luptele pentru zdrobirea hitlerismului, la 5 aprilie 1945, prin Ordinul 331 al Comandamentului suprem sovietic, Moscova saluta prin 20 salve de artilerie trase de 224 tunuri unităţile Armatei 1 române, care, după ce-şi desfăşuraseră toate eforturile la începutul anului în bătălia pentru eliberarea capitalei ungare, Budapesta, participaseră la eliberarea mai multor oraşe cehoslovace.

Numiţi aceste oraşe.

4) La 18 decembrie 1887, un mare diplomat, istoric şi om politic român atrăgea atenţia asupra importanţei crescînde a mişcării socialiste: „Sunt dator să declar că multe din ideile socialiste sunt ideile viitorului, idei cerute de progresul omenirii".

Numele lui.

5) „Nimeni nu va tăgădui că mi-am consacrat activitatea mea cauzei păcii", mărturisea marele diplomat român Nicolae Titulescu cel care, timp de peste două decenii, a fost un statornic luptător în „tranşeele păcii" şi de la a cărui naştere se împlinesc 100 ani. În luna mai 1929, Titulescu rostea în două mari capitale europene conferinţele **Dinamica păcii** şi **Politica şi pacea,** al căror mesaj trăieşte prin esenţa sa profund raţională, ca exemplu de dăruire şi implicare în numele unui ideal slujit şi apărat cu toată convingerea.

În care oraşe?

6) La 18 ianuarie 1943, orele 12.00, eroicii ostaşi ai Diviziei 136 infanterie, ai Brigăzii 61 tancuri şi ai Diviziei 18 infanterie a Armatei 2 de izbire ale U.R.S.S. rupeau blocada pe care cotropitorii hitlerişti o menţinuseră în jurul unui mare oraş sovietic.

Numele lui.

7) Unul dintre cele mai frumoase exemplare de artă primitivă neolitică de pe pămîntul

românesc este acest vas de lut ars descoperit în 1934.

Cum a fost numit, pentru expresivitatea lui?

8) La 6/19 august 1920, mareşalul Joffre declara la solemnitatea ce avea loc la Bucureşti: „Prin citarea capitalei României în ordinul de zi pe armată, Franţa a voit să exprime în chip măgulitor admiraţia sa pentru oraşul d-voastră, care a suportat cu atîta sînge rece şi bărbăţie asprele încercări ale războiului".

Ce moment solemn avea loc în acea zi în capitala României?

9) Cărturar ilustru al epocii sale, Dimitrie Cantemir s-a bucurat de aprecierea elogioasă a contemporanilor săi. Dintre scrierile sale a avut un răsunător ecou, fiind tradusă şi tipărită în limbile engleză, franceză şi germană, lucrarea...

10) Cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice desfăşurat la Bucureşti, în august 1980, a înregistrat şi participarea pentru prima oară la un congres mondial al istoricilor a reprezentanţilor dintr-o mare ţară socialistă.

Din care?

11) Scriind **Magazinului istoric,** unul dintre marii istorici ai lumii, colaborator în paginile revistei în mai multe rînduri, consemna: „Am fost foarte impresionat de registrul larg al subiectelor abordate de **Magazin istoric.** În România există un public interesat viu de istoria întregii omeniri. România însăşi a fost totdeauna un focar de cultură şi comerţ, iar istoria ei începe dintr-un trecut foarte îndepărtat".

Care este numele acestui Profesor Emeritus?

12) Între 1845 şi 1847, în Bucureşti a apărut **Magazin istoric pentru Dacia,** revistă ce a îndeplinit un rol de seamă în dezvoltarea conştiinţei naţionale şi în cristalizarea ideologiei revoluţionarilor democraţi români paşoptişti.

Conducătorii revistei.

13) La 4 mai 1858, W.E. Gladstone, liderul Partidului Liberal englez, propunea în Camera Comunelor o moţiune în favoarea unui mare şi important act politic pe care poporul român se pregătea să-l realizeze.

La ce se referea moţiunea?

14) Una dintre cele mai mari revelaţii arheologice din veacul trecut a fost descoperirea Troiei de către Schliemann.

În ce an?

15) Cunoaşteţi numele istoricului român, care spunea: „Interesul unui popor pentru istoria sa este totodată măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizaţia lui"?

16) În 1429, miniaturistul Gavril Uric a lucrat, din porunca lui Alexandru cel Bun şi a soţiei sale Marina, un manuscris deosebit ca realizare artistică, adevărată capodoperă a artei medievale româneşti şi universale, aflat astăzi într-o mare bibliotecă din Oxford.

Cum se numeşte biblioteca?

AȘA VA PLACE ISTORIA?

Fiu al unui cunoscut ceasornicar din Paris, Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais, el însuși ceasornicar, reușește — cum am văzut în numărul anterior al revistei — să pătrundă în cercurile cele mai înalte ale Versaillesului. Ascensiunea sa rapidă de om politic și scriitor este întreruptă de implicarea într-un proces; întemnițat, este condamnat — pe nedrept — la pierderea tuturor drepturilor civile. Dar, să urmărim în continuare evocarea vieții și activității lui Beaumarchais.

FIGARO ȘI LUMEA NOUĂ

ANA MARIA ȘERBĂNESCU

În sfîrșit, Beaumarchais iese din închisoare. În tot acest timp publicase succesiv patru *Memorii*, scrise cu o vervă sclipitoare, copleșindu-i cu sarcasm și ironie atît pe acuzatorii cît și pe judecătorii săi. După ce le citise, Voltaire spunea, referindu-se la autorul lor: „Mă tem că acest strălucit descreierat are de fapt dreptate împotriva tuturor"; Rousseau le replica celor ce bănuiau că Beaumarchais nu ar fi adevăratul lor autor: „Nu știu dacă le-a compus el, dar ceea ce știu este că astfel de *Memorii* nu se fac pentru altcineva"; la Frankfurt, Goethe organiza lecturi publice din ultimul *Memoriu;* scriitorul englez Horace Walpole îi scria unei prietene din Franța: „Am primit *Memoriile* lui Beaumarchais; am ajuns la al treilea și mă amuz copios... Înțeleg că... toată afacerea face mare senzație la voi". Opinia publică trecuse de partea celui nedreptățit căci, așa cum a susținut Beaumarchais și așa cum au dovedit-o cerce-

tările ulterioare, acuzația fusese nefondată și sentința injustă. *Memoriile* îi cuceriseră pe parizieni. Scrise sub forma unor dialoguri, fragmente din ele erau jucate pe străzi, în cafenele, în piețe și chiar la Palat.

După proces, situația lui Beaumarchais este dintre cele mai contradictorii. Pe de o parte, „națiunea indignată mă luase în brațe, bogații îmi puneau pungile lor la dispoziție, av ații mă invitau în birourile lor"; pe de alta, își pierduse drepturile civile, pe acela de a purta un nume, de a se căsători, de a ocupa funcții publice, de a fi jucat. Cum scrie Frédéric Grendel, „fusese urcat pe un soclu, ca o statuie, de unde nu putea coborî de frică să nu fie arestat".

Pleacă în Anglia, de unde prin prietenul său La Borde, primul valet al lui Ludovic XV, își oferă serviciile regelui. Nu apucă să-și desfacă bagajele, cînd, pe cale diplomatică, este înștiințat că Ludovic XV îl așteaptă de urgență la Versailles: „Îmi amintesc de toate calitățile dumneavoastră; mi se spune că o aveți și pe aceea de negociator — îi scrie regele. Dacă ați putea-o folosi cu succes și cu multă discreție într-o afacere care mă interesează..." Este exact ceea ce își dorește Beaumarchais. Să o servească pe Maiestatea Sa, obligînd-o astfel să ordone anularea sentinței ce-l silise să-și părăsească țara. Despre ce fel de afacere era vorba? Din timp în timp, la Londra erau publicate diverse scrieri satirice, injurioase sau defăimătoare la adresa unor personalități din Franța, inclusiv a Maiestății Sale și a noii sale favorite, Madame du Barry. Autorii, se pare că francezi exilați, își anunțau intențiile, permițînd astfel celor vizați să le cumpere tăcerea. Agenții trimiși de Ludovic în Anglia nu reușiseră mare lucru. Monsieur Ronac (alias Caron) primește deci însărcinarea să „mușamalizeze" un nou pamflet așteptat să apară, scris de unul dintre cei mai incisivi autori, pe nume Théveneau de Morande. Fie că de Morande este cel mai răutăcios, fie că este cel mai înzestrat, fie că titlul pamfletului este *Memoriile secrete ale unei femei de stradă*, avînd-o ca eroină pe du Barry, bătrînul rege ține cu tot dinadinsul să scape de el. Spre deosebire de agenții dinaintea lui, Beaumarchais devenise, la Madrid, prietenul intim al lui William-Henry de Nassau, conte de Rochford, fostul ambasador al Angliei în Franța, apoi în Spania, și în anul cu pricina, ministru de stat în guvernul englez. Despre Rochford se știe că simpatizează Franța, și Ludovic dorește ca pe complicatul eșichier franco-britanic nici un pion să nu fie neglijat. Tratatul de pace de la Paris, din 1763, care încheiase Războiul de șapte ani[1], în cursul căruia Franța aliată cu Austria, Spania și Rusia luptase împotriva Angliei și Prusiei, marcase sfîrșitul puterii coloniale a Franței, aceasta fiind silită să cedeze Angliei, Canada, insulele Grenada, Dominica, Tobago și litoralul senegalez. Hapul fusese înghițit cu greu și indigestia căpătase aspectul unui război rece între cele două țări. Tocmai de aceea oficialitățile engleze duceau politica struțului față de scrierile antifranceze tipărite pe teritoriul lor. Ronac reușește, cît ai bate din palme, să obțină un exemplar al pamfletului de la de Morande și garanția că, în schimbul a 20 000 franci plătibili pe loc, și a unei rente viagere de 4 000 franci, acesta îi va ceda toate exemplarele; dar mai important decît atît, după cum reiese dintr-o scrisoare, datată 7 iulie 1774, adresată lui Sartine, stabilește o colaborare de un tip mai special cu lordul Rochford: „Atunci cînd am primit oferta secretă a serviciilor lordului pentru orice treabă cu care [Ludovic XV] ar putea să mă însărcineze..."

Istoricul, prietenul și primul biograf al lui Beaumarchais, Gudin de la Brenellerie, scrie că, la întoarcerea d-lui Ronac în Franța, „surprins de promptitudinea reușitei sale, regele i-a mărturisit cît era de mulțumit". Împreună cu Gudin se reîntoarce la Londra, face tîrgul cu de Morande, arde într-un cuptor cele 3 000 exemplare ale pamfletului și îi scrie regelui: „Această afacere are și alte dedesubturi, de asemenea interesante pentru Maiestatea Voastră, dar ele nu pot fi încredințate hîrtiei. Nu pot să le dezvălui decît Maiestății Voastre personal".

Dar, cu o zi înainte de sosirea lui Gudin și Beaumarchais la Paris, regele moare de variolă. „Admir ciudățenia sorții, care mă urmărește — se lamentează Pierre. Dacă regele ar mai fi trăit sănătos măcar opt zile, mi-aș fi recăpătat situația pierdută pe nedrept. Îmi dăduse cuvîntul lui de rege..."

Regele a murit!

Trăiască regele!

Se spune că la auzul veștii despre moartea lui Ludovic XV, Ludovic XVI și soția lui Maria-Antoaneta, ar fi exclamat într-un glas: „Atît de tineri și să domnim..." Aveau 20 și, respectiv, 19 ani. Primele schimbări făcute de noul monarh nu erau în dezavantajul lui Beaumarchais. Maurepas — prim-ministru, Turgot — la finanțe, Vergennes — capul diplomației, iar șeful Poliției, Sartine, secretar de stat pentru Marină. Beaumarchais nu întîrzie să-și impună prezența ca necesară:

„Sire,

Cînd în martie trecut, se părea că fug de nedreptate și persecuție, numai fostul rege, bunicul Vostru, cunoștea adevărata situație: mă onorase încredințîndu-mi o misiune deosebită și extrem de delicată în Anglia... Cînd am ajuns la Versailles, cu mare durere, l-am găsit pe rege mort; și, deși s-a interesat de zeci de ori de întîrzierea mea înainte de a se îmbolnăvi, nu mi-a rămas măcar consolarea de a-i fi spus că ordinele sale secrete fuseseră îndeplinite în totalitate.

Această afacere delicată prezintă mare interes, prin consecințele ei, pentru Maiestatea Voastră... Sînt lucruri pe care nu le pot încredința decît Dumneavoastră personal..."

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1974.

Beaumarchais aflase că în tiparniţele din Londra şi Amsterdam se pregătea, de un anume Angelucci, un pamflet destul de veninos intitulat *În atenţia ramurii spaniole* [a Bourbonilor] *asupra drepturilor ei — în lipsă de moştenitori — la coroana Franţei;* era deci un atac la adresa reginei Maria-Antoaneta care nu născuse încă un delfin (moştenitor la tron). Subjugat cu totul de soţia sa, de astă dată Ludovic XVI hotărăşte imediat că răul trebuie stîrpit din faşă.

Beaumarchais se arată gata să acţioneze, bineînţeles în schimbul promisiunii că regele îi va sprijini cererea de anulare a sentinţei şi îl va ajuta să-şi recapete drepturile civile. „Domnul Beaumarchais, însărcinat cu ordinele Noastre secrete, va pleca spre destinaţie cît va putea mai repede. Discreţia şi sîrguinţa cu care le va îndeplini vor fi dovada cea mai agreabilă a dorinţei sale de a Ne servi". Semnat: Ludovic XVI.

Domnul Ronac pleacă deci după Angelucci. Cumpără şi arde exemplarele în engleză şi olandeză, apoi află că o ediţie în germană e gata să apară la Nürnberg. Necesitatea de a obţine sprijinul oficialităţilor germane îi oferă prilejul unei vizite la Maria Tereza, care ascultă cu mare răbdare, timp de o oră şi jumătate, fără să creadă un singur cuvînt, povestea „îngerului păzitor" al reputaţiei fiicei sale. În cele din urmă, personajul părîndu-i-se bizar şi dubios, dă dispoziţie să fie arestat. Durează o lună pînă ce agenţii mameisoacre se reîntorc de la Paris, confirmînd că dl. Ronac este, într-adevăr, Pierre Caron de Beaumarchais, trimisul personal şi secret al ginerelui ei, Ludovic XVI. Mărinimoasă, împărăteasa doreşte să şteargă urmele „întrevederii istorice", oferindu-i o sumă însemnată de bani. Ofensat, Beaumarchais refuză. Banii. Acceptă, în schimb, ca o „mică amintire" a zilelor petrecute la Viena, un diamant de mare frumuseţe, care, „în mod normal — cum notează Bachaumont, un scriitor francez contemporan evenimentelor — nu s-ar potrivi decît unui suveran".

În acelaşi an, 1774, Ludovic, încurcat în propria lui politică internă, pe de o parte din pricina firii sale şovăielnice — dizolvase Parlamentul, voia să îl reinfiinţeze, părerile ministrilor erau împărţite — pe de alta din cauza cheltuielilor exagerate ale Mariei-Antoaneta, care secaseră vistieria statului, îl desemnează oficial pe Beaumarchais să-i redacteze un memoriu în care să prezinte o soluţie politică posibilă, astfel încît aceasta să poată fi înţeleasă şi însuşită pînă şi de ultimul cetăţean al Franţei. Deşi cunoştea convingerile lui Ludovic în privinţa „monarhiei de drept divin", Beaumarchais nu ezită să scrie în raportul său — riscînd să piardă totul: „Pentru un rege... dreptul săbiei ca şi dreptul divin nu înseamnă decît dreptul forţei, care nu este nicidecum un drept, deoarece el poate aparţine, rînd pe rînd, oricărui partid capabil să devină mai puternic decît celelalte. Acest drept absurd... se opune întru totul unei autor tăţi monarhice bazată nu pe forţă ci pe dreptate..." Erau gîndurile acelui Beaumarchais care iubea Franţa, dreptatea şi cauza celor mulţi şi care — aşa cum au subliniat-o mai toţi biografii săi — se ascundea sub masca glumeţului, vanitosului, superficialului curtean Beaumarchais, gînduri care transpar ori de cîte ori iese la iveală scriitorul Beaumarchais.

Faimosul conflict...

În timp ce regele citea scrisoarea din 29 februarie 1776, Vergennes aştepta. Lupta rebelilor de dincolo de ocean, răsculaţi împotriva regelui Angliei, George III (1760-1820), nu putea fi văzută cu ochi buni de Ludovic. Dar regele coloniştilor era şi adversarul său, îi luase, la sfîrşitul războiului de şapte ani, cele mai bogate colonii, făcînd din Anglia o mare putere în coasta Franţei. Iată deci ocazia de a-i da o lovitură indirectă, sprijinindu-i, împotriva lui George III, pe americani. Ideea lui Beaumarchais de a-i aproviziona pe insurgenţi ca om de afaceri particular, în realitate ca agent al guvernului francez, era cît se poate de potrivită. Beaumarchais însă era un autor cunoscut, despre el se spuneau multe şi nu totdeauna în favoarea lui. Cînd Vergennes adusese vorba, cu politeţe de altfel, despre acest lucru, Beaumarchais ar fi replicat: „N-am ce-i face, sînt de felul meu bătător la ochi. Fiecare om talentat e bătător la ochi. Şi asta pentru că nu există foarte mulţi oameni talentaţi".

În sfîrşit convins, Ludovic XVI acceptă, în linii mari, planul expus. Dar Vergennes pune condiţii: „Este esenţial ca operaţia să capete, în ochii guvernului englez şi chiar în ochii americanilor, aspectul unei speculaţii personale în care noi nu avem nici un amestec. Pentru ca ea să aibă o astfel de aparenţă, trebuie să fie, pînă la o anumită limită, la fel şi în realitate". Cu aceeaşi politeţe, Vergennes îi dă de înţeles lui Beaumarchais că va fi obligat să-l renege, ba chiar să-i condamne în mod public activitatea, dacă englezii vor acuza guvernul francez de complicitate.

În 10 iunie 1776, Beaumarchais, cu milionul de livre primit de la Versailles, înfiinţează, la Paris, Societatea „Roderigue Hortalez şi Compania", sub paravanul căreia urma să livreze Congresului Coloniilor Unite echipament complet şi arme pentru aproximativ 30 000 oameni. La 4 iulie, coloniile engleze din America de Nord adoptă *Declaraţia de independenţă*[1]. Cîteva zile mai tîrziu, soseşte la Paris reprezentantul Congresului, deputatul Connecticutului, Silas Deane. Acesta semnează un contract cu firma „Hortalez", prin care se obligă, în numele Coloniilor Unite, să plătească fiecare livrare în termen de cel mult opt luni, şi anume 45% în polite, iar restul în mărfuri: tutun, indigo, bumbac. În septembrie, Beaumarchais, reabilitat, îşi recapătă toate drepturile.

Livrările către America se succed cu regularitate, datoriile firmei „Hortalez", ajungînd în 1777 la zece milioane. În timp ce Silas Deane scrie Congresului: „Nu aş fi reuşit niciodată să-mi îndeplinesc

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1981.

misiunea fără eforturile neobosite, generoase şi inteligente ale d-lui Beaumarchais, căruia Coloniile Unite îi datorează mai mult decît oricărui altcuiva de pe acest ţărm al oceanului...", alt american aflat la Paris, Arthur Lee — fratele delegatului Virginiei, Richard Henry Lee, cel care propusese, în 1776, la Philadelphia, *Declaraţia pentru independenţă* — insinua că furniturile expediate de firma „Hortalez" ar fi un cadou al regelui Franţei şi că Beaumarchais, Deane şi chiar Benjamin Franklin, venit şi el în Franţa pentru a duce tratative cu Versaillesul, nu urmăresc decît să obţină profituri personale din toată afacerea. Şi cum marea şi tînăra Americă avea nevoie de arme, dar nu avea cu ce să le plătească, a preferat să dea crezare zvonurilor puse în circulaţie de Lee. Şi să nu dea nici un ban.

Şi, totuşi... Congresul Statelor Unite ale Americii îi scria lui Beaumarchais, la 15 ianuarie 1779: „Recunoscînd marile eforturi pe care le-aţi depus spre binele lor, vă prezintă mulţumirile sale...

Sentimentele generoase şi vederile largi, ce singure ar fi putut inspira o conduită ca a dv., aduc cu prisosinţă elogii acţiunilor pe care le-aţi întreprins şi frumuseţii caracterului ce-l aveţi. În timp ce, datorită deosebitelor însuşiri, v-aţi dovedit de folos prinţului vostru, aţi cîştigat şi stima acestei tinere republici, binemeritînd aplauzele Lumii Noi.

Preşedinte,

John Jay"[1]

Prilej de reflecţii melancolice pentru Beaumarchais, care notează: „Dintre toţi francezii, oricare ar fi ei, sînt cel care a făcut cel mai mult pentru libertatea Americii, inspiratoare a libertăţii noastre; numai eu însumi am avut curajul să întocmesc planul şi să încep executarea lui, în ciuda Angliei, a Spaniei şi chiar a Franţei; dar nu am fost menţionat niciodată printre cei care au dus tratative, am rămas străin de cabinetele miniştrilor, *inde irae...*"[2]

În 1795, surd, bolnav şi ruinat financiar, Beaumarchais, în vîrstă de 63 ani, scrie pentru a cîta oară? strecurînd printre rînduri multă ironie subtilă: „Americani, v-am servit cu zel neobosit şi n-am primit în schimb cît am trăit decît amărăciune, şi mor rămînînd creditorul vostru. Suportaţi deci, ca pe patul de moarte, să v-o las moştenire pe fiica mea pentru a o înzestra cu ceea ce îmi datoraţi... Dacă m-aş teme că îmi veţi respinge rugămintea... ţara voastră fiind singura unde aş putea întinde mîna, cu capul sus, locuitorilor, ce mi-ar mai rămîne de făcut decît să rog cerul să-mi mai dea atîta sănătate cît să pot ajunge în America? Sosit printre voi... prea slăbit pentru a-mi susţine drepturile, va trebui deci, purtînd toate dovezile asupra mea, să mă las adus, pe un scăunel, în faţa intrării adunărilor voastre naţionale, şi, întinzînd tuturor bonetul libertăţii, cu care nimeni altcineva mai mult decît mine nu a contribuit să vă împodobească conducătorul, să strig: «Americani, făceţi-vă pomană cu prietenul vostru, ale cărui binefaceri nu au avut drept recompensă decît acest *Date obolum Belisario!*»"[3]

Referindu-se la epilogul afacerilor firmei „Hortalez şi Compania", André Maurois conchide în *Istoria Statelor Unite*: „Beaumarchais a desfăşurat o activitate incomparabilă, a livrat material de război pentru echiparea a 25 000 oameni, fără să fie vreodată plătit. Neînţelegerea nu a putut fi lămurită şi Beaumarchais a murit în mizerie".

A rămas însă — alături de o vastă şi scînteietoare operă publicistică şi literară — eroul popular creat de Beaumarchais, isteţul Figaro, care nu s-a sfiit să critice, cu o ironie necruţătoare, societatea franceză dinaintea revoluţiei din 1789 şi care ştia să iasă cu obraz curat din orice încurcătură. Considerat de francezi ca simbol al luptei duse de starea a treia împotriva privilegiilor nobilimii, Figaro a trecut dincolo de luminile rampei. Tot aşa cum — credem noi — personajul politic Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais a trecut dincolo de scena afacerilor secrete ale epocii sale, rămînînd în istorie, legat de aspiraţia spre libertate şi independenţă.

---

[1] John Jay (1745-1829): om politic american, diplomat şi preşedintele primei Curţi de Justiţie a Statelor Unite.

[2] *Inde irae et lacrimae* (de aici mînii şi lacrimi): vers dint-una din satirele lui Iuvenal.

[3] „Făceţi-vă pomană cu Belizarie". Locuţiune latină provenind dintr-o tradiţie considerată, după ultimele cercetări, ca neadevărată. Conform acestei legende, generalul bizantin Belizarie (c. 504-565) — care, sub împăratul Iustinian, a luptat împotriva vandalilor, ostrogoţilor şi perşilor, lărgind hotarele Imperiului bizantin în nordul Africii, în peninsula Italică şi Asia — a fost dizgraţiat şi i s-au scos ochii fiind nevoit astfel să trăiască din cerşit.

În p. 48: *Beaumarchais către sfîrşitul vieţii (stînga) şi Figaro, un personaj mereu tînăr*

Inelul-sigiliu al lui Beaumarchais, purtînd deviza Ma vie est un combat *(Viaţa mea e o luptă)*

O străveche civilizaţie siriană

În urmă cu aproape cincisprezece ani, în nr. 8 (125) din august 1977 al revistei noastre, am publicat articolul O bibliotecă de acum 4 500 ani, în legătură cu excavaţiile arheologice întreprinse într-o regiune din nordul Siriei, Tell Mardikh, la aproximativ 60 km sud de Alep. Într-un articol recent, Françoise Monier aduce noi şi interesante precizări în legătură cu străvechea aşezare Ebla, descoperită pe platoul sirian. Publicăm mai jos largi extrase din acest articol.

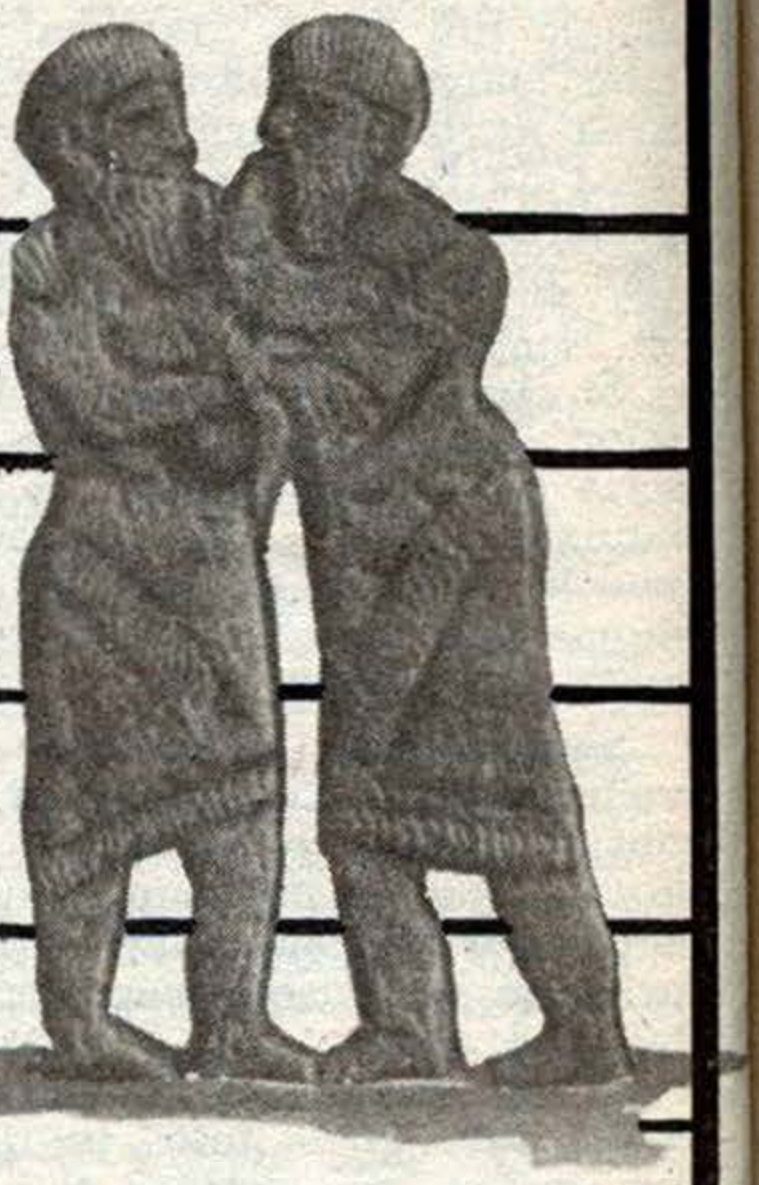

DIN NOU DESPRE EBLA

FRANÇOISE MONIER

Pe colina din apropierea micului sat cu bordeie de pămînt văruite, se înălţa, acum 5 000 ani, centrul unui bogat, puternic şi rafinat imperiu — Ebla. Acolo se fabricau metale, se ţeseau stofe, se lucrau ceramici cu decoraţii complicate. În aceeaşi epocă — mileniul III î.e.n. — europenii trăiau încă în colibe de trestie, pe malul unor lacuri. Ebla avea nu mai puţin de patru porturi, din care corăbiile plecau în Mediterana şi în Golful Persic. Negustătorii ei cumpărau nestemate din Afganistan, lemn de cedru din Liban, bumbac din Egipt, curmale din Persia.

Abia în urmă cu zece ani, numele Eblei era aproape necunoscut. Se ştia cîte ceva despre ea din unele inscripţii vechi de trei-patru milenii. Sargon, marele rege al statului Akkad, din Mesopotamia Centrală, pretindea chiar că o primise în dar de la zeul său, Dagan. Dar regii de pe vremurile acelea spuneau lucruri atît de ciudate... Pentru istorici, Ebla era fie un mit, fie o amintire aproape definitiv ştearsă.

Dar iată că, asemenea Troiei lui Homer sub tîrnăcoapele lui Heinrich Schliemann[1] acum un veac, Ebla a ieşit din adîncurile pămîntului, graţie tenacităţii arheologilor. A ieşit cu zidurile sale, cu palatele sale, cu mormintele sale, cu cei două sute de mii de locuitori ai săi, cu arhivele cele mai bogate care s-au găsit vreodată privitoare la acea epocă. Ele povestesc, într-o limbă nouă, viaţa unui popor cu desăvîrşire necunoscut şi a unui imperiu nebănuit.

Lumea arheologilor nu are nici o îndoială: Ebla ar fi descoperirea cea mai fantastică a unei jumătăţi de secol, la fel de zguduitoare ca şi reînvierea culturii Mari[2], de pe malurile Eufratului, şi a lumii sumeriene, la fel de tulburătoare ca şi reapariţia manuscriselor de la Marea Moartă.

---

1. *Magazin istoric*, nr. 1/1967; 3/1967.

O limbă cu desăvîrşire necunoscută

Totul a început în 1963. Paolo Matthiae, un tînăr arheolog italian, al cărui tată este conservator al muzeelor din Roma, vizitează regiunea. Tell Mardikh îl impresionează prin situarea sa strategică, la egală distanţă de coasta mediterană şi de aşa-numitul Corn al rodniciei. La muzeul din Alep, l-a frapat un vas de piatră împodobit cu lei şi războinici şi dezgropat la Tell Mardikh. În forul său interior, tînărul arheolog consideră că obiectul este mult mai vechi decît datarea sa oficială şi că regiunea ascunde un mister bine păstrat. La acea dată, mulţi arheologi socotesc că această zonă din Siria nu merită prea multă osteneală, întrucît n-a fost, după cunoştinţele lor, decît un teritoriu parcurs de nişte nomazi, pe care îi dominau, la o extremitate, faraonii, iar la cealaltă, regii sumerieni şi asirieni.

Paolo Matthiae, care nu are decît 24 ani, cere să se instaleze la Tell Mardikh. Autorităţile siriene îi acordă permisiunea. „Eram inconştient", mărturiseşte el astăzi. Cu atît mai mult, cu cît în 1963, el nu are habar despre conţinutul gorganului din apropierea satului.

Obiectivul pe care şi-l propune Matthiae este de a găsi originile culturii urbane în Siria de Nord. Un obiectiv deopotrivă vag şi uriaş. Ani de-a rîndul, tînărul scormoneşte sistematic colina, descoperind zid după zid, cărămidă după cărămidă. O muncă ingrată, obositoare. Cu greu reuşeşte să dateze ceramicele dezgropate, între 1 500 şi 2 000 ani î.e.n.

În 1966, arheologul găseşte urmele unui palat regal din mileniul I î.e.n. Prima dovadă a unei aşezări urbane puternice, într-o regiune considerată pînă atunci ca un simplu loc de trecere. Echipa de cercetători se hotărăşte să coboare strat cu strat, pînă la temelia Palatului. În 1968, iese la iveală torsul unei statui, care poartă o inscripţie: Ibbit-Lim, fiul lui Ingrish-Hepa, regele Eblei.

Ebla! Numele îi stupefiază pe arheologi. Ebla era citată ca egală a culturii Mari — dispărută şi ea de secole şi scoasă la iveală de marele arheolog francez André Parrot —, dar cum să se afle în această parte a Siriei? Unii o situau în vecinătatea Damascului, alţii în Turcia. Suspicioşi, colegii lui Matthiae afirmă că statuia trebuie să fie, după toate probabilităţile, un dar cu dedicaţie. Tînărul savant răspunde prin tăcere şi muncă. În 1973, el dă peste o masă compactă de cărămidă crudă, mult mai veche decît celelalte: sînt ziduri datînd din mileniul III î.e.n. Matthiae este fericit, căci are dovada că în Siria existau oraşe pe vremea cînd Sumerul îşi înălţa cetăţile-state, iar egiptenii îşi construiau piramidele.

În 1974, se constată că zidurile excavate de echipa lui Matthiae aparţin celui mai vechi palat de această proporţie scos vreodată la lumina zilei. Într-o încăpere sînt găsite 42 tablete gravate cu caractere cuneiforme. E o mare surpriză; nu se ştia că pe aceste meleaguri scrisul există de 5 000 ani — ca şi în Egipt, ca şi în Mesopotamia! O mie de ani suplimentari intră în istoria omenirii.

Matthiae cheamă în ajutor un coleg epigrafist, Giovanni Pettinato, specialist în asiriană. Acesta reuşeşte să descifreze trăsăturile textului cuneiform, dar nu să-l şi traducă. A picat peste o limbă cu desăvîrşire necunoscută, care nu este nici sumeriană, nici akkadiană şi care n-a apărut pe nici o altă tăbliţă.

Pettinato o botează eblaita. În 1975, o lovitură de tîrnăcop într-una din încăperile Palatului îi pune pe cercetători în faţa arhi-

În p. 52: *imaginile, reproduse după faţada unui bazin din calcar, reprezintă scene de ritualuri antice*

Aşezările antice, în cadrul frontierelor de astăzi

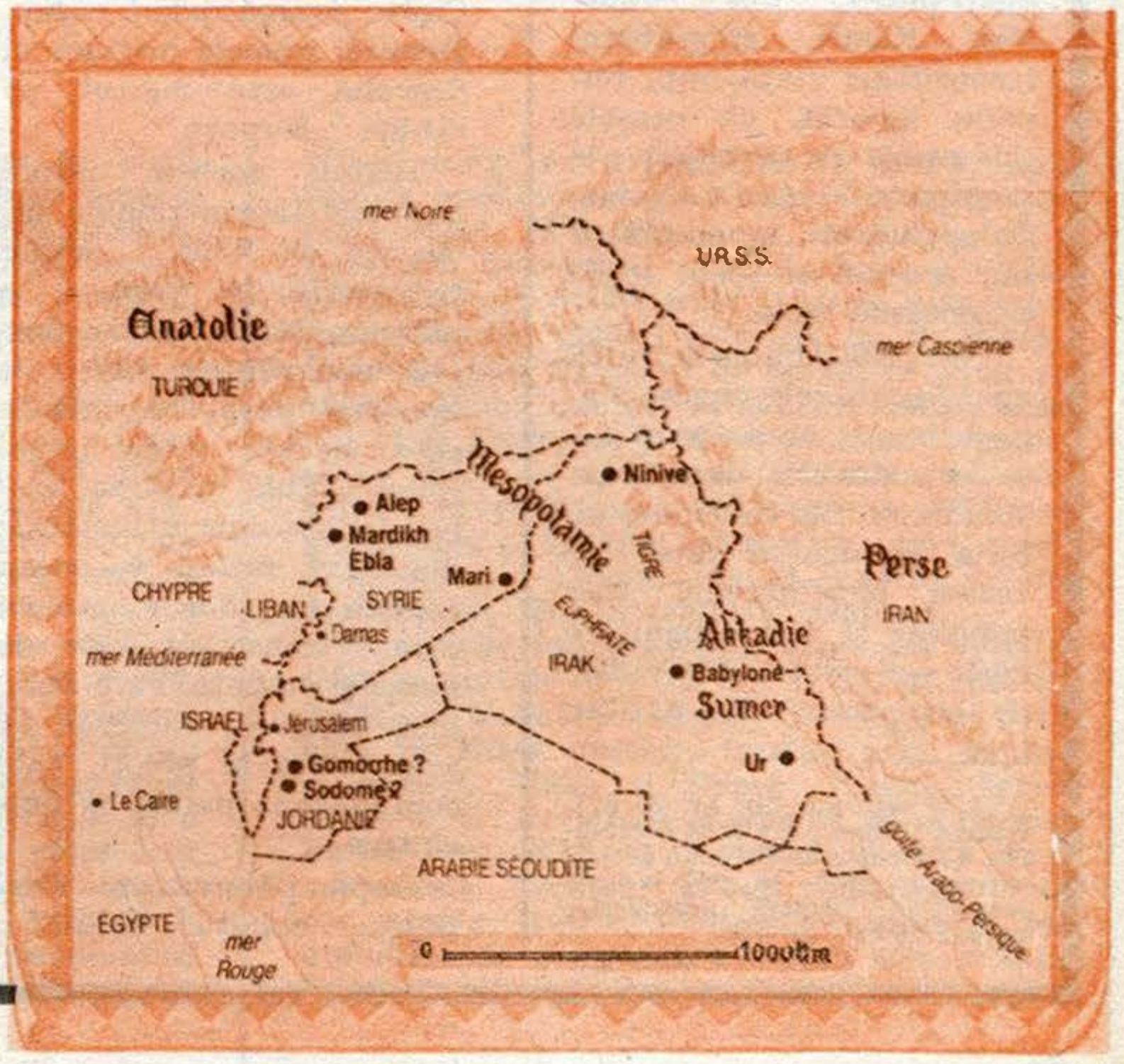

velor regale. Tăbliţele stau rînduite pe etăjere, ca dosarele în birourile noastre. Într-o bună zi din jurul anului 2250 î.e.n., năvălitori veniţi din sud au dat foc Palatului. Dar tăbliţele de argilă crudă, gravate de scribi, nu au avut de suferit, ci s-au întărit, ca şi cum ar fi fost arse la cuptor. Astfel, textele au fost păstrate pe veşnicie: 17 000 fragmente[1] şi 2000 piese absolut intacte. De patru ori mai multe texte decît toate arhivele găsite pe toate şantierele arheologice din aceeaşi perioadă. Săpătorilor lui Matthiae le-au trebuit opt zile de muncă pentru a aduna totul.

Controverse biblice

După luni de muncă, Pettinato întocmeşte un dicţionar eblaito-sumerian. Apoi descompune semnele şi le atribuie sunete, pînă ce cuvintele capătă un înţeles. Este o trudă istovitoare, deoarece fiecare semn poate să aibă pînă la 40 semnificaţii. În micul său apartament, din suburbiile Romei, epigrafistul reconstituie viaţa unui imperiu ignorat, cu oraşele sale vasale, cu meşteşugurile şi depozitele sale de grîne, cu neguţătorii şi corăbierii săi, precum şi regii, legile şi zeităţile sale.

Peste 5 000 nume de locuri apar în arhivele regale. Numele unor oraşe prietene, ca şi numele unor oraşe vrăjmaşe. Ele dovedesc că Siria şi Irakul erau pe atunci incomparabil mai populate şi mai urbanizate decît s-a crezut. Ele arată, de asemenea, că existau deja cetăţi, a căror întemeiere se crezuse că era mai tardivă. Numele lor sînt gravate pe lutul întărit: Damasc şi Gaza, Sodoma şi Gomora şi altele, despre care istoricii îşi închipuiau că sînt rodul imaginaţiei.

Texte economice şi comerciale abundă, deoarece Ebla este o răscruce a schimburilor de mărfuri,

Una dintre tăbliţele cuneiforme de la Ebla

care îşi exportă brocarturile şi importă aramă din Cipru. Aramă, adică cupru. Dealtfel numele originar al Ciprului este marcat pe tăbliţe: Kupuru.

Textele vorbesc despre tratatele internaţionale încheiate de Ebla, despre tributurile pe care i le plăteau statele vasale, despre evenimentele mai mult sau mai puţin importante care afectau viaţa imperiului... Ebla îşi avea scribii săi, aşa cum mănăstirile din evul mediu îşi aveau copiştii lor, dar şi ucenici care transcriau liste de nume şi cuvinte, cu o mînă încă stîngace. Imperiul îşi avea poeţi şi preoţi, care compuneau imnuri şi descîntece.

După părerea lui Pettinato, eblaiţii aveau o concepţie democratică despre viaţa publică, alegîndu-şi regii pe şapte ani şi ţinîndu-i sub supravegherea unui sfat al înţelepţilor. Ei evoluaseră de la politeism la monoteism, în cadrul unui stat laic, şi semănau uimitor de mult cu evreii Vechiului testament, avînd aceleaşi nume şi trecînd prin aceleaşi încercări. Eber, care în Biblie este strămoşul lui Avraam, ar fi, după epigrafistul italian, unul dintre primii regi ai Eblei. Pettinato susţine că patriarhul Avraam însuşi, care în Biblie apare ca trăind în sec. XIX î.e.n., ar fi vieţuit, de fapt, în mileniul III î.e.n., şi nu la Ur, în Chaldeea, ci la un alt Ur, lîngă Ebla.

Nu toţi specialiştii sînt de acord cu aceste interpretări. Ignace Gelb, marele orientalist al Universităţii din Chicago, contestă orice conexiune biblică a textelor eblaite. Alţi cercetători apreciază că marea majoritate a inscripţiilor nu a fost verificată şi că eblaita nu ar fi o nouă limbă semită, ci doar o variantă dialectală a akkadienei.

Dar pe Paolo Matthiae nu polemicile îl interesează. El scoate la lumină, an după an, o civilizaţie necunoscută, urbană, cultivată, opulentă. Alte palate au fost desprinse din mormîntul lor multimilenar. S-au descoperit cupe trimise la Ebla de faraoni, arme din fildeş lucrat, pandantive de aur, coliere de lapislazuli. S-a reconstituit arhitectura eblaită, cel puţin la fel de bogată şi de viguroasă ca cea a culturii Mari. O lume despre care nu s-a ştiut mai nimic îşi dovedeşte incontestabila prezenţă în istorie.

---

[1] În articolul din nr. 8/1977, Régine Dalnoky arată că cercetările au început în 1964. În acelaşi articol, se spune că pînă la data respectivă fuseseră descoperite numai 16 000 tăbliţe.

MODA DE-A LUNGUL VEACURILOR

FLORENTINA DOLGHIN

Cîtă suferinţă în cursul istoriei, pe bieţii bogătaşi, numai şi numai pentru a respecta capriciile modei! Talii de viespe, plătite cu sănătatea cochetelor, încinse în nemiloase corsete de fier, adevărate instrumente de tortură... Coafuri dintre cele mai inimaginabile astăzi, care transformau capul într-o navă cu pînzele larg desfăşurate în vînt, un gigant cuib de păsări sau un paner încărcat-ochi cu legume şi fructe... Trene lungi de unul, doi, trei, patru şi chiar cinci metri, pe care, în secolele XIV-XV, un străjer special postat în piaţa centrală a oraşului italian Modena le tăia cu o lovitură iute de sabie, dacă depăşeau această lungime „stas", acceptată de regina Modă, dar osîndită de Biserică („dacă femeii i-ar fi trebuit coadă, Dumnezeu ar fi creat-o cu coadă", remarca un episcop)... Rochii cu decolteuri adînci prinse în nişte enorme agrafe care îi îndrituiau pe cavaleri să afirme: „mai degrabă te apropii de o tufă de trandafiri sălbatici decît de inima unei femei"... Pantaloni bufanţi, umpluţi cu vată, păr, rumeguş sau seegras, pe care bărbaţii îi purtau cu stoicism în toiul verii, la temperaturi de peste 30 grade... Pantofi bărbăteşti cu vîrfuri lungi de o jumătate de metru, care, pentru menţinerea echilibrului, necesitau un mers drept, fără clătinarea capului (pînă şi Giovanni Boccaccio, autorul Decameronului, califica aceste vîrfuri drept ghearele Diavolului, care atrăgeau plăceri interzise de Biserică)... Şi multe alte elemente de modă, de mult revolute, cărora noi, cei de azi, nu sîntem capabili să le percepem puterea de atracţie pentru sexul opus. Se spune că, dintotdeauna, bărbatul a cerut hainelor să-i exprime virilitatea, grandoarea şi bogăţia, iar femeia, care, secole de-a rîndul, şi-a jucat singura ei carte, puterea de seducţie, să-i evidenţieze farmecul.

Cercetările întreprinse în domeniul veşmintelor — purtate în patru mii de ani de istorie a modei şi a îmbrăcămintei, din Egiptul antic pînă în zilele noastre, trecînd prin Babilon şi Ninive, Atena şi Roma, Bizanţ, Spania catolică şi Germania puritană a Reformei, Parisul sec. XIX — prezintă, dincolo de o curiozitate firească, şi un justificat interes pentru istorie. Pentru că moda a fost dintotdeauna o oglindă a vremii sale, a spiritului epocii.

Materiile prime și voiajurile lor

Detașați de contextul lor istoric, pantofii cu vîrfuri ascuțite și înalta pălărie burgundă, din sec. XV, de forma unei căpățîni de zahăr, ni se par de-a dreptul grotești. Încadrați în stilul gotic al epocii, în arhitectura vremii, cu tendința ei spre înalt, suplu, maiestuos, care a făcut ca edificiile să aibă aspectul unor osaturi fine de piatră, precum catedralele gotice din Chartres, Worcester sau Köln, cu acoperișurile lor ascuțite, acești pantofi și această pălărie sînt cît se poate de firești.

În sensul ei cel mai larg — afirmă cercetătoarele cehoslovace L. Kybalová, O. Herbenová și M. Lamarová, autoarele unei enciclopedii a costumului și a modei — noțiunea de modă cuprinde o gamă largă de manifestări exterioare ale moravurilor unanim acceptate într-o anumită perioadă. Moda domnește nu numai asupra vestimentației; ea influențează conceptele morale, dictează bunele maniere ale mesei, diferitele tipuri de vehicule, trăsuri, landouri, berline, grija acordată corpului omenesc, feței, părului, cu alte cuvinte, ea ne învață cum să mîncăm, cum să vorbim, cum să mergem, cum să salutăm — dacă, de exemplu, trebuie sau nu să ne descoperim capul cînd întîlnim, pe cineva etc. În Franța, de pildă, această uzanță a fost introdusă de Carol VIII (1483-1498), plăcut impresionat de reverențele nobililor napolitani.

În general însă, cînd pronunțăm cuvîntul modă, avem în vedere, desigur, încălțămintea, coafura și altele, dar mai ales îmbrăcămintea și permanentele variații înregistrate în evoluția ei. Sub acest aspect, vestimentar, fiecare modificare a modei poartă în sine un anumit ideal de frumusețe. Baza oricărei mode fiind corpul omenesc, fiecare epocă își construiește propria sa concepție estetică despre formele fizice ideale, fapt demonstrat de metamorfoza canoanelor de frumusețe feminină de-a lungul veacurilor: de la trupețele statul ale lui Fidias sau formele opulente ale lui Rubens, pînă la liniile lungi, subțiri, elegante de astăzi. Pentru a aduce silueta cît mai aproape de idealul în vogă, hainele au accentuat sau au atenuat unele părți ale corpului, au corijat defecte și au creat iluzii, au făcut abdomenul proeminent, ca în evul mediu, sau talia exagerat de subțire, ca în rococoul sec. XVIII. Abia în veacul XX, i s-a permis siluetei, aprig torturate în cursul secolelor, să se prezinte în forma ei naturală. Abia atunci, femeia n-a mai trebuit să-și supună corpul torturii corsetului din rafinata epocă a Renașterii sau practicilor modei chineze și japoneze de a opri creșterea labei piciorului la fetițe. Abia în anii '20 ai secolului nostru, femeile din Europa și Statele Unite au început să-și expună gambele, ceea ce a reprezentat o revoluție în epocă.

Diferite înfățișări ale modei în: Ur (Sumer, mileniul IV î.e.n.)

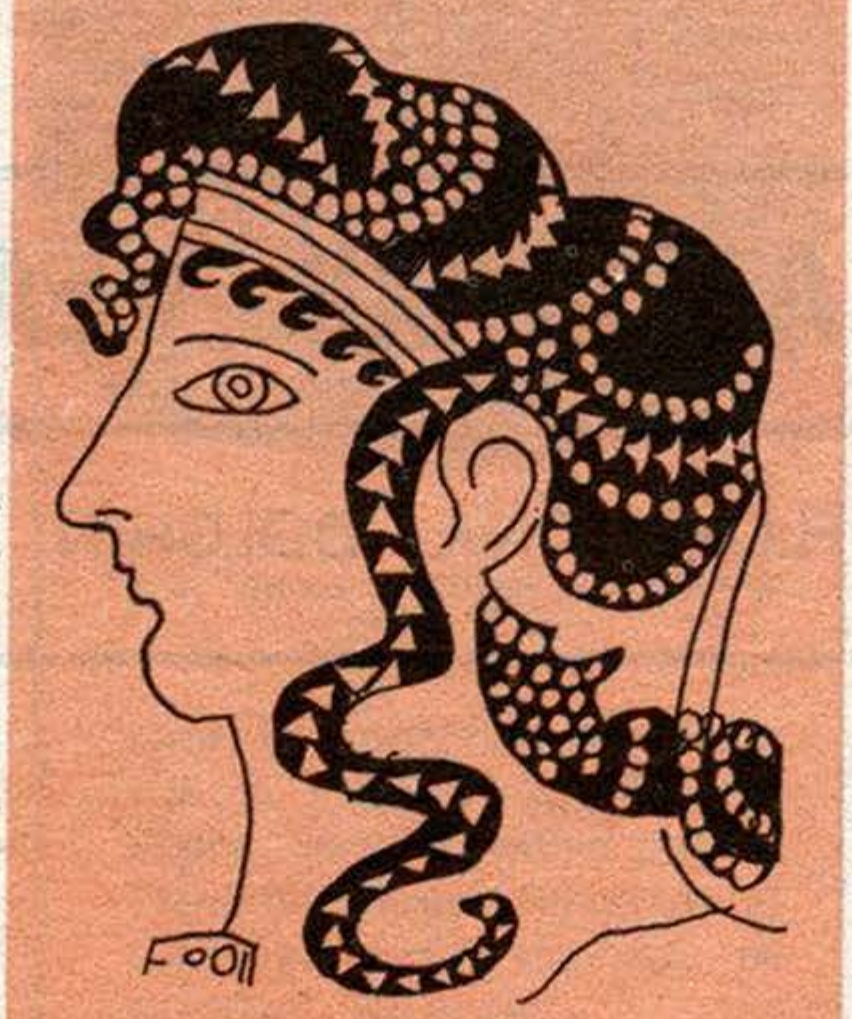

Cnossos (Creta, cca. 1500 î.e.n.)

Danemarca (mileniul II î.e.n.)

Istoria modei este, probabil, la fel de veche ca a îmbrăcămintei. Cam de cînd omul a descoperit că hainele îl pot proteja de intemperii, el trebuie să fi luat în considerare și aspectul lor estetic. Aceasta este opinia cea mai larg răspîndită. Contrar ei însă, unii cercetători susțin că îmbrăcămintea nu a reprezentat decît tîrziu, pentru oamenii primitivi, expresia dorinței de a plăcea. „Hainele nu au constituit decît treptat-treptat un mijloc de seducție, care să pună în valoare avantaje fizice, reale sau artificiale", scrie François Boucher, în voluminoasa sa lucrare *Histoire du costume en Occident de l'Antiquité à nos jours*. În cursul anilor, moda a fost marcată de tradiție și de evenimente istorice, care au influențat-o puternic. De pildă, sub ghilotina Revoluției franceze s-au prăbușit nu numai capete, ci și peruci, la propriu și la figurat. În Vechiul regim (cca. 1500 — 1789), a purta perucă era o uzanță absolut obligatorie pentru nobili, uzanță pe care avea să o abroge, după aproape 300 ani, revoluția din 1789.

Mult mai puțin anecdotică decît ne-ar putea părea, istoria modei și a îmbrăcămintei ridică probleme de materii prime, procedee de fabricație, preț de cost, clase sociale.

Într-un cuvînt, există o strînsă relaţie între modă, pe de o parte, şi economia şi organizarea socială a unei ţări, pe de alta, conchide cunoscutul istoric francez Fernand Braudel, în lucrarea sa *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*[1]. Drumurile lînii, bumbacului, inului, cînepii şi mătăsii au influenţat radical moda; crizele regulate pe care le-a generat penuria de materii prime şi-au spus serios cuvîntul în evoluţia vestimentaţiei. Europei îi lipseau lîna, bumbacul şi mătasea, afirmă autorul menţionat, Indiei şi lumii islamice — lîna uşoară, Chinei — bumbacul. Africa Neagră cumpăra stofe de pe coastele Atlanticului şi ale Oceanului Indian contra aur şi sclavi. Existau zone predilecte de producţie. Un areal al lînii, de pildă, care valorifica experienţa Americii şi a soiurilor sale de lînă de lama, acoperea Europa, Iranul, nordul Indiei şi al Chinei.

Cu timpul, textilele au început să circule şi să se implanteze în noi regiuni. În sec. XIX, lîna şi-a găsit locul preferat în Australia, încă din veacul XII, bumbacul a depăşit graniţele Indiei şi s-a instalat, ca la el acasă, în China. Începînd din secolul următor, XIII, Europa a cunoscut şi ea preţiosul fir, mai ales acolo unde lîna devenea tot mai rară. S-a răspîndit atunci o ţesătură *ersatz*, barchetul, obţinută dintr-o urzeală de in şi bumbac, ce a înregistrat o mare vogă în Italia şi mai ales la nord de Alpi, la Ulm şi Augsburg. În sec. XV, Veneţia îşi trimitea în Siria, de două ori pe an, nave de mare tonaj, pentru a căuta acolo bumbac, care se lucra şi pe loc, de pildă, la Alep şi în împrejurimile sale. Mai tîrziu, în sec. XVIII, pe pieţele europene au apărut stambele de India, pînze fine, imprimate, care au făcut deliciul clientelei feminine pînă la revoluţia industrială. Inul şi cînepa şi-au trăit traiul mai ales în Polonia, Ţările baltice şi Rusia. Europa Occidentală şi America nu le-au adoptat decît atunci cînd cele două plante au început să le aducă servicii în confecţionarea cearşafurilor, lenjeriei de masă şi de corp, sacilor, pantalonilor bărbăteşti, pînzelor de corabie şi parîmelor, care se fabricau fie din una dintre aceste plante, fie din amîndouă.

Cele mai strălucitoare călătorii le-a întreprins însă mătasea, care a pornit din China şi a ajuns pînă în Mediterana. Ea a abordat lumea europeană în vremea lui Traian (98-117). În sec. VI, Justinian, supranumit şi „împăratul mătăsii", a reuşit să introducă în Bizanţ viermele de mătase, dudul alb, depănarea gogoşilor şi apoi ţeserea firului de mătase. Şase veacuri mai tîrziu, găsim mătasea în Sicilia şi Andaluzia, iar în sec. XVI în Toscana, la Veneţia, în Lombardia şi de-a lungul văii Ronului.

Lumea negustorilor a utilizat moda în folosul ei. În sec. XVIII, mătăsarii lyonezi au exploatat supremaţia mondială a modei franceze, pentru a-şi impune produsele în străinătate şi a înlătura concurenţa. Cînd mătăsarii italieni au început să producă mătăsuri pe modele copiate de la francezi, lyonezii au găsit ac de cojocul lor: au angajat aşanumiţi „ilustratori de mătase", care reînnoiau modelele an de an. Pînă cînd copiile soseau pe piaţă, originalele erau deja demodate.

Italia, Burgundia, Spania şi apoi...

Unde s-a născut moda? La Paris, bineînţeles, vor răspunde probabil mulţi. Nu este deloc sigur. De-a lungul secolelor, multe ţări şi nu mai puţine oraşe şi-au revendicat titlul de „arbitru al bunului gust". Moda a sosit pe malurile Senei — afirmă cercetătoarele cehoslovace mai susamintite — după ce voiajase prin Europa: Italia, Burgundia şi Spania. Mai întîi, pînă în sec. XII, moda europeană nu a înregistrat schimbări demne de luat în seamă. În Europa a domnit frumosul costum din epoca romană: tunica, lungă pînă în tălpi pentru femei şi pînă la genunchi pentru bărbaţi. În sec. XII, cînd a intervenit o oarecare modificare, respectiv lungirea hainei bărbăteşti, tradiţionaliştii au fost revoltaţi, iar noutatea aspru criticată. Nici cruciadele[2] nu au avut o prea mare influenţă asupra vestimentaţiei: ele au introdus mătasea ca materie primă şi luxul blănurilor, fără a schimba fundamental formele îmbrăcămintei. De fapt, termenul de modă nici nu prea este propriu acelor vremuri.

Fiecare civilizaţie a inspirat mai degrabă un stil, decît o modă, care rămîne legată, în principal, de transformări efemere. Sub acest aspect, al precipitării modificărilor ei, moda nu a apărut decît în evul mediu. Abia către 1350, s-a produs acea noutate care a indignat generaţia mai în vîrstă, apărătoare a tradiţiei: nobilii, scutierii şi suitele lor au început să poarte veşminte scurte şi mulate pe corp. Cam la aceeaşi dată, corsajele femeilor s-au ajustat, conturîndu-le formele, iar rochiile au început să aibă largi decolteuri, ceea ce a reprezentat un alt subiect de reprobare pentru spiritele conservatoare. Abia în acei ani poate fi datată prima manifestare de modă. În 1323, de pildă, în Franţa s-au precizat statutele breslelor de croitori, căptuşari şi meşteri de veste. Puterea modei asupra altor ţări vecine sau îndepărtate una de cealaltă, ca şi asupra unor întregi continente, a fost adesea o chestiune de suprémaţie politică. Moda şi politica au mers deseori mînă în mînă. Contribuţia Italiei la istoria modei, de pildă, s-a înregistrat în epoca Renaşterii şi a înfloririi oraşelor sale, Florenţa şi Veneţia, devenite centrele prosperului comerţ al ţării cu Orientul. Încă din sec. XIII, în diferite oraşe ale Italiei de Nord funcţionau mari fabrici de mătase, iar Milano avea o înfloritoare industrie de catifea. De fapt, focarele modei au apărut întotdeauna în apropierea unor centre prospere ale industriei textile. Un exemplu tipic îl reprezintă Lyonul, renumit pentru rolul important pe care

---

[1] Din această carte, revista noastră a reprodus mai multe articole, în cîteva dintre numerele sale pe anul 1981.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1971.

l-a conferit Franței în lumea modei.

Cam un secol înaintea bătăliei de la Nancy (1477), încheiată cu moartea ducelui Carol Temerarul și anexarea Burgundiei la Franța lui Ludovic XI[1], ducatul Burgundiei — cu pivoții lui comerciali, Gand, Bruges și Ypres — s-a aflat printre fruntașe în ce privește ultimul strigăt al modei. Țesătoriile, care prelucrau lînă englezească, au înregistrat cote maxime de dezvoltare în Flandra. Schiller avea să spună mai tîrziu despre Curtea burgundă că era „cea mai splendidă din Europa, inclusiv Italia". Dar odată cu bătălia de la Nancy și cu pierderea suveranității ducatului, secolul de lux vestimentar al acestuia a luat sfîrșit.

În veacul XVI, regina modei a devenit Spania, beneficiară a marilor descoperiri geografice. Somptuozității italiene a Renașterii, cu decolteurile sale mari, pătrate, cu mînecile ample, cu dantelele și broderiile în aur și argint, cu brocarturile bătute în fire de aur, atlazurile și catifelele sale stacojii, i-a luat locul sobrietatea spaniolă: postavuri sumbre, negre (negrul era culoarea dominantă), veste strînse pe corp, și pelerine scurte, pantaloni bufanți, gulere montante, bordate cu pliseuri, simbolul semeției masculine, rochii grele și ample, sugerînd demnitatea și decența feminină.

La începutul sec. XVII, Spania și-a pierdut hegemonia politică în Europa. Atunci îmbrăcămintea franceză, cu mătăsurile ei viu colorate și cu aerul său mai liber și mai degajat, a luat cu asalt vechea modă. Cercurile conservatoare ale Spaniei s-au lăsat însă foarte greu seduse de „noul val". Ostil luxului abundent al barocului, Filip IV (1621-1665) a impus aristocrației sale moda austeră moștenită din vremea lui Filip II (1556-1598). La Curte a dăinuit încă mult timp interdicția culorilor deschise; pînă și străinii nu erau primiți decît îmbrăcați decent, în negru. Trimisul prințului de Condé, dealtfel aliat al spaniolilor, nu a putut obține audiență la rege decît după ce și-a schimbat hainele cu unele pe gustul monarhului.

Abia către 1670, după moartea lui Filip IV, moda franceză a pătruns în chiar inima Spaniei, la Madrid, avînd un mare succes. În Catalonia, noutățile vestimentare se instalaseră încă din 1630. La fel și în Olauda. Într-un tablou al lui D. van Santvoort, din 1635, aflat la Rijksmuseum, burgmeisterul Amsterdamului, Dirk Bas Jacobsz, și soția sa poartă costume tradiționale, spaniole, dar toți copiii lor sînt îmbrăcați după noua modă, franceză.

Egiptul faraonilor dinastiei XVIII (1562-1308 i.e.n.)

Roma antică

Italia (costum de Curte, sec. XV)

...Franța lui Worth

În evul mediu, îmbrăcămintea figurase în evaluarea averii. Inventare speciale, precursoarele trusourilor de mai tîrziu, ținuseră contul tunicilor, vestelor, dantelelor și pelerinelor, ca și al mobilelor, bijuteriilor și argintăriei. Costumul medieval încărcat de ornamente și bijuterii — notează Claude Salvy în prefața la ediția franceză a enciclopediei semnate de cele trei cercetătoare cehoslovace — reprezentase un capital, un bun transmisibil din generație în generație, estimabil în cifre. Atunci, în veacul XVII, moda a devenit o chestiune de sezon, de zi și de oră. Sub acest aspect, fluctuant pe o anumită unitate de timp, ea s-a impus în Franța, în jurul anului 1700, cînd noțiunea a cunoscut „o a doua tinerețe", cum o numește istoricul Fernand Braudel. Nobilii din toată lumea au început să vină la Paris pentru a se îmbrăca modern, a-și comanda acolo dantele, pălării și alte accesorii. „Pentru Franța moda este ceea ce sînt minele de argint din Peru pentru Spania", scria marele economist și om de stat Jean-Baptiste Colbert. Parisul, cu spiritul său libertin și cu gustul său rafinat, a luat conducerea partidei. „Parisul este, poate, singurul oraș din lume care își schimbă total aspectul într-un interval de cinci-șase ani", nota, cam un veac mai tîrziu, aventurierul venețian Giovanni Casanova.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1976

Dar evoluția modei, dacă analizăm comparativ mărturiile pictorilor — de la Fouquet (sec. XV) la Winterhalter (jumătatea sec. XVIII) —, a rămas încă lentă, vestimentația executîndu-se în mediul familial și meșteșugăresc. În 1765, Diderot menționa astfel, în *Enciclopedia franceză*, meseria de modist: „De foarte puțin timp s-au stabilit la Paris acești modiști, părăsind complet comerțul lor cu mărunțișuri, pentru a se ocupa cu moda".

În secolul luminilor, moda franceză a devenit cu adevărat suverană în lume. În 1716, chiar și în Peru, unde luxul spaniolilor era strălucitor, oamenii se îmbrăcau franțuzește, mai ales în haine de mătase, importată din Europa. Cu ajutorul unor păpuși-manechine (din flamandul *maeneken* = omuleț), care circulau pretutindeni, Parisul vremii a lansat moda în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. La Veneția, o fostă capitală a modei și a bunului gust, una dintre cele mai vechi prăvălii se numea „La Poupée de France" (Păpușa Franței). Păpușile amintite, cu talie de femeie — mesagerele ultimului strigăt parizian al modei —, au ajuns la Viena, Madrid, Sankt-Petersburg, Berlin etc. În 1642, sora regelui polon Wladislaw IV cerea unui emisar spaniol să-i aducă din Olanda, „o păpușă îmbrăcată franțuzește, pentru ca croitorul meu să ia model".

În tot cursul sec. XVIII și mai tîrziu chiar, capitala Franței a avut însă o rivală, Londra. Capul de afiș al modei mondiale, Parisul, a suferit un puternic atac de „anglomanie", cum îl numea, în 1768, un călător german. Vecinătatea celor două țări a facilitat un viu schimb de idei în domeniu. Ceea ce Parisul a reprezentat în materie de modă feminină a fost Londra pentru eleganța masculină. De fapt, cele două metropole au promovat în vestimentație trăsături esențialmente diferite, dar complementare: Parisul — imaginația și fantezia, Londra — stilul practic, sport.

De la Ludovic XIV (1643-1715) la Napoleon III (1852-1870), monarhii francezi au acordat o atenție specială modei. Poziția geografică a Parisului, lunga tradiție a industriei sale textile, isteția croitorilor parizieni au îndrituit supremația absolută a acestui oraș în ce privește îmbrăcămintea feminină. În 1865, revista germană *Modenwelt* scria: „Ne place sau nu, Parisul este, în mod indiscutabil, regatul suveran și de necontestat al celei mai rafinate mode, de unde pornesc ordine în întreaga lume". Acolo, la Paris, a apărut prima vedetă a modei, Rose Bertin, o femeie, supranumită „ministrul modei" în timpul Mariei Antoaneta (1755-1793). Pentru a ne imagina cît de cît volumul afacerilor sale, e suficient să amintim că, în 1787, cînd a dat faliment, Rose Bertin a pierdut două milioane franci ai epocii, după o perioadă de despotism asupra unor regine și favorite ale Europei. Acolo, la Paris, a cîștigat femeia-croitor, în competiție cu bărbatul-croitor. Ani de-a rîndul, corporațiile franceze ale croitorilor acordaseră exclusiv bărbaților dreptul de a le îmbrăca pe femei. În 1675, doamna de Maintenon sprijinise o petiție adresată lui Ludovic XIV de către croitoresele pariziene, în care acestea își pledau cauza, motivînd că „a li se permite femeilor și fetelor să fie îmbrăcate de persoane de același sex reprezenta un act de bunăcuviință, de respect al pudoarei lor". Apariția modistelor a introdus fantezia în accesorii. În 1779, de pildă, la Paris erau în vogă nu mai puțin de 200 modele de căciuli de damă.

Dar secolul XIX a înregistrat mari creatori francezi, cu casele lor de lux, situate, de obicei, într-un anume cartier al Parisului. Printre aceștia, două nume: Worth și Doucet. În 1845, venea pe malurile Senei englezul Charles Frederic Worth, un tînăr de 20 ani, cu numai 117 franci în buzunar. Cincisprezece ani mai tîrziu, el avea să o întîlnească — prin cea care era nu numai soția sa, ci și cel mai de succes manechin al lui — pe influenta ducesă de Metternich. În urma unei intervenții a acesteia pe lîngă împărăteasa Eugenia, soția lui Napoleon III[1], talentatul și întreprinzătorul Worth a devenit regele neîncoronat al modei pariziene. Mai tîrziu, el nu avea să numere niciodată mai puțin de nouă regine încoronate printre clientele sale. Se spune că, cu ocazia inaugurării Canalului Suez[2], în 1869, Worth ar fi creat nu mai puțin de 150 rochii numai pentru împărăteasă. El a lansat crinolina, multă vreme în mare vogă, pentru ca apoi să dispară sub ironii și critici, în timpul lui Napoleon III. La moartea sa, în 1894, i-au preluat casa fiii lui, printre clientele cărora s-a numărat celebra actriță italiană Eleonora Duse. Sarah Bernardt și Réjane, alte două actrițe de mare renume, s-au îmbrăcat, decenii de-a rîndul, la nu mai puțin cunoscuta casă a lui W. Jacques Doucet, un rafinat colecționar și amator de artă, care s-a inspirat, pentru modelele sale, mai ales din picturile sec. XVIII.

În 1900, la strălucitoarea Expoziție universală de la Paris, la care au expus toți creatorii parizieni, Departamentul modei a fost prezidat, spre marea indignare a bărbaților, de o femeie, d-na Paquin, prima croitoreasă de lux — renumită pentru creațiile sale și arta de a le lansa — care avea să primească Legiunea de onoare. În perioada care a precedat primul război mondial și imediat după el, la Paris au apărut noi nume de femei creatoare de modele: d-na Vionnet, d-na Schiaparelli, Coco Chanel etc.

Inovație, tradiție și... sărăcie

Trebuie făcută o netă distincție între „nebunia modei" în Europa, cum o numește F. Braudel, și „cumințenia" ei pe alte continente. Un ambasador venețian la Curtea regelui francez Henric IV (1589-1610) nota că „un om nu era considerat bogat, dacă nu avea

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1-3/1978; 8-9/1977.

25-30 haine diferite și nu și le schimba zilnic". În China, la Pekin și în împrejurimile sale, ca și în provinciile nordice ale țării, costumul mandarinului, din mătase brodată cu aur, a fost relativ același la începutul sec. XV, în 1626, cînd îl descria un călător spaniol, ca și în sec. XVIII, cum reiese din gravurile veacului. În 1644, noii stăpîni ai țării, manciurienii dinastiei Qing, nu au impus populației decît să-și radă părul, cu excepția unei meșe, și au modificat oarecum costumul de altădată, fără a interveni radical în vestimentație.

Japonia a fost și ea la fel de fidelă în păstrarea tradiției: pentru interior, kimonoul, de care cel actual diferă foarte puțin, pentru exterior, jimbaoriul, o haină de piele pictată. În 1609, căpitanul interimar al Manilei, într-o discuție cu secretarul șogunului, primea reproșuri, pe un ton amical, că spaniolii (Filipinele erau pe atunci posesiune spaniolă) au fost dintotdeauna inconstanți în materie de modă: „La numai doi ani distanță, spaniolii sînt altfel îmbrăcați. De vină sînt autoritățile că permit aceste abuzuri și acest libertinaj. Pot aduce mărturia tradițiilor și a vechilor noastre documente — spune mîndru secretarul șogunului — că națiunea mea nu și-a schimbat îmbrăcămintea de peste 1 000 ani".

India a păstrat și ea, secole de-a rîndul, felul de a se îmbrăca, manierele și obiceiurile suveranilor moguli cuceritori[1]. Cît privește Imperiul otoman, modelul turcesc a rămas imuabil, în tot cuprinsul său, fără a comporta variații de-a lungul secolelor. În 1741, călătorul Mouradj d'Ohsson, în lucrarea sa *Tablou general al Imperiului otoman*, remarca: „Moda care tiranizează femeile în Europa nu preocupă nici un sex în Orient; acolo întîlnești pretutindeni același acoperămînt de cap, aceeași croială, același fel de stofă". La Alger, de pildă, oraș aflat sub stăpînire turcească între anii 1516 și 1830, moda feminină a variat puțin în cursul celor trei secole.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 9/1973 — 9/1975.

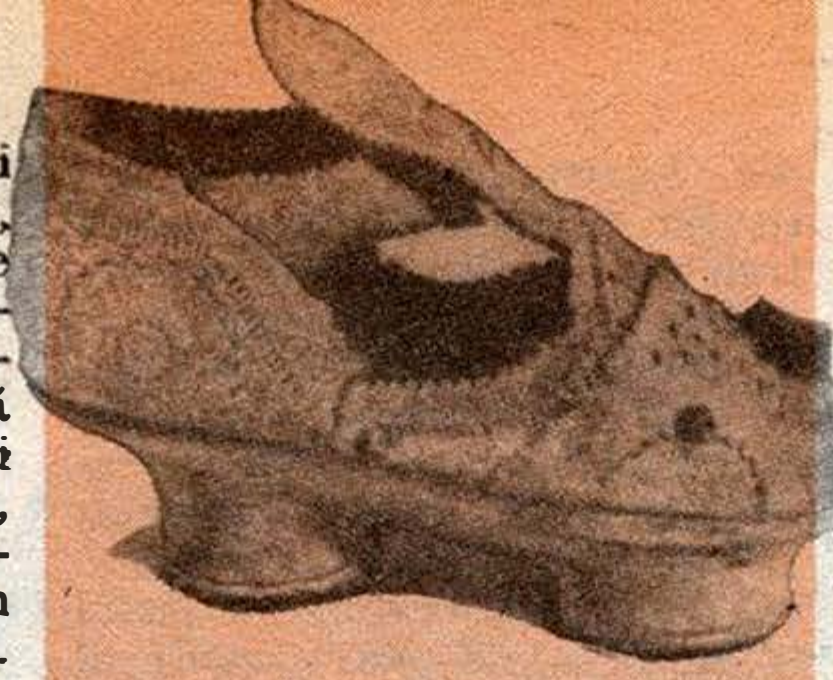

Veneția (sec. XVI)

Franța (Curtea lui Henric III, 1574-1589)

Anglia (sec. XVIII)

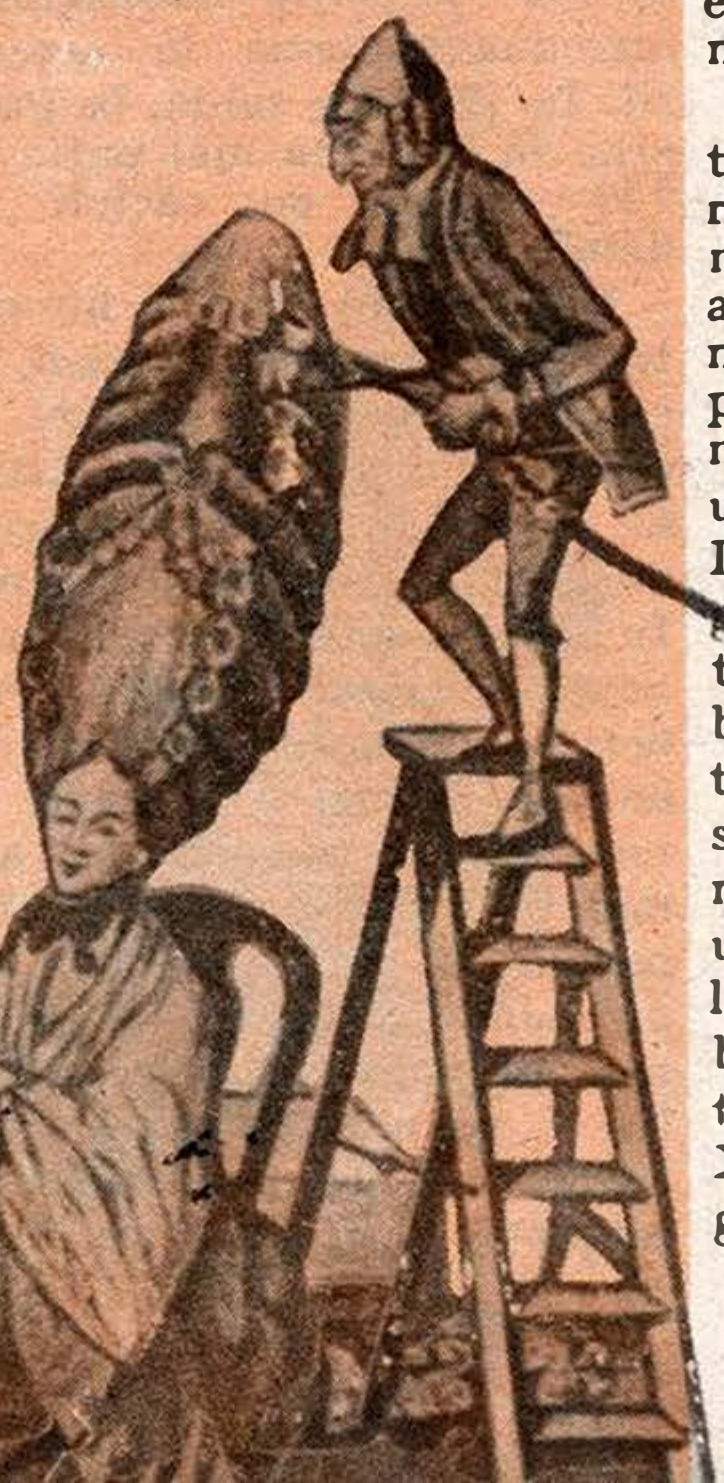

Despre Persia, un călător ne informează, în 1686, că nu a văzut nici o deosebire între hainele lui Tamerlan[2], păstrate în tezaurul Isfahanului, și cele contemporane lui. „Orientalii sînt indiferenți la capitolul modă. Persanii nu-și schimbă nici culorile, nici nuanțele, nici stofele", nota el.

A fi în pas cu moda a fost mult timp privilegiul aristocrației. De-a lungul istoriei, moda a semnificat, pretutindeni și cu obstinență, diferențierile sociale. În evul mediu, banii au reușit deseori să ascundă genealogiile. Dacă, în sec. XIV-XV, un duce din Țările de Jos își putea permite să-i asigure soției sale doar două toalete de gală, un negustor din Anversul aceleiași epoci îi putea confecționa o duzină și chiar mai multe, subliniază autoarea estoniană Ella Vende, în articolul *Cea mai lungă trenă, cea mai înaltă pălărie*, consacrat stilului gotic și influenței lui asupra modei vremii. După prima recepție oferită în onoarea regelui francez Filip cel Frumos (1285-1314) și a soției sale, aflați în vizită în Țările de Jos, regina ar fi constatat dezamăgită: „Credeam că sînt singura regină aici, dar văd că s-au strîns pe puțin o sută". Cînd soțiile și fiicele burgheziei pariziene au arborat rochii de mătase, Henric IV și nobilimea sa au protestat vehement: era un material cuvenit numai aristocrației.

Dorința de lux vestimentar a fost prezentă chiar și în rîndul țăranilor înstăriți: „Tinerii au pălării cu galoane de aur și argint; fetele — acoperăminte de cap înalte de un picior și haine pe potrivă", nota, în jurnalul său, preotul unui sat din Flandra, în 1696. Dar tot el continua, cîteva pagini mai departe: „Dacă exceptăm duminicile, cînd se duc la biserică sau la crîșmă, acești tineri și tinere, fie ei bogați sau săraci, sînt de o asemenea murdărie, încît fetele devin un leac sigur contra dorințelor trupești ale bărbaților, iar bărbații contra celor ale fetelor". În mod curent, în sec. XVII, țăranul Europei mergea în picioarele goale sau ca

și goale, chiar și atunci cînd se ducea în piața orașului cel mai apropiat.

Hainele săracilor, din orice țară ar fi fost ei, erau — cînd erau! — cele mai conservatoare: unele de sărbătoare, adesea rămase de la părinți, altele de zi cu zi, ieftine, la a căror fabricare se utilizau resursele locale. În sec. XVIII, femeile mexicane purtau aceleași tunici de bumbac sau de lînă, uneori brodată, în care le găsise Cortés[1], cu trei veacuri în urmă. Straiele peruanilor nu s-au schimbat din sec. XVIII pînă astăzi: un pătrat de lînă de lama, țesută în casă, cu o despicătură pe centru, prin care se scotea capul — cunoscutul *poncho*. Păturile sărace ale Egiptului s-au îmbrăcat, secole de-a rîndul, într-un „val de stofă, strîns în cute, o haină de la gît pînă în tălpi, care mai degrabă învăluia corpul decît îl îmbrăca", scria un călător, în 1783.

Sătenii Europei nu au pus nici ei mai multă fantezie în confecționarea îmbrăcămintei. În 1828, un autor nota: „În vechi tablouri de război de pe vremea lui Ludovic XIV, țăranii și țărăncile sînt reprezentați în haine care diferă foarte puțin de cele purtate de sătenii noștri de astăzi". Fernand Braudel compară, de pildă, un tablou de Pieter Aertsen (1508-1575) și două pînze de Jan Brueghel (1568-1625), reprezentînd toate trei mulțimea unei piețe. De la prima privire, el distinge, după îmbrăcăminte, vînzătorii umili și pescarii de grupurile de burghezi. Apoi constată că, timp de circa 50 ani, care separă ultimele două picturi de prima, costumul burghez olandez s-a schimbat substanțial, în timp ce îmbrăcămintea femeilor din popor a rămas aceeași. În 1631, un tată lăsa prin testament fiilor săi obligația de a cumpăra mamei lor „o pereche de ciorapi și o cămașă, din doi în doi ani, și o rochie de postav gros, din trei în trei ani".

Portul țărănesc a înregistrat totuși și el unele mici modificări. Astfel, de prin sec. XIII, în Apus, a început să se folosească lenjeria de corp. În sec. XIV, sardinezii, bogați și săraci, dormeau încă goi. Dar două veacuri mai tîrziu, femeile din Sardinia obișnuiau ca, în semn de doliu, să poarte aceeași cămașă un an întreg, ceea ce înseamnă că lenjeria de corp se uzita de mult. Un demograf din sec. XVIII sublinia că rîia și alte cîteva boli de piele, cauzate de murdărie și lipsa lenjeriei, erau în regres în acel veac, dovadă că lenjeria de corp se folosea pe scară largă. Tot în sec. XVIII, țăranii francezi au început să îmbrace haine groase de lînă. În regat se fabricau tot mai multe stofe de lînă și, cum acestea nu se exportau deloc, erau folosite pentru a încălzi un tot mai mare număr de francezi. Totuși, în ajunul Revoluției din 1789, sate întregi din Franța își confecționau hainele dintr-o pînză neagră, vopsită cu scoarță de stejar. Procedeul era atît de răspîndit, încît peste tot întîlneai stejari decojiți. Chiar și la începutul sec. XIX, țăranul german se îmbrăca în pînză. În 1750, tirolezii purtau o bluză de pînză pînă la genunchi, gambele le aveau descoperite, iar picioarele goale sau puse pe o talpă, susținută de gambă printr-o baretă de piele. În Toscana, trecută drept regiune bogată, în sec. XVIII, săteanul îmbrăca stofe țesute în casă, din cînepă sau un amestec de cînepă cu lînă, în proporții egale.

Capriciile și extravagantele modei europene nu priveau deci decît un foarte mic număr de oameni, pe cei bogați, dintre care mai ales pe orășeni. Provincia a opus dintotdeauna o mare rezistență, născută din tradiții și lipsuri. În sec. XIX, odată cu dezvoltarea rapidă a industriilor chimică, textilă și a îmbrăcămintei, preocupările vestimentare au devenit mai populare. Datorită vînzării masive a hainelor gata confecționate, începută în era mașinismului, prețul lor a scăzut, moda ajungînd grija a milioane de oameni.

Astăzi, fiecare ființă umană își aduce omagiu zeiței Moda. Spontan, cu entuziasm sau pasiv, cu toții îi sîntem sclavi. Moda a devenit o parte din urzeala existenței noastre cotidiene, culoarea acestei tapiserii care este viața.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1973, 4/1978, 6/1979, 3/1982.

„ADEVĂRURI" LIPSITE DE ADEVĂR

(Urmare din p. 41)

a căror stăpînire îi este necesară pentru a se mări la maximum și pentru a domina continentul; că se vizează îndeosebi România, din cauza resurselor ei agricole și petroliere.

— Nu credeți că este timpul și că este posibil să se oprească expansiunea germană?

— *După părerea mea, este ultima ocazie. Dacă este lăsată să treacă, nu se va mai pulea stăvili Germania și, în orice caz, aceasta ar cere sacrificii enorme, pe cînd astăzi victoria pare sigură!* [subl. ns. I.

După ce sublinia faptul că declarațiile șefului Marelui Stat Major român nu-l angajau decît pe acesta, dar și că i „se pare că ele corespund cu opinia generală a cercurilor militare din această țară", colonelul Delmas își încheia raportul cu concluzia că România „va rămîne credincioasă angajamentelor militare asumate, fără să meargă mai departe, pînă la noi ordine, și că trebuie să păstreze — pînă la hotărîrea războiului sau a păcii, care este de competența marilor puteri — o atitudine rezervată, necompromițîndu-și relațiile pentru viitor; România va fi antrenată inevitabil în război, dacă el izbucnește, și ea se va alătura, conform tradiției sale istorice, Franței și Angliei, pentru a-și apăra regiunile de la frontieră rîvnite de vecini ostili".

Analiza contextului politic european, a atitudinii adoptate de guvernul de la Paris și de cel de la Londra, precum și a celui de la Praga, corelate cu pregătirile ce predominau la Marele Stat Major român și în sferele guvernamentale constituie un argument istoric, demonstrat prin documentele citate, pentru a releva că o ripostă din partea Franței și Angliei față de o agresiune germană îndreptată împotriva Cehoslovaciei ar fi găsit în România un aliat hotărît să intervină cu toate mijloacele de care dispunea pentru a contribui la înfrîngerea agresorului.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

Iată-ne, deci, în fața Poștei Magazin istoric *181.*

Dialogul — căruia nu i-am refuzat nici un subiect istoric — între cititori și redacție, început încă de la primul număr al revistei, împlinește și el 15 ani.

15 ani în care, permanent, cititorii noștri s-au aflat alături de colegiul de redacție, de membrii redacției în eforturile comune de a face revista așa cum a fost în toți acești 15 ani.

15 ani în care, pe adresa revistei, poștașul a adus zilnic o bogată corespondență din țară și din străinătate. Ne-au scris și ne scriu oameni ai muncii din toate colțurile țării, români, maghiari, germani și de alte naționalități, — muncitori, țărani, elevi, profesori, cadre medicale, studenți, meseriași, funcționari, casnice, pensionari etc. — împărtășindu-ne opiniile lor privind revista, articolele publicate, ilustrațiile apărute, adresîndu-ne, totodată, numeroase sugestii și propuneri privind tematica viitoare, relatîndu-ne despre fapte istorice la care au luat parte, comunicîndu-ne noi descoperiri, semnalînd nedoritele erori, apărute uneori în paginile revistei.

Ne-au scris și ne scriu cititori din Australia, Camerun, U.R.S.S., Anglia, Israel, R.F. Germania, China, Mexic, Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia, Italia, S.U.A., Japonia, Suedia, Spania, Canada, Franța, Portugalia, Belgia, Bangladesh etc.

Toată această bogată corespondență constituie pentru noi o expresie elocventă a interesului și dragostei profunde pentru istorie a cititorilor noștri, a statornicelor sentimente de dragoste și prețuire față de revistă.

Magazin istoric *este și va continua să fie o revistă în slujba adevărului istoric, a evocării trecutului nostru în interferențele sale cu lumea, a contribuției românilor la civilizația omenirii.*

Iată, în această Poștă a redacției 181, cîteva dintre gîndurile pe care cititorii noștri au ținut să le exprime redacției în preajma împlinirii celor 15 ani de la apariția Magazinului istoric.

DE LA PRIMUL NUMĂR

GRAȚIAN C. MĂRCUȘ, membru al filialei Sălaj a Societății de științe istorice din R.S.R., Zalău, jud. Sălaj: Felicit redacția, colegiul și colaboratorii la împlinirea a 15 ani de apariție a Magazinului istoric, cu o tematică tot mai bogată și variată. Prestigiul revistei, pe manent sporit, se înscrie în prestigiul culturii noastre naționale.

Sentimentele mele față de revistă izvorăsc din inimă, cu toată sinceritatea, de la un vechi cititor pasionat, de la exemplarul nr. 1, pe care l-am cumpărat la Băile Buziaș, unde mă aflam și cînd am avut bucuria să citesc în același nr. 1/1967 un răspuns pentru mine la Poșta redacției. Sînt amintiri ce nu se șterg din suflet.

14 000 PAGINI

Inginer PAVEL GEȚIA, din Timișoara: Se împlinesc 15 ani de la apariția Magazinului istoric, perioadă în care în cele peste 14 000 pagini au fost publicate numeroase articole ce au contribuit la îmbogățirea cunoștințelor despre istoria patriei și a altor popoa e.

În toți acești ani, revista a purtat un permanent dialog cu cititorii săi. Răsfoind și recitind paginile celor 180 numere am putut remarca stilul riguros științific, obiectiv, al articolelor publicate, caracterul educativ și mobilizator pentru masele de cititori.

Întrind în al șaisprezecelea an, urez Magazinului istoric la mulți ani, iar celor care, prin activitatea lor contribuie la apariția revistei, multă sănătate și putere de muncă.

DRUM LUNG

NICOLAE M. IORDĂCHESCU, din sat Leicești, com. Coșești, jud. Argeș: Cu luna aprilie 1982 s-a încheiat cel de-al 15-lea an de apariție al revistei Magazin istoric, revistă cunoscută pe plan național și internațional. Sînt abonat al Magazinului istoric încă de la primul număr și am o colecție bine conservată în biblioteca personală.

Urez revistei un drum lung în cunoașterea și prezentarea istoriei.

CU DRAGOSTE DE ISTORIE

Elevul PETRE DĂNUȚ ALECU, cl. a VII-a C, Școala generală nr. 74, din București: Am văzut la tovarășul ped gog un Magazin istoric cu concursul. Deși nu am mai participat la alte concursuri, mi-am procurat și al doilea Magazin istoric. Pe urmă la biblioteca școlii și la colegi acasă am găsit numerele din colecția pe 1981. A fost foarte greu să găses răspunsurile. Mi-a luat timp destul de mult, dar acum sînt mulțumit. Și încă ceva. Mie nu prea îmi plăceau istoria și geografia. Acum am altă părere. Am rămas cu dragoste de istorie și geografie și de concursuri.

CONCURENȚI CITAȚI

IOAN M. BACOCIU, din Cluj-Napoca: Sînt unul dintre fericiții cîștigători ai concursului Glorioasa aniversare a Partidului Comunist Român, premiul XII, un abonament pe un an de zile la această prestigioasă și iubită revistă a tuturor românilor — și nu numai a lor, căci am văzut printre cititori și cetățeni din R.F.G., U.R.S.S., S.U.A., Anglia, Bulgaria etc.

Bucuria mea a f st cu atît mai mare, cu cît și în ziarul nostru județean Făclia, la rubrica „Releu", imediat după publicarea rezultatelor concursului am fost citați cu numele și premiile obținute toți cîștigătorii din județul Cluj.

BUCURIE INTELECTUALĂ

Prof. DEM MOȚOC, din Rîmnicu Vîlcea: Ca cititor consecvent și vechi abonat al prestigioasei reviste Magazin istoric, țin să vă exprim întreaga mea satisfacție pentru bucuria și plăcerea intelectuală pe care mi-o provoacă în fiecare lună lectura acestei minunate reviste. Rigurozitatea științifică a materialelor publicate, problemele mereu interesante pe care le abordează, precum și ținuta grafică o fac așteptată cu nerăbdare de cititori și abonați.

Concursurile organizate sînt foarte interesante și au o valoare instructivă deosebită.

COLECȚIE COMPLETĂ

Dr. ing. GH. PÂRLEA, șef de lucrări, Institutul politehnic „Traian Vuia", din Timișoara: Mă număr printre mulții cititori ai revistei Magazin istoric, de altă profesie decît istoria. Sînt, în același timp, deosebit de bucuros că în modesta mea bibliotecă, printre cărțile de literatură și specialitate, se găsește colecția completă a revistei.

Felicit Magazinul istoric cu prilejul celui de-al 15-lea an de apariție, dorindu-i să contribuie în continuare la misiunea nobilă privind cunoașterea istoriei poporului nostru și a celei universale de către marele public de cititori.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

PROFESOR IUBIT

IOAN GUCEANU, contabil, din com. Concești, jud. Botoșani: Citesc cu mult interes revista **Magazin istoric**, completîndu-mi cunoștințele acumulate la școală, luînd astfel cunoștință de documente noi și constatînd, o dată în plus, bogăția de fapte istorice ale poporului nostru, înflăcăratul patriotism care l-a însuflețit de-a lungul veacurilor.

Citind articolele din **Magazin istoric**, simt ceea ce simte un elev pentru un profesor iubit, gustînd cu satisfacție din izvorul de înțelepciune și căldură sufletească ce a caracterizat dintotdeauna poporul nostru.

Față de înalta ținută a revistei **Magazin istoric** nu am decît stimă și un profund respect.

ELEV, STUDENT, PROFESOR — CITITOR

Mă numesc **WAEDT DANILA** și sînt profesor la școala generală de aici, din Șagu, jud. Arad. Încă din perioada cînd am fost elev, și apoi student, am citit cu multă plăcere revista **Magazin istoric**. Este o revistă cu un nivel calitativ ridicat.

Apreciez faptul că în revistă apar periodic concursuri care permit aprofundarea diferitelor probleme de istorie națională și universală.

3 000 SUBIECTE

NICOLAE I. BĂRBIERU, din Ploiești: De la apariția primului număr al **Magazinului istoric**, lună de lună, am reușit să am întreaga colecție. În bibliotecă ocupă un raft separat. Am întocmit, totodată, o evidență alfabetică a celor peste 3 000 subiecte abordate în paginile revistei și care constituie un prețios material documentar, necesar familiei și în special nepoatei mele, elevă.

PE SCURT

CONSTANTIN ROȘCULESCU, Moătuș, din București: Mulțumesc revistei pentru articolele publicate în cei 15 ani de apariție, care prezintă un real prilej de aprofundare și îmbogățire a cunoștințelor mele.

LAURENȚIU GURALIUC, din Suceava: Felicitări pentru modul în care este realizat **Magazinul istoric** unde istoria românească și universală este prezentată în adevărul ei.

ION VIȘOIU, din Pitești: Posed colecția completă a revistei și o consider o adevărată bogăție. De multe ori am recitit cu deosebit interes numere mai vechi și întotdeauna am găsit ceva nou, interesant.

VALENTINA BOLDUR, dactilografă, din Craiova: Felicit revista la a 15-a aniversare pentru înalta ei ținută grafică, ce și-o menține de la primul număr.

Prof. **AUGUSTIN RUS**, din com. Budești, jud. Bistrița-Năsăud: Posed colecția din 1970, cînd am devenit student. Ca profesor, **Magazin istoric** îmi folosește mult în clasă, atît prin articolele publicate, cît și prin ilustrațiile foarte sugestive.

CONCURSURI

Cele 14 ediții ale concursului Magazin istoric, organizate în perioada anilor 1970-1981, s-au bucurat de larga apreciere a cititorilor noștri, mulți dintre aceștia adresîndu-ne noi și interesante sugestii și propuneri privind tematica și modul de organizare a concursurilor. Răspunzînd dorinței unui mare număr de corespondenți am dedicat cel de-al XV-lea concurs Magazin istoric (prezentarea și întrebările în p. 46) celor 15 ani de apariție a revistei.

Pe marginea concursului nr. 14 Cine? Unde? Cînd? ne-au mai scris și următorii cititori: ION LIVIU DRĂGOI, din Galați; PETRE GEORGESCU, din com. Șirineasa, jud. Vîlcea; FLORIN N. MAREȘ, din Roman; DORINA STĂNESCU, din Constanța; CONSTANTIN BELDIE, din Bacău; HRISTEA PĂSLĂ, din Corabia; PETRU PRECUPAȘ din Timișoara; DANIEL IONIȚĂ, din Tîrgu Jiu; NICOLAE GOLGOJAN, din Tîrgu Jiu; NICOLAE CIOF, din sat Bucu a, jud. Mehedinți; NICOLAE TIMOFTE din București; GEORGE MĂMULARU, din Rîmnicu Vîlcea; ION-FLORIN TROCARU, din București; PETRE DACEF, din Mahmudia, jud. Tulcea; IULIU INDREIU, tehnician agronom la Stațiunea de cercetare și producție pentru cultura pajiștilor Jucu, din com. Jucu, jud. Cluj; IORGU DUNCEA, din București; IOAN GH. GEORGESCU, din Craiova; VASILE RABUȘANU, din Huși; ION MARINA, din Hunedoara; IOAN HAIAȘ, din Oradea; FISCHMAN MENDEL, din Timișoara; AL. BORZAȘI, din Turda; EUGEN ȘERBĂNOIU, muncitor I.M.M., din Cîmpulung Muscel; DUMITRU GH. ANGHEL, tehnician topograf, din Craiova; GLEB STATNIC, din București; GH. GAFTONEANU, din Mallue, jud. Tulcea; LEON PORCIUC, din Iași; MARIN CHIRIȚESCU, din com. Apele Vii, jud. Dolj; IOAN OLTEAN, din Ocna Mureș, jud. Alba; VIOREL DUMITRACHE, din Tîrgoviște.

MULȚUMIRI

Mulțumim, de asemenea, următorilor cititori pentru gîndurile și urările adresate revistei cu acest prilej aniversar: GHEORGHE ȘURUBARU, din București; GRIGORE MIHĂILĂ, din Rîmnicu Sărat; ION V. COCU, din com. Firțănești, jud. Galați; CONSTANTIN BĂJENARIU, din Suceava; A. VARGHEȘ, din Galați; MELANIA și IOAN SLAVU, din Deva; VALERIU BILȚ, din Tîrgu Lăpuș, jud. Maramureș; ADRIAN NIȚĂ, din sat Cornișa, jud. Dolj; GH. FODOREANU, din Cluj-Napoca; dr. S. HEREȘ, din Baia Mare; VASILE CUCU, din Arad; TRAIAN GH. BUNDACHE, din Constanța; AUREL RADU, din Brăila; ROMULUS CIOROGARIU, din Deva; prof. IONEL FARCAȘ, din com. Feinac, jud. Arad.

SOLICITĂ MAGAZIN ISTORIC

MIHAI DEAC, sat Nănești 164, com. Bîrsana, jud. Maramureș: colecția pe anii 1967; 1968; 1969; 1970; 1971; 1972; 1973; 1974; 1975; 1976; 1977; 1978; 1979; 1980.

GHEORGHE AXANTEI, sat Buciumi, com. Ștefan cel Mare, jud. Bacău: nr. 1-3, 5/1967; 3/1982.

CONSTANTIN PANTAZESCU, C.P. 30-70, București: nr. 1-3, 5-6/1980; 6/1981.

OLEG BLAGOVESCENSKI, aleea Poiana Cernei, nr. 4, bl. E-4, et. IV, ap. 22, București: nr. 1, 3-4/1967.

TEODOR CRISTEA, b-dul Saturn, nr. 42, sc. B, ap. 2, Brașov: nr. 1-8/1967.

DANIEL ALEXANDRU I. FIR, sat. Podu Broșteni, oraș Costești, jud. Argeș: nr. 10/1972; 10/1976; 8, 10/1978.

MIRON LAZĂR VINCA, Piața Eliberării, nr. 7, bl. 7, sc. C, ap. 25, Hunedoara: nr. 6, 9/1973; 7/1979; 6/1980.

EMIL MĂRGESCU, com. Bătești, nr. 63, jud. Timiș: nr. 1-12/1968; 10/1971; 6-9/1975; 8-12/1977; 12/1978; 8-12/1980; 5-10/1981.

CONTENTS (Romanian History) L. ŞIMANSCHI, ŞT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ Stephen the Great—525 Years since his Crowning ● V. LIPATTI Titulescu and his Contemporaries ● G. T. KIRILEANU Reminiscences on Nicolae Iorga (II) ● C. SIMIONESCU Map of Dacia in Ortelius' Atlas (1595) ● 1906. The VII-th Workers' and Socialist Movement Congress ● C.N. VELICHI Romanians and the Re-birth of the Bulgarian National State ● ŞT. ŞTEFĂNESCU Documents of History ● I. TALPEŞ, M. ŞTEFAN Romania and the Sudeten Crisis ● The XV-th ICHS: Thirst for History

SOMMAIRE (Histoire roumaine) L. ŞIMANSCHI, ŞT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ 525 ans depuis le couronnement d'Etienne le Grand ● V. LIPATTI Titulescu et ses contemporains ● G. T. KIRILEANU Souvenirs sur Nicolae Iorga (II) ● C. SIMIONESCU La Carte de la Dacie dans l'Atlas d'Ortelius (1595) ● 1906. Le VII-e Congrès du mouvement ouvrier et socialiste ● C.N. VELICHI Les Roumains et la renaissance de l'État national bulgare ● ŞT. ŞTEFĂNESCU Documents de l'histoire ● I. TALPEŞ, M. ŞTEFAN La Roumanie et la crise des Sudètes ● Le XV-e CISH: La Soif d'histoire

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Л. ШИМАНСКИ, ШТ. С. ГОРОВЕЙ, А. ПЛЭМЭДЯЛЭ Штефан Великий —525 лет от восшествия на престол ● В. ЛИПАТТИ Титулеску и его современники ● Г.Т. КИРИЛЯНУ Воспоминания о Николае Иорге (II) ● К. СИМИОНЕСКУ Карта Дакии в атласе Ортелия (1595) ● 1906. VII-ой съезд рабочего и социалистического движения ● К. Н. ВЕЛИКИ Румыны и возрождение болгарского национального государства ● ШТ. ШТЕФЭНЕСКУ История в документах ● И. ТАЛПЕШ, М. ШТЕФАН Румыния и Судетский кризис ● XV. МКИН: Жажда истории

INHALT (Rumänische Geschichte) L. ŞIMANSCHI, ŞT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ 525 Jahre von der Thronbesteigung Stefans des Grossen ● V. LIPATTI Titulescu und seine Zeitgenossen ● G. T. KIRILEANU Erinnerungen über Nicolae Iorga (II) ● C. SIMIONESCU Daziens Landkarte im Ortelius' geographischen Atlas (1595) ● 1906. Der VII. Kongress der Arbeiter-und Sozialistischen Bewegung ● C. N. VELICHI Die Rumänen und die Wiedergeburt des Bulgarischen Nationalstaates ● ŞT. ŞTEFĂNESCU Geschichte in Urkunden ● I. TALPEŞ, M. ŞTEFAN Rumänien und die Krise der Sudeten ● Der XV. CISI: Leidenschaft für Geschichte

SUMARIO (Historia rumana) L. ŞIMANSCHI, ŞT. S. GOROVEI, A. PLĂMĂDEALĂ 525 años desde la subida al trono de Esteban el Magno ● V. LIPATTI Titulescu y sus contemporáneos ● G. T. KIRILEANU Recuerdos sobre Nicolae Iorga (II) ● C. SIMIONESCU El mapa de Dacia en el atlás de Ortelius (1595) ● 1906. El VII° Congreso del movimiento obrero y socialista ● C.N. VELICHI Los rumanos y el renacimiento del Estado nacional búlgaro ● ŞT. ŞTEFĂNESCU Historia en documentos ● I. TALPEŞ, M. ŞTEFAN Rumania y la crisis sudeta ● El XV° CICH: La sed de historia

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departomentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficii e P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţu unui număr — 6 lei, abonamentu pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" – Bucureşti

42 427

1

Hvornår?

ude

hjemme

ISTID

JAGER-STENALDER

BONDE-STENALDER

ÆGYPTEN OG MESOPOTAMIEN

Hetiter
Israeliter
Fønikier
Skyther
Persere

HELLAS

ROM

BRONZEALDER

KELTISK OG ROMERSK JERNALDER

BYZANS

GERMANSK JERNALDER OG VIKINGETID

KALIF-FENS RIGE

VESTER-LANDE-NE

MIDDELALDER

NYERE TID

4000

3000

2000

1000

1000

magazin
istoric